

המוסד לביטוח לאומי

מנהל המחקר והתכנון

האגף לפיתוח שירותים

**”רעים” : מסגרת חברתית לצעירים בעלי קשיי תקשורת
ולקויות למידה**

מאת

ד”ר יעקב אזרחי

ד”ר מלכה שבתאי

ירושלים, אייר התשס”ח, מאי 2008

פתח דבר

תוכנית "רעים" החלה לפעול במתנ"ס בירושלים בשנת 2002, כיוזמה מקומית של אם לצעירה עם בעיות בתקשורת חברתית שלמדה בילדותה בחינוך הרגיל. בסיועה של גב' רעיה מצא, מנחת אוכלוסיות מיוחדות במחוז ירושלים, התגבשה הקבוצה הראשונה של **צעירים מעל גיל 18, שהיו שרויים בבידוד חברתי וסבלו מקשיי תקשורת וליקויי למידה**. לאחר הפעלתה הראשונית והקמת שתי קבוצות בירושלים המחולקות לגילאים שונים, הוחל בתכנון תוכנית ארצית באמצעות המחלקה לנכים ואוכלוסיות מיוחדות בחברה למתנ"סים, בראשותו של מר אמנון רייכל.

המוסד לביטוח לאומי, באמצעות הקרן למפעלים מיוחדים, החל בתהליך הטיפול והאישור של התוכנית במהלך שנת 2003. התוכנית אושרה כמפעל מיוחד למשך שנתיים ויצאה לדרך החל בשנת 2004. בפועל, משך התוכנית כניסוי הוארך בשנה נוספת, ולפיכך היא פעלה עד סוף שנת 2007. לתוכנית חברו במימון ובחשיבה שותפים נוספים, כגון עמותת אשלים-ג'וינט, משרד הרווחה ומשרד החינוך. ועדת היגוי אשר ליוותה את הפעלת התוכנית כללה בנוסף גם את עמותת אפ"י ואת נציגי המשתתפים והמתנסיים בתוכנית. התוכנית פעלה ב-11 מתנ"סים ברחבי הארץ.

התוכנית נועדה ליצור מסגרת חברתית תומכת לאנשים עם ליקויי למידה ובעיות בתקשורת חברתית, שבה הם גם ירכשו מיומנויות חברתיות. התוכנית סיפקה הכשרה מקצועית לצוות המדריכים של הקבוצות ובמסגרתה פעלו עשרות קבוצות ברחבי הארץ. הקבוצות פעלו במסגרת המתנסיים המקומיים כמועדון חברתי וחבריהן נפגשו אחת לשבוע בשעות אחר הצהריים או הערב. הפעילות הייתה בדגש על פעילות פנאי וחברה, תוך לימוד ותרגול של מיומנויות חברתיות, כישורי חיים, פתרון קונפליקטים ועוד. למשתתפים בה הוצעו סדנאות ייחודיות בנושאים כגון מיניות ודימוי עצמי. כמו כן התקיימו מדי שנה פעילויות משותפות לכל הקבוצות בארץ, כגון טיולים ומסיבות סביב חגים ואירועים מיוחדים.

במהלך הפעלת התוכנית, פיתוחה והרחבתה התקיים תהליך מתמיד של לימוד והפקת לקחים. התוכנית עברה תהליכי הבניה ומיסוד והתמודדה עם בעיות שונות. מנהלים בתוכנית התחלפו והדבר השפיע בשנים הראשונות על קצב התפתחותה. בשל התמקדותה בחינוך הבלתי פורמאלי ובאוכלוסייה מיוחדת ומגוונת, גם בקרב צוות המדריכים חלו שינויים. הצוות המקצועי התמודד עם אתגרים רבים, כגון הפעלת קבוצות הטרורגניות, מענה לצרכים חדשים של החברים שעלו במהלך הפגישות, תוכני עבודה חדשים לקבוצות ותיקות ומענה לצורכי ההורים של חברים בתוכנית.

בתום הפעלה של שלוש שנים כתוכנית ניסיונית, אפשר לומר כי התוכנית הגבירה את המודעות לצורכי האוכלוסייה "בעלת הנכויות החרישיות". קבוצות של ילדים ובני נוער, של צעירים בשנות העשרים והשלשים ואף של אנשים עם רקע אקדמי, שהמשותף להם הוא הבידוד חברתי שהן חוות כפרטים, קשייהם בלמידה של קודים חברתיים והזדקקותן למסגרת ייחודית שתאפשר להן להשתלב כאנשים עצמאיים בחברה.

את התוכנית ליוותה ועדת היגוי בין-ארגונית רחבה וועדת ביצוע מצומצמת. אנו מבקשים להודות לכל החברים בוועדות על תרומתם לפיתוח התוכנית ולמתן פתרונות מעשיים לקשיים שבהם נתקלו המפעילים, הצוותים והמדריכים בתקופה הניסיונית.

את מחקר ההערכה עשו ד"ר יעקב אזרחי וד"ר מלכה שבתאי מחברת מרטנס הופמן – ולהם נתונה הערכתנו ותודתנו. בצוות ההערכה היו עוזרי מחקר שקיימו את הראיונות עם המשתתפים והמדריכים בתוכנית ברגישות ובמקצועיות רבה. הליווי המחקרי כלל בנוסף לחלק הכמותי גם חלק איכותני וליווה כמה קבוצות לעומק לאורך כל התקופה. אנו מודים לעוזרי המחקר, אילן רוזינר, ירון יבלברג, נטע עובדיה, דגנית כהן וברקת הנלה.

אוכלוסיית היעד של התוכנית הייתה הטרוגנית וכללה כ-50% ליקויי למידה, 25% אנשים עם תסמונת אספרגר ושיעור דומה של אוכלוסייה עם הפרעות קשב וריכוז. ממצאי המחקר מלמדים כי התוכנית תרמה מאוד למשתתפים בה בהיבטים שונים של חייהם החברתיים. שביעות הרצון שלהם הייתה גבוהה, והרשת החברתית שלהם גדלה בעקבות השתתפותם בתוכנית, הן מתוך הקבוצה והן מחוצה לה. התוכנית פעלה בפריסה ארצית והשתתפו בה כ-250 איש בני 15-40, שהשתלבו בקבוצות שונות לפי גיל. מחצית מהמשתתפים היו צעירים בשנות ה-20-30.

אנו מבקשים להודות למשתתפים בתוכנית, למדריכי הקבוצות ולמנהלי המתנסים, על שיתוף הפעולה לקידום התוכנית ועל סיוע באיסוף הנתונים, הראיונות ומילוי השאלונים שנדרשו לצוות ההערכה שליווה את התוכנית.

חשוב לציין, מבחינת המשכיות התוכנית, כי כבר במהלכה הוחל בתהליך של בניית תקציב מיוחד למסגרת זו, שתוכר בידי משרד הרווחה. בתחום זה ניכרת תרומתה של היחידה לטיפול באדם עם אוטיזם במשרד הרווחה שהייתה החלוצה בתקצוב צעירים שהשתתפו בתוכנית והוכרו על ידה, כחלק מהתקציב של מועדונים חברתיים, תוך שינויים מסוימים של מרכיבים בתוכנית. אנו מקווים כי מגמה זו תימשך ותימצא הדרך לסייע במימון התוכנית גם לאוכלוסיות נוספות שבטיפולן של אגף השיקום במשרד.

פעולה נוספת שהוחל בה במהלך התוכנית, הייתה כתיבת תדריך הפעלה שיסייע בהמשגת המודל ועיצובו ויהווה בסיס מקצועי חשוב להמשכיות התוכנית ולהכשרת המדריכים. אנו מקווים כי העבודה על התדריך תימשך ושהוא ייצא לאור במהלך שנת 2008.

תודה מיוחדת לגבי' כרמלה קורש-אבלגון מהקרן למפעלים מיוחדים, שליוותה את התוכנית מראשיתה, כמרכזת תוכניות לאוכלוסיות עם צרכים מיוחדים בקרן.

שרית בייץ- מוראי
מנהלת הקרן למפעלים מיוחדים

חברי וועדת ההיגוי

מר אמנון רייכל, מנהל המחלקה לנכים ואוכלוסיות מיוחדות, החברה למתנס"ים

גב' רעיה מצא, מנחת אוכלוסיות מיוחדות במחוז ירושלים והדרום, החברה למתנס"ים

גב' תמי קרישפין, מנהלת תוכניות, עמותת אשלים, ג'וינט ישראל

גב' ניילי דניאל, מפקחת ארצית בקהילה, אגף השיקום, משרד הרווחה

גב' לילי אבירי, מנהלת היחידה לטיפול באדם עם אוטיזם, משרד הרווחה

גב' ניצה ננר, סגנית מנהלת, אגף לחינוך מיוחד, משרד החינוך

גב' ורד פרימן, מנהלת בית ספר אלונים לילדים עם ליקויי למידה, ירושלים

טליה בוז-מזרחי, רכזת התוכנית עד סוף שנת 2004

גב' עדי לידר, רכזת התוכנית בין חודש אפריל 2005 לחודש יוני 2006

מר אודי ברנשטיין, רכז התוכנית החל מחודש יולי 2006 ועד היום

גב' אלישבע מאי, יוזמת התוכנית, החברה למתנס"ים

גב' שמואלה וינברג, יו"ר עמותת אפ"י

גב' שולה שירן, מזכירה ארצית, עמותת אפ"י

ד"ר יעקב אזרחי, חוקר ראשי, חברת מרטנס הופמן

ד"ר מלכה שבתאי, חוקרת ראשית, חברת מרטנס הופמן

גב' כרמלה קורש-אבלגון, סגנית מנהלת הקרן למפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי

תקציר

תוכנית "רעים" נועדה לצעירים ובני נוער בעלי ליקויי תקשורת שונים, הסובלים מקשיים חברתיים. מחקר ההערכה ליווה את התוכנית כהערכה מעצבת ומסכמת, והוא משלב שיטות מחקר איכותניות (תצפיות, ראיונות עם חניכים, הורים ומדריכים ב-5 קבוצות, וכן, ראיונות עם אנשי מטה) עם שיטות כמותיות (חוות דעת מדריכים, דף משוב על פעילויות ושאלון למשתתפים). הנתונים נאספו בשני שלבים: שלב "לפני" בוצע בין התאריכים אוקטובר 2005-דצמבר 2005. שלב "אחרי" בוצע בין התאריכים יוני 2006-אוגוסט 2006.

להלן תמצית ממצאי המחקר:

מאפייני התוכנית: במסגרת התוכנית הוקמו כ-20 קבוצות ב-11 מתנ"סים. הקבוצות מחולקות לשכבות גיל (15-19, 20-29, 30-39), והן מקיימות פעילות חברתית אחת לשבוע. התוכנית עברה שינויים מבניים שונים במהלך השנים, כאשר המשמעותיים שבהם היו: שיתוף המשתתפים במימון התוכנית, מעבר מהנחיה ב-CO להנחיה בודדת וחילופי כוח אדם תכופים ברמת ההנהלה.

הקבוצות שרדו את השינויים ורובן המשיכו לפעול. יתירה מכך, העובדה כי המשתתפים ניאותרו ליטול חלק במימון התוכנית, מהווה עדות לביקוש הקיים לשירות זה באוכלוסייה. עם זאת, שיתוף המשתתפים במימון התוכנית יצר תלות רבה במספר האנשים בקבוצה, הגורמת להתערבות שיקולים זרים בתהליכי קבלת ההחלטות. כמו כן, להנחיה ב-CO יתרונות ייחודיים, אשר אבדו עם המעבר להנחיה בודדת. אי לכך, מומלץ לרתום את משרדי הממשלה הרלוונטיים לצורך מתן גב כלכלי לתוכנית.

מאפייני המשתתפים: בכל קבוצת גיל קיים אחוז מסוים של משתתפים, שניתן לשייכו מבחינת הגיל גם לקבוצה אחרת. כמו כן, 11% מהמשתתפים בקבוצות ה-30+ לכאורה אינם נכנסים בהגדרות קהל היעד, מבחינת גילם. בתוכנית משתתפים כ-70% גברים וכ-30% נשים. בקבוצת בני ה-30+ רמת ההשכלה הטרוגנית וגבוהה יותר, מאשר בקרב בני ה-20+. בקרב בני ה-30+ נמצאו גם אחוזים גבוהים יותר של אנשים עובדים. פחות ממחצית המשתתפים (בגילאים הרלוונטיים) שירתו בצבא. בקבוצת בני ה-15+ וה-20+, מרבית המשתתפים מתגוררים עם הוריהם. בקבוצת ה-30+, 55% מתגוררים עם ההורים והיתר דרים לבדם. למרבית המשתתפים רמת אינטליגנציה בינונית-גבוהה. ככל שקבוצות הגיל מבוגרות יותר, המשתתפים מקבלים הערכה גבוהה יותר לגבי היכולת האינטלקטואלית והתקשורתית.

הלקויות השכיחות הינן ליקויי למידה (51%), אספרגר (25%) והפרעות קשב וריכוז (25%). בחלק מהקבוצות ישנו ריכוז גבוה של תסמונת אספרגר ובעיות נפש, ביחס להפרעות אחרות. נתון זה נובע אומנם מהגדרות קהל היעד, אולם ייתכן ויש להגדיר מינון ראוי, כדי למנוע ריכוז יתר של בעלי הפרעות מסוג מסוים.

מעבר לכך, בשתי קבוצות "רעים" נמצא אחוז משמעותי של בעלי הפרעות אישיות. נתון זה דורש התייחסות, שכן אנשים אלו ככל הנראה אינם מתאימים לתוכנית ועלולים לפגוע בהתנהלות הקבוצות.

המשתתפים יוצרים קבוצות הטרוגניות מבחינת רמת ההשכלה, היכולת האינטלקטואלית והתקשורתית ואופי הלקות. להטרוגניות זו יתרון, בכך שהיא מכינה את המשתתפים להתמודדות בחיים האמיתיים, שהינם הטרוגניים מטבעם. כמו כן, לעתים דווקא השילוב בין המאפיינים השונים של המשתתפים מסייע לקידום הקבוצה. עם זאת, הטרוגניות זו יוצרת קשיים חברתיים בקבוצות ואף מקשה על גיוס משתתפים. בנוסף, הדבר יוצר מורכבות וקושי עבור המדריכים, כגון הצורך לבנות את הפעילויות בהתאמה לצרכים השונים של המשתתפים.

פעילויות: בשנים הראשונות לא עמד מאחורי התוכנית מודל מקיף, אשר כלל תוכניות עבודה שנתיות ושיטתיות. כמו כן, לא נבנה מאגר פעילויות, המותאם לצרכי הקבוצות השונות ולמאפייני המשתתפים. כיום, מגמה זו כבר החלה וחשוב לעודדה ולפתחה. כמו כן, יש להכשיר מקצועית את המדריכים לתפקוד בתוכנית המוגדרת כמסגרת חברתית, אך נוגעת רבות באספקטים טיפוליים.

מהראיונות עולה, כי רוב המשתתפים (בפרט הוותיקים) מעוניינים בתכנים פרקטיים הנוגעים למיומנויות חברתיות והעשרת "ארגז הכלים" החברתי שלהם. לקבוצות המבוגרות יותר יש צרכים ייחודיים כגון: זוגיות ומיניות, תעסוקה ומגורים (אם כי, הכרחי להתאים את הסדנאות אל מאפייניהם הספציפיים של המשתתפים). כמו כן, המשתתפים אינם מעורבים בפעילויות בקהילה, למרות שזוהי אחת ממטרות התוכנית. לפיכך, נראה, כי יש מקום לשלב את המשתתפים בחוגים המתקיימים במסגרת המתנ"ס או לשתפם בהתנדבויות שונות במקום.

המדריכים הם לוז התוכנית. להתרשמותנו, המדריכים מסורים מאוד לקבוצות ורואים בעבודתם שליחות. תמונה דומה עלתה גם בראיונות העומק ובשאלוני המשתתפים

הורים: כיום מונתה רכזת הורים לטיפול במישור זה, אשר לא זכה להתייחסות מספקת עד היום. נראה, כי ההורים מעוניינים ליטול חלק נכבד יותר בפעילות, אולם יש להיזהר מפני פגיעה בצורך של המשתתפים בעצמאות וחוסר תלות.

תרומת התוכנית: נראה, כי התוכנית עונה על צורך אמיתי באוכלוסייה, וכי יש לה תרומה משמעותית לחיי המשתתפים בה. ברוב המקומות נוצרו קבוצות מגובשות, המתפקדות כקבוצות חברתיות אורגניות, גם מחוץ לשעות הפעילות הרשמיות. במחקר הכמותי, דיווחו המשתתפים על שביעות רצון גבוהה בשני שלבי המחקר, ואילו במחקר האיכותני, הציבו המשתתפים את עצם קיומה של הרשת החברתית כהישג המשמעותי ביותר של התוכנית.

כמו כן, נמצא, כי ביחס לשלב "לפני", בשלב "אחרי" העניקו המדריכים הערכות גבוהות יותר למשתתפים בפרמטרים שונים, כגון: פעילות בקבוצה, עניין בזולת וקיום קשרים חברתיים עם חברי הקבוצה גם בחיי היומיום. גם ההורים תופסים, כי התוכנית חוללה שינוי משמעותי בחיי ילדיהם. לדעת המדריכים, משתתפים בעלי יכולת קוגניטיבית ויכולת תקשור גבוהה יותר, מפיקים תועלת רבה יותר מהתוכנית.

לסיכום, הממצאים מעידים, כי התוכנית נותנת מענה לאוכלוסייה שעד כה "נפלה בין הכיסאות". לדברי המשתתפים, המדריכים וההורים, התוכנית פורצת עברם נתיב אל העולם החברתי. מומלץ להפיק לקחים מהידע שנצבר עד כה לכיוון של הבניית התוכנית, התאמתה לצרכי המשתתפים ומתן דגש על מיומנויות חברתיות מעשיות.

תוכן עניינים

עמוד

1	מבוא
2	תיאור התוכנית – הגדרות והקמה
7	שאלות ההערכה ושיטת ביצוע המחקר
10	דפוסים ודילמות בהתפתחות תוכנית "רעים"
20	הערכות משתתפים
26	שאלון למשתתף
29	מאפייני הפעילויות
37	עיקרי הממצאים האיכותניים
55	סיכום ומשמעויות
62	רשימה ביבליוגרפית
63	נספחים
65	נספח א' : מאפייני המשתתפים – התפלגות התשובות באחוזים
67	נספח ב' : הערכת משתתפים ("אחרי") – התפלגות התשובות באחוזים
69	נספח ג' : הערכת משתתפים בחתך קבוצות גיל – השוואה בין "לפני" ו"אחרי"
70	נספח ד' : שאלון למשתתף – התפלגות התשובות באחוזים
71	נספח ה' : שאלון למשתתף בחתך קבוצות גיל – השוואת שלב "לפני" ל-"אחרי"
72	נספח ו' : דפי המשוב לפעילות ודפי הקידוד
78	נספח ז' : כלי המחקר האיכותניים – דף תצפית
79	נספח ח' : כלי המחקר האיכותניים – מדריך ראיון לחניכים
81	נספח ט' : כלי המחקר האיכותניים – מדריך ראיון לבעלי תפקידים

לוחות

עמוד

8	לוח 1 : שאלונים והערכות בחתך קבוצות ויישובים
13	לוח 2 : גיל המשתתפים בחתך קבוצות הגיל
14	לוח 3 : מגדר המשתתפים בחתך קבוצות הגיל
14	לוח 4 : רמת ההשכלה בחתך קבוצות הגיל
15	לוח 5 : מקום מגורים בחתך קבוצות הגיל
15	לוח 6 : וותק בקבוצה בחתך קבוצות הגיל
15	לוח 7 : יכולת אינטלקטואלית ויכולת תקשור בחתך קבוצות הגיל
16	לוח 8 : מאפיינים נוספים של המשתתפים בחתך קבוצות הגיל
16	לוח 9 : מאפיינים נוספים של המשתתפים בקבוצות השונות
20	לוח 10 : הערכת משתתפים – שלב "אחרי"
21	לוח 11 : הערכת משתתפים – שלב "אחרי" לעומת שלב "לפני"
22	לוח 12 : מדד "הערכת משתתפים" בחתך קבוצות הגיל – "לפני" לעומת "אחרי"
24	לוח 13 : מדד הערכת משתתפים ומאפייני המשתתפים בחתך קבוצות הגיל
26	לוח 14 : דיווח עצמי של המשתתפים – שלב "אחרי"
26	לוח 15 : דיווח עצמי של המשתתפים – שלב "אחרי" לעומת "לפני"
27	לוח 16 : מדד "עמדות המשתתפים" בחתך קבוצות הגיל
27	לוח 17 : הקשר בין מדד "עמדות המשתתפים" לבין וותק ומגדר
28	לוח 18 : המדדים "הערכת משתתפים" ו"עמדות משתתפים" לפי קבוצות
29	לוח 19 : נושאי הפעילות בחתך קבוצות גיל
30	לוח 20 : אופני הפעלת המפגש בחתך קבוצות גיל
30	לוח 21 : מה קרה בפועל בפעילות בחתך קבוצות הגיל
31	לוח 22 : רמת שיתוף הפעולה של הקבוצה בחתך קבוצות גיל
31	לוח 23 : קשיים במהלך הפעילות בחתך קבוצות גיל
33	לוח 24 : השגת מטרות המפגש בחתך קבוצות גיל
33	לוח 25 : מאפייני המטרות בחתך קבוצות גיל

מבוא

תוכנית "רעים" הינה מסגרת חברתית, המיועדת לאנשים המצויים בבידוד חברתי, על רקע לקויות למידה ובעיות תקשורת (כגון, תסמונת אספרגר). התוכנית נועדה לשמש מקום מפגש, אשר יאפשר למשתתפים לחוות חוויות חברתיות ולרכוש מיומנויות וכישורים חברתיים.

התוכנית הוקמה בשנת 2002 כפרויקט חדשני של החברה למתנ"סים. עם הזמן, חברו לתוכנית המוסד לביטוח לאומי (הקרן למפעלים מיוחדים) וגוינט ישראל (באמצעות "אשלים"). כחלק מנוהלי הקרן, כל מפעל מיוחד, הזוכה לתמיכת המוסד לביטוח לאומי, מלווה במחקר להערכת יעילותו והשפעתו על הפרויקט. המחקר להלן בוצע כהערכה מעצבת ומסכמת, ע"י חברת מרטנס-הופמן, יועצים לניהול בע"מ.

המחקר החל לקראת סוף 2004, במטרה לבחון האם יש צורך בתוכנית והאם היא משיגה את מטרתיה. במהלך ההערכה, קיבל על עצמו צוות המחקר למלא אחר המשימות הבאות:

- להבהיר את ההנחות והתפיסות הראשוניות, אשר הובילו להקמת התוכנית;
- לקיים מעקב והערכה במערך "לפני"-אחרי" (באמצעים כמותיים) של מאפייני המשתתפים, תרומת התוכנית, אופי הפעילויות ועוד;
- לקיים מעקב והערכה איכותנית בקרב חמש קבוצות ברחבי הארץ;
- לקיים שיחות וראיונות עם הורי המשתתפים בקבוצות ועם מנהלי המתנ"סים בהם פעלו קבוצות אלו.

שלב ההכנות במחקר הוקדש לצורך הבנת האוכלוסיה ומאפייניה, ובניית כלי מחקר המותאמים למאפיינים אלו. כלים אלו נבנו לאחר קיום ראיונות עומק עם בעלי תפקידים, חניכים ומדריכים, וכן מספר תצפיות בפעילויות. בחודש אפריל 2005 הוגש דו"ח ביניים מס' 1, המסכם את הפעילות שבוצעה עד לתאריך זה, וזאת על מנת להעניק לצוות התוכנית אפשרות להפיק לקחים בזמן אמת.

שלב איסוף הנתונים "לפני" בוצע בין התאריכים אוקטובר 2005-דצמבר 2005, ובסיומו הוגש דו"ח ביניים מס' 2. שלב איסוף הנתונים "אחרי" בוצע בין התאריכים יוני 2006-אוגוסט 2006, וממצאיו מפורטים בדו"ח להלן, בשילוב עם ממצאי הדוחות הקודמים.

חלקו הראשון של הדו"ח עוסק בתיאור התוכנית ובהגדרת אוכלוסיית היעד, תוך הסתייעות בספרות המקצועית ובמסמכים שנאספו במהלך המחקר. בהמשך, מוצגים עיקרי הממצאים בכלי המחקר השונים, האיכותניים והכמותיים. פרק הסיכום מנתח את הסוגיות שעלו במהלך הדו"ח בהתאם לשאלות המחקר, ומציע אפשרויות ליעול והפקת לקחים לעתיד.

תיאור התוכנית – הגדרות והקמה

התנהגות חברתית הולמת משמעה היכולת למלא אחר ציפיות החברה, לבנות קשרים חברתיים ולקבל החלטות בהקשרים רגשיים, אישיים, חברתיים וערכיים. חלק מתהליך הלמידה של התנהגות חברתית כולל פיתוח מיומנויות, אשר יאפשרו לאדם ליצור תקשורת יעילה, לפתח מודעות בנוגע לקשרים חברתיים, ולהתאים את עצמו למצבים חברתיים שונים.

מיומנויות חברתיות באות לידי ביטוי בהתנהגות בין אישית (היכולת לשתף פעולה, לקבל מרות, כישורי שיחה ויוזמה חברתית); התנהגות המתייחסת לפרט (היכולת להביע רגשות, גישה חיובית לעצמי ועוד) והתנהגות הקשורה בתפקיד (היכולת למלא הוראות, לעבוד באופן עצמאי ולהיות קשוב ומרוכז) (אורבך, 2007).

מרבית בני האדם מצליחים לרכוש מיומנויות אלו בגיל הרך ומקיימים יחסים חברתיים פורים ומספקים. עם זאת, בין 3% ל-5% מהאוכלוסייה מתקשים לקיים תקשורת בין אישית ולקשור קשרים הדדיים עם סביבתם, עקב ליקויים שונים במיומנויות הנדרשות, כגון, קושי להבין קודים חברתיים, סגנון תקשורת בלתי יעיל ועוד. הם נותרים מבודדים, מתקשים למצוא חברים ואינם מצליחים להשתלב חברתית (בוז-מזרחי, 2003; ליון-ירושלמי, 2006).

ליקויים אלו מתרחשים, לעתים קרובות, על רקע לקויות והפרעות שונות. אנשים הסובלים מהפרעות תקשורת (Communication Disorders), לדוגמה, יתקלו במחסומים רבים בבואם לקיים קשר חברתי הדדי. זאת, היות והיכולת ליצור אינטראקציה עם הזולת תלויה באופן מכריע ביכולותיו התקשורתיות של הפרט.

הפרעות התקשורת כוללות הפרעות בקליטה או בביטוי שפה (כגון, אוצר מילים מוגבל, קושי ביצירת משפטים וכו'); הפרעה פונולוגית (כשולן בשימוש בצלילי שפה, כגון החלפת צליל אחד באחר); וגמגום (הפרעה בזרימה הנורמאלית ודפוס הזמן של הדיבור). הפרעות אלו אינן נובעות מפיגור שכלי, בעיות מוטוריות-סנסוריות, או חסכים סביבתיים. עם זאת, למרות שאין מדובר בבעיה קוגניטיבית, מתמודדים לקויי התקשורת עם בדידות קשה, שכן החברה לרוב חסרת סבלנות לקשייהם ומקטלגת אותם כחריגים (לידר, 2006).

לעתים קרובות, הגורם לקשיים החברתיים נעוץ בהפרעה רחבה בהרבה, הכלולה

בקשת ה-PDD (Pervasive Developmental Disorders) או קשת האוטיזם.

מדובר בהפרעות על בסיס נוירולוגי, בהן מופיעות סטיות התפתחותיות במספר תחומים:

- ליקויים בהתייחסות חברתית וכישורים חברתיים;
- ליקויים בשימוש בשפה למטרות תקשורת;

- התנהגות חזרתית;
- טווח תחומי עניין מוגבלים אך אינטנסיביים.

(אתר עמותת אפ"י; אתר משרד הבריאות).

מרבית הילדים הלוקים באוטיזם, על סוגיו השונים, סובלים גם מפיגור שכלי ברמות שונות (אתר משרד הבריאות). עם זאת, ישנם אנשים בעלי אינטליגנציה תקינה, הסובלים ממספר אפיונים של אוטיזם, אך אינם מגלים את כל התמונה הקלינית. הדוגמא הבולטת לכך היא "תסמונת אספרגר", המהווה את הקצה המתפקד והמתון של קשת הפרעות האוטיסטיות (אתר עמותת אפ"י).

אנשים הסובלים מאספרגר מאופיינים ביכולות קוגניטיביות גבוהות, לעתים אף מעל הממוצע, ויש להם כישורי שפה בסיסיים נורמליים. עם זאת, הם מתקשים להשתמש בשפה פרגמטית/חברתית (היכולת להשתמש בשפה בגמישות בהתאם לנסיבות, לצרכים, לשותפים לשיח ולהקשר הסביבתי) וסובלים מליקויים שונים בקונטקסט החברתי, כגון: שימוש לקוי בהתנהגויות לא מילוליות, קשיים בפיתוח יחסים עם קבוצת השווים, העדר הדדיות ריגשית-חברתית ועוד (אתר עמותת אפ"י; ולגרין, 2004).

לעתים, קשיי התקשורת צומחים על רקע **לקויות למידה** שונות, כגון הפרעות בקריאה (דיסלקציה), הפרעות במתמטיקה (דיסקלקוליה) והפרעות בהבעה בכתב (דיסגרפיה).

הליבה של לקויות הלמידה אינה הנושא החברתי, כמובן, אולם לעתים קרובות יש להן השלכות משמעותיות על יחסיו החברתיים של הפרט. למשל, ילד הסובל מדיסלקציה מחמיץ מידע ומסרים כתובים בכיתה, הופך לנחשל מבחינה לימודית ומעמדו החברתי צונח בהתאם. דיסגרפיה לעתים קרובות נגרמת כתוצאה מהפרעה כללית במוטוריקה עדינה. לפיכך, ילדים אלו יתקשו להתמודד עם משחקי ילדים וספורט, והדבר ישפיע על כישורי החברה שלהם, על חוויית ההצלחה במשחק חברתי, על יכולת ההתמודדות בתחרויות ועוד. יתירה מכך, במקרים רבים מתלווים ללקויות הלמידה גם קשיים קוגניטיביים בהפנמה וקריאה של מצבים חברתיים. קשיים אלו גוררים תגובות בלתי הולמות לסיטואציות חברתיות, המובילות לבדידות וניתוק חברתי (ספקטור, 2007).

הפרעות נוספות להן אספקטים חברתיים הן **הפרעות הקשב, הריכוז וההיפראקטיביות**:

ה-ADHD (Attention Deficit and Hyperactivity Disorder),

ה-ADD (Attention Deficit Disorder). הפרעות אלו מתבטאות בליקויים בשימור הקשב, המביאים להסחות דעת, קשיי התמדה ובעיות לימודיות. הסובלים מהיפראקטיביות בנוסף להפרעת הקשב הינם חסרי שקט ומתקשים להימצא במקום אחד לאורך זמן (מנור, 2002).

להפרעות אלו השפעה ישירה על האספקט החברתי, שכן ילדים לקויי קשב מתקשים לפתח עירנות חברתית ונוטים להיות מטרה ללעג בשל היסח דעת בעת משחק ובעת לימוד.

ילדים היפראקטיביים עלולים לסבול מדחייה חברתית, עקב פזיזותם והקושי שלהם להתאים את התנהגותם לחברת בני גילם (ספקטור, 2007).

כיום, קיימת קשת רחבה של טיפולים ותרפיות עבור ההפרעות השונות. ללקויי הלמידה קיימים מענים שונים, בדמות סדנאות לפיתוח אסטרטגיות למידה, הוראה מתקנת ועוד. הסובלים מהפרעות תקשורת יכולים להסתייע בקלינאי תקשורת, המפתח את כישוריהם השפתיים. עבור חלק מההפרעות קיימות גם תרופות שונות, המסייעות בהפחתת הסימפטומים.

יחד עם זאת, התרפיות השונות מתמקדות בלב ההפרעה ולא בהשלכותיה על אספקטים נרחבים יותר בחיי הפרט, כגון האספקט החברתי. לדוגמא, קלינאי תקשורת ילמד אדם הסובל מגמגום, כיצד לקיים תקשורת מילולית שוטפת יותר. עם זאת, אין זה מתפקידו לטפל בקשיים החברתיים שיצרה הפרעה זו, כגון בדידות, דימוי עצמי נמוך, חוסר ביטחון בחברה וחסכים מתמשכים במיומנויות חברתיות, אשר נגרמו כתוצאה מהבדידות הכפויה.

יתירה מכך, לעתים ההפרעות אינן מאובחנות כיאות והפרט מתגלגל ממסגרת למסגרת, מבלי שבעייתו תאוחר ותטופל כיאות. זאת, משום שלמראית עין, מרבית הסובלים מבעיות אלו אינם שונים מכל אדם אחר. הם בעלי מנת משכל ממוצעת ואף לעתים קרובות גבוהה מהממוצע, הם אינם בעלי מוגבלויות פיזיות בולטות ואינם מתאימים לקריטריונים המאפיינים מצבים קליניים ממוסדים אחרים (בוז-מזרחי, 2003). רמת האינטליגנציה הגבוהה והיכולת הלשונית של ילדי אספרגר, לדוגמא, גורמת לקשיים באבחון התסמונת. ילדים רבים אינם מאובחנים ונחשבים כ"מוזרים" או מאובחנים בטעות כסובלים מ-ADD, בעיות רגשיות וכדומה (אתר עמותת אפי").

לפיכך, אנשים הסובלים מקשיים חברתיים לעתים קרובות "נופלים בין הכיסאות": הם אינם נהנים מהגדרה מוסדית המעניקה להם אחוזי נכות או זכויות ייחודיות, צורכיהם המיוחדים אינם מאובחנים והם מקבלים מענה הולם, בהעדר גופים מקצועיים האמונים לטיפול בבעיה זו (בוז-מזרחי, 2003).

רציונל זה היווה את הבסיס לייסודה של **תוכנית "רעים"**: הקמת מועדונים חברתיים, אשר יעניקו לצעירים אלו הזדמנות להשתלב בפעילות חברתית מהנה בקבוצת השווים ולפתח כישורים ומיומנויות חברתיות, שיפתחו עבורם את הפתח, דרכו יוכלו להושיט יד אל הסביבה החברתית.

תהליך ההקמה

הרעיון הראשוני עלה לפני כ-5 שנים ע"י אם לאחת הצעירות בתוכנית, אשר התמודדה במשך שנים עם בדידות קשה. עם תום לימודיה התיכוניים, פסק למעשה כל המגע שלה עם בני גילה. לפיכך, יזמה האם את הקמתה של קבוצה חברתית עבור צעירים, הסובלים ממצוקה דומה.

ביולי 2002 התקיים מפגש ראשון עם נציגי החברה למתנ"סים בירושלים, באשר לפתיחת מועדון חברתי בתוך המתנ"סים המקומיים. התברר, כי פרסום מודעה במקומון ירושלמי הביאה לפניית רבות של אנשים, שהיוו את הבסיס הראשוני לפתיחת שתי קבוצות גיל. שתי הקבוצות פעלו כפיילוט בחודשים הראשונים ובהמשך נפתחה קבוצה נוספת בקריית אונו.

בעקבות זאת, זכתה התוכנית לאוון קשבת בקרב גופים ציבוריים רלוונטיים. הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי העניקה סיוע כספי ומקצועי לתוכנית, כחלק ממטרתה לסייע במימון יוזמות חדשניות במשך השנים הראשונות להקמתן. אליה חבר ג'וינט ישראל, אשר באמצעות "אשלים", משתתף גם הוא במימון התוכנית. את התוכנית מלווה וועדת היגוי רחבה, בה משתתפים נציגים מכל הגופים הרלוונטיים. כמו כן, מונתה מנהלת לתוכנית, אשר הופקדה על ריכוז התוכנית ברמה הארצית.

קהל יעד

התוכנית יועדה לספק מענה לאנשים המצויים בבידוד חברתי, על רקע לקויות למידה ובעיות תקשורת (כגון, תסמונת אספרגר), בשלוש שכבות גיל מרכזיות:

- גילאי 15-19 ;
- גילאי 20-29 ;
- גילאי 30-39.

על פי הוגי התוכנית, המשתתפים יהיו בעלי אינטליגנציה תקינה או גבולית, הנמצאים בקהילה במסגרות תעסוקה, לימודים או כל התארגנות שונה, ואינם נכנסים להגדרות הממוסדות של פיגור, הפרעות נפש או נכויות פיזיות.

מטרות התוכנית

מטרת העל של התוכנית הינה יצירת מסגרת חברתית תומכת, המעניקה למשתתפים מקום מפגש חברתי. עם זאת, לתוכנית ישנן מספר מטרות נוספות:

- פיתוח מיומנויות חברתיות ;
- הגדלת הרשת החברתית ;
- העלאת שביעות הרצון מהקשרים החברתיים ומתן חוויה קבוצתית ;
- מתן מענה לשעות הפנאי ;
- העלאת הדימוי העצמי ;
- העצמה אישית וקבוצתית ;
- פיתוח עצמאות בקרב המשתתפים.

שאיפה נוספת של הוגי התוכנית היתה לשלב את המשתתפים במרחב הקהילתי. הרציונל היה, כי קבוצת "רעים" תכין את המשתתף לקראת החיכוך עם העולם החיצון, תרפד עבורו את המעבר ותשמש כבסיס בטוח לחזור אליו, במקרה של דחיה וחוסר השתלבות. לפיכך, תכנון הפעילות כלל גם עידוד המשתתפים ליטול חלק בחוגים ופעילויות שונות בקהילה, המיועדות לאוכלוסייה נורמטיבית.

אופי הפעילות

מודל התוכנית כלל, בשלב הראשון, את פתיחתם של מועדוני רעים ב-6 יישובים, 3 קבוצות גיל בכל יישוב. הפעילות תוכננה להתקיים במתנ"סים העירוניים, תחת פיקוחה וניהולה של החברה למתנ"סים, המחלקה לנכים ואוכלוסיות מיוחדות. הפעילות בנויה בצורת מפגשים קבוצתיים חד-שבועיים, בהם מתקיימות פעילויות חברתיות בהנחיית מדריכים, כאשר המשתתפים שותפים בתכנון.

בכל יישוב, מונו צמד מדריכים (הנחיה ב-CO), אשר הופקדו על הנחיית הקבוצה, שיווק התוכנית ביישוב, עריכת ראיונות קבלה למשתתפים חדשים ועוד. התפיסה היתה, כי הנחיה ב-CO תספק אפשרות ל-modeling, כלומר, אופי היחסים בין המדריכים ישמש כמודל עבור המשתתפים, לצורך לימוד כללים ומיומנויות חברתיות, כגון שיתוף פעולה, מתן מקום לזולת וכדומה. כמו כן, ניתנה העדפה להנחיית הקבוצות ע"י גבר ואישה, שכן באופן זה ניתן גם להנחיל תפיסות וכללי התנהגות נורמטיביים בתחום היחסים בין המינים.

המדריכים זוכים להכשרה ייעודית לתפקידם, הכוללת מידע על הלקויות השונות, מודלים להנחיית קבוצות, מתודות וכלים, עבודה קהילתית ועוד. כמו כן, מתקיימת הדרכה קבוצתית אחת לחודש, הדרכה פרטנית ומענה On-line לבעיות שונות הצפות תוך כדי עבודה.

הפרק: "דפוסים ודילמות בהתפתחות תוכנית 'רעים'", מתאר את התפתחות התוכנית לאורך השנים, את השינויים שחלו בה ואת השלכותיהם על הקבוצות ועל מבנה התוכנית.

שאלות ההערכה ושיטת ביצוע המחקר

שאלות ההערכה

1. זיהוי נקודות חוזק ותורפה בהפעלת התוכנית ;
2. אפיון המשתתפים בתוכנית ;
3. הערכת השגת מטרות התוכנית בקרב אוכלוסיות היעד השונות.

שיטת ביצוע המחקר

מאמצי מחקר כמותיים

1. הערכת משתתפים: המדריכים בכל אחת מהקבוצות מילאו טופסי הערכה וחוות דעת על כל המשתתפים בקבוצה. על מנת לשמור על חיסיון הנתונים, ניתן לכל משתתף קוד אישי. באופן זה, ניתן לחבר את נתוני ההערכות בשני מועדי איסוף הנתונים, מבלי לפגוע בחיסיון פרטי המשתתפים.

ההערכות בשלב "לפני" מולאו במהלך החודשים אוקטובר-דצמבר 2005 (ממצאי שלב זה דווחו בדו"ח הביניים – אפריל 2006). ההערכות בשלב "אחרי" מולאו במהלך החודשים יוני-אוגוסט 2006. בנוסף להערכת המשתתפים, התבקשו המדריכים בשלב זה גם לאפיין את המשתתפים על פני מגוון משתני רקע סוציו-דמוגרפיים ומאפיינים אישיים. במידה והמדריך חש, כי אינו מכיר דיו את המשתתף בפרמטר מסוים, ניתנה לו האפשרות לציין זאת ולהימנע מדירוג המשתתף בפרמטר זה. בנספח א' מוצגים מאפייני המשתתפים. בנספח ב' מוצגת הערכת המשתתפים באחוזים (שלב "אחרי") ובנספח ג' מוצגת הערכת המשתתפים בשלב "אחרי" בחתך קבוצות גיל, תוך השוואת הנתונים לשלב "לפני".

2. שאלון למשתתף: במהלך חודש נובמבר 2005 (שלב "לפני"), הגיע סוקר מטעמנו, בתיאום מראש, לכל אחת מהקבוצות. הסוקר חילק למשתתפים שאלון למילוי עצמי והיה זמין למתן הסברים, לפי הצורך. השאלון מולא אנונימית. באופן דומה הועבר השאלון למשתתפים גם בשלב "אחרי" (יוני-אוגוסט 2006). יצוין, כי סקלת ההערכה בשאלון למשתתף כוללת סולם בן 4 קטגוריות בלבד, לעומת 5 קטגוריות בהערכת משתתפים. זאת, במטרה לפשט את השאלון ככל האפשר, על מנת שגם משתתפים בעלי יכולת אינטלקטואלית נמוכה יחסית, יוכלו להשיב על השאלון בקלות. בנספח ד' מוצגים השאלון והתפלגות הנתונים באחוזים ברמת כלל המשתתפים ואילו בנספח ה' מופיעים הנתונים בחתך קבוצות גיל והשוואה לנתוני "לפני".

3. דפי משוב על פעילויות: מדריכי הקבוצות התבקשו למלא דף משוב על הפעילויות אותן העבירו לחניכיהם. הדף עסק: בנושאי הפעילות, צורת הפעלת הנושאים, האם הפעילות

בפועל הלמה את התכנון, קשיים שעלו וכיצד הם טופלו, מידת השגת מטרות המפגש ולקחים מהמפגש. סה"כ מולאו 141 דפי משוב, כ-9 דפים בממוצע בכל קבוצה. התשובות קודדו ונותחו כמותית. חלק מהתשובות נותחו איכותנית. בנספח ו' מוצגים דפי המשוב לפעילות, וכן, מפתח מפורט ששימש אותנו בקידוד הנתונים.

מאמצי מחקר איכותניים

5 מתוך 16 הקבוצות נבחרו להשתתף במחקר עומק. הקבוצות שנבחרו היו: גילאי +20 במודיעין, ירושלים וראש"צ, גילאי +30 בנתניה וקבוצת הנוער בקריית אונו. במסגרת מחקר העומק בוצעו בכל קבוצה 5 תצפיות, רואיינו כ-10 משתתפים ובוצעו מספר ראיונות עם המדריך. בנוסף, בוצעו מספר ראיונות עם הורי המשתתפים בקבוצות ועם מנהלי המתנ"סים בהם התקיימו קבוצות אלו. ממצאי המחקר האיכותני מוצגים בסעיף 7. כלי המחקר האיכותניים מופיעים בנספח ז'-ט'.

מספר המשתתפים במחקר הכמותי

לוח 1: שאלונים והערכות בחדר קבוצות וישובים

קוד	קבוצה	הערכות משתתפים	שאלונים משתתפים	הערכות משתתפים	שאלונים משתתפים
1	חיפה: +15	13	8	31	18
2	חיפה: +20	18	10		
3	ירושלים: +20	19	16	29	21
4	ירושלים: +30	10	5		
5	רחובות: +15	--	11	--	11
6	מודיעין: +20	13	10	13	10
7	נהריה: +20	10	13	10	13
8	הרצליה: +20	17	11	17	11
9	נתניה: +20	13	6	27	16
10	נתניה: +30	14	10		
11	קריית אונו: +15	16	13	53	44
12	קריית אונו: +20	25	20		
13	קריית אונו: +30	12	11		
14	ראשון לציון: +15	9	5	30	26
15	ראשון לציון: +20	12	2		
16	ראשון לציון: +30	9	9		
	סך הכול	210	170	210	170

הלוח מציג את מספר ההערכות שמולאו ע"י המדריך בכל קבוצה.

שאלוני החניכים התקבלו על כ-81% ממספר זה. הפער נבע עקב שלוש סיבות עיקריות:

- סירוב חלק מהמשתתפים להשיב על השאלון;
- העדרם של מספר משתתפים בזמן הסקר;
- שינויים בהרכב הקבוצות.

סוגיות מתודולוגיות

במערך "לפני-אחרי" אידיאלי, המחקר מתחיל עם תחילת הפעילות הנחקרת או אף מעט לפני, ומסתיים לאחר תומה. כך ניתן להעריך באופן אופטימלי את השפעת הפעילות באמצעות השוואת ממצאי שלב "אחרי" לשלב "לפני", בו לא התקיימה פעילות כלשהי. בהיבט זה, המחקר הנוכחי אינו מערך "לפני-אחרי" אופטימלי, שכן עקב אילוצים טכניים, איסוף הנתונים בשלב "לפני" החל לאחר פתיחתה של התוכנית.

להערכתנו, היבט זה אינו פוגע בתוקף הממצאים, ואף להפך-מחזק ומדגיש את משמעותם. זאת, מכיוון שבמצב זה קשה יותר לאתר הבדלים בין "לפני" ו"אחרי", ונוצר אומדן חסר לתרומת התוכנית. לפיכך, באם חרף קושי זה, יימצאו הבדלים בין שני השלבים, משמעות הדבר היא, כי ייתכן ותרומת התוכנית היא אף גדולה יותר, מזו המתבטאת בממצאי המחקר.

יחד עם זאת, על מנת למזער את השפעת סוגיה זו על הממצאים, נקטנו במקביל גם במאמצי מחקר איכותניים, אשר יוכלו לאמת או לסתור את ממצאי המחקר הכמותי. כמו כן, בכל נקודת זמן נבדקה השפעת הוותק (מספר החודשים בהם שהה המשתתף בקבוצה) על מדדי התרומה השונים.

דפוסים ודילמות בהתפתחות תוכנית "רעים"

בראשית דרכה של תוכנית "רעים" הוגדר מודל מובנה לפעילות, אשר בבסיסו עמדה תפיסה חברתית מקיפה. עם זאת, במהלך השנים נתקלו מקימי "רעים" במהמורות ובדילמות שונות, אשר חייבו את התאמת המודל אל התנאים הקיימים, ובפרט אל המגבלות התקציביות.

במסגרת המחקר בחנו את התנהלות התוכנית במספר מישורים ואת התאמתה אל התכנון המקורי ואל רציונל התוכנית.

פריסה ומיקום

מודל התוכנית המקורי כלל בשלב הראשוני את הקמתם של מועדוני רעים ב-6 יישובים, 3 קבוצות גיל בכל יישוב. עם זאת, עקב הביקוש הרב, התפרסה התוכנית בשלוש שנות פעילותה, הרבה מעבר לתכנון המקורי.

בעת ביצוע המחקר פעלו כ-16 קבוצות "רעים" ב-9 יישובים ברחבי הארץ (אם כי, בחלק מהיישובים לא נמצאו כל קבוצות הגיל). כיום (לדברי גורמים שונים), מתקיימות כ-20 קבוצות ב-11 יישובים, כמו גם קבוצה ייחודית לבני 9-13. בקרוב עתידה להיפתח קבוצה נוספת עבור נערות מהמגזר החרדי (במגזר הערבי נעשה ניסיון להקים קבוצת "רעים", אולם הדבר לא צלח, עקב מיעוט משתתפים). כמתוכנן, הפעילות מתקיימת במתנ"סים העירוניים, תחת ניהולה של המחלקה לכנים ואוכלוסיות מיוחדות בחברה למתנ"סים.

קשר עם גורמי מנהלה ומטה

לדברי מנהל התוכנית, מר אודי ברנשטיין, מעורבותם של מנהלי המתנ"סים בתוכנית משתנה משמעותית מיישוב ליישוב. ישנם מנהלים המקיימים פגישות עם המדריכים, מתעדכנים ומעורבים בתוכנית, וישנם מנהלים להם קשר רופף בלבד עם התוכנית. כמו כן, מתקיים קשר קבוע עם נציגי המוסד לביטוח לאומי. לדברי מנהל התוכנית, הוא זוכה למושב רב מנציגי המוסד, ולדעתו קשר זה מתנהל באופן איכותי ויציב. מעבר לכך, מתקיימות פגישות תכופות של וועדת ההיגוי, בה משתתפים נציגים מכל הגופים הרלוונטיים. במהלך הפגישות מוצגים עדכונים שוטפים, משוב וביקורת ומתקבלות החלטות משמעותיות להמשך הפעילות.

פעילויות

כפי שניתן לראות ממטרות התוכנית, לתוכנית "רעים" אוריינטציה חברתית מובהקת, ולא טיפולית. התוכנית אינה מתמקדת בטיפול בשורשי הלקויות, אלא מטרתה לאפשר למשתתפים לחוות חוויות חברתיות, אשר חסרו להם במשך שנים רבות. בהתאם לכך, אופי הפעילות המתבקש הוא בעל גוון חברתי מובהק.

במסגרת המחקר מצאנו, כי לרוב, זהו אופי הפעילות המתקיימת במסגרת התוכנית. קיים דגש רב על פעילויות מהנות, תוך לימוד ותרגול של מיומנויות חברתיות (כגון, שיוק עצמי, הדדיות, מתן משוב ופרגון, רגישות למצב הרוח החברתי, מיומנויות תקשורת, עבודת צוות ועוד). לעתים קרובות, מתקיימות גם פעילויות מחוץ למתנ"ס, כגון יציאה לבילויים משותפים (סרטים ובתי קפה), טיולים ברחבי הארץ, חגיגת ימי הולדת וחגים, ומפגשים ארציים. עם זאת, מרבית המשתתפים אינם מעורבים בפעילויות קהילתיות (ראו לפירוט בפרקים הבאים), למרות שמדובר באחת ממטרות התוכנית.

מבנה וניהול

בתחילת דרכה מומנה התוכנית כולה, על ידי הגופים הציבוריים, אשר נטלו חלק בהקמתה (הקרן למפעלים מיוחדים, "אשלים" וכו'). עם זאת, הרציונל העומד מאחורי הקרן למפעלים מיוחדים הוא, כי הקרן תסייע לתוכניות החברתיות בראשית דרכן, אולם לאחר מספר שנים, התוכנית תחזיק את עצמה מבחינה כלכלית ומעורבותה של הקרן תסתיים.

לפיכך, עם השנים נערכו מספר שינויים משמעותיים במבנה התקציבי של התוכנית, כאשר חלקם של הגופים הממנים הלך וקטן, ואילו חלקם של המשתתפים גדל. כיום, הגופים העומדים מאחורי התוכנית מתקצבים את מעטפת התוכנית, אולם משכורתו של הרכז והניהול השוטף ממומנים על ידי המשתתפים.

החשש המהותי ביותר בעת ביצוע השינויים היה, כי המשתתפים יסרבו להשתתף במימון התוכנית ומערך הקבוצות אשר נבנה בעמל רב יקרוס באחת. עם זאת, לדברי מנהל התוכנית, חשש זה לא התממש והקבוצות שרדו את השינוי.

יחד עם זאת, השינוי שחל יצר תלות רבה במספר האנשים בקבוצה. אומנם, במידה ומספר המשתתפים יורד, הגירעון נספג על ידי הנהלת המתנ"ס, אולם בכוחה של זו לסגור את הקבוצה, במידה והקבוצה אינה גדלה.

לדברי מנהל התוכנית, שינוי זה משפיע בעיקר על המדריכים, המתקשים להתנהל באופן אופטימלי. לדוגמא, השאיפה להגדלת מספר המשתתפים גורמת לגמישות יתר בקריטריונים לקבלת מועמדים. לעתים, המדריכים מקבלים מועמדים פחות מתאימים לתוכנית, עקב החשש מירידת מספר המשתתפים.

כמו כן, אופי הפעילות ב"רעים" מחייב את המדריכים לעסוק בסוגיות או לקדם מהלכים, אשר דורשים עבודה עצמית ומאמץ מצד המשתתפים. למרות שהדבר עשוי לקדם משמעותית את המשתתפים, הרי שתמיד יהיו אחד או שניים, שהדבר לא יהיה לרוחם. כאשר הקבוצה תלויה במספר המשתתפים, המדריך עשוי להתלבט האם לקדם מהלך מסוים, במידה ואחד המשתתפים יחליט לפרוש בעקבות זאת.

מגבלות התקציב חוללו שינוי נוסף במבנה הפעילות. למרות שמודל התוכנית כלל הנחיה ב-CO, הוחלט בשלב מסוים לעבור להנחיה בודדת, עקב הקושי לממן מדריך נוסף.

לדברי מנהל התוכנית, שינוי זה אומנם לא פגע בהתנהלותן התקינה של הקבוצות, אולם יחד עימו אבדו יתרונותיה של הנחיה ב-CO. היתרון המשמעותי ביותר אשר אינו קיים בהנחיה בודדת הינו ה-modeling. כפי שהוסבר בפרק תיאור התוכנית, ההנחיה ב-CO מהווה את אחד האמצעים היעילים ביותר לחינוך חברתי ולהטמעת כללי התנהגות בקרב המשתתפים.

יש לזכור, כי מדובר באנשים המתקשים לקלוט את הקודים החברתיים ככל אדם נורמטיבי, והם זקוקים להמחשה חיה, בכדי להפנים לאיטם את הכללים. הדינמיקה בין המדריכים, הקשר המילולי והבלתי מילולי ביניהם, ההמחשה של תקשורת בין אישית ויחסי עבודה בצוות, כמו גם אופי היחסים בין גברים לנשים (במידה והמדריכים היו משני המינים)-לכל אלו היתה תרומה רבה למשתתפים, העולה על זו של דיון וורבלי.

חסרונות נוספים של ההנחיה הבודדת נוגעים לעומס הרב המוטל על המדריך. כאשר מדובר בקבוצה גדולה, המדריך הבודד מתקשה להתייחס לכולם באופן שוויוני. כמו כן, ישנן פעילויות העלולות להיכשל ללא סיועו של מדריך נוסף (כגון, טיול שנתי, יציאה לבילוי משותף וכו'), והמדריכים לעתים חוששים לקיימן. יתירה מכך, הנחיה ב-CO הפחיתה משמעותית את שחיקתם של המדריכים. הנחיית הקבוצות הינה עבודה מאומצת, הדורשת משאבים נפשיים רבים. בהנחיה בודדת, למדריך אין הפוגה והדבר עלול לגרום שחיקה ופגיעה במוטיבציה.

חרף חסרונות אלו יצוין, כי לדעת מנהל התוכנית, נעשית עבודה טובה גם ללא הנחיה ב-CO, אולם הנחיה מסוג זה עשויה היתה לשדרג את איכות העבודה באופן משמעותי.

שינויים נוספים אשר חלו בתוכנית נגעו לחילופי כוח האדם בהנהלת התוכנית. במהלך שלוש שנות הפעילות, כיהנו 3 מנהלות, אשר פרשו כעבור תקופה קצרה. כיום, מנהל את התוכנית מר אודי ברנשטיין. לדעתו, חילופי כוח האדם לא פגעו בקבוצות פנימה, אלא במבנה הארגוני של התוכנית. החילופין התכופים הקשו על בנייתה של תודעת ארגון. הפעילויות התנהלו באופן מאוד לוקלי, ללא תחושת חיבור מספקת לתוכנית ברמה הארצית.

כמו כן, הדבר הקשה על ניסוח תורה אחת, אשר תונחל באופן אחיד לכל הקבוצות ברחבי הארץ. המדריכים בנו לעצמם את אסטרטגיות משלהם ולא יכלו להסתמך על תפיסה ותיאוריות מרכזיות, אשר נוסחו ייעודית עבור התוכנית. יתירה מכך, חילופי המנהלות יצרו תחושה של חוסר יציבות ואי וודאות לגבי המשכיות התוכנית. המדריכים עבדו בתחושה, כי מקומם אינו יציב והדבר הוסיף מתח למערכת.

מאפייני המשתתפים והתאמה לקהל היעד

קיים קושי רב להגדיר את קהל היעד של התוכנית, שכן התוכנית מעצם הגדרתה, מיועדת לצעירים, אשר אינם מתויגים תחת תווית אבנורמלית זו או אחרת. "קשיים חברתיים" עשויים לנבוע ממגוון בעיות ולקויות, ולכן התוכנית מעצם טבעה מחייבת אוכלוסיה הטרוגנית מאוד.

עם זאת, כמפורט בפרק תיאור התוכנית, השתדלו הוגי התוכנית לשרטט הגדרה מדויקת ככל האפשר של אוכלוסיית היעד לתוכנית. הגדרה זו כללה צעירים "המצויים בבידוד חברתי, על רקע לקויות למידה ובעיות תקשורת (כגון, תסמונת אספרגר), בשלוש שכבות גיל (15-19, 20-29, 30-39). כמו כן, על המשתתפים להיות "בעלי אינטליגנציה תקינה או גבולית, הנמצאים בקהילה במסגרות תעסוקה, לימודים או כל התארגנות שונה, ואינם נכנסים להגדרות הממוסדות של פיגור, הפרעות נפש או נכויות פיזיות".

במסגרת המחקר הכמותי, בדקנו את מאפייני המשתתפים בחתך קבוצות הגיל, באמצעות ההערכות שמולאו על ידי המדריכים. בהערכות המשתתפים, תיארו המדריכים את משתתפי הקבוצות מבחינת משתני רקע אישיים (גיל, מין, השכלה וכדומה), ותק בקבוצה ומאפייני רקע התנהגותיים-קוגניטיביים. בין היתר, נבחנה גם התאמתם של מאפייני אלו להגדרות אוכלוסיית היעד. להלן הממצאים בנושא:

גיל המשתתפים

להלן נתוני גיל המשתתפים:

לוח 2: גיל המשתתפים בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

קבוצת +30	קבוצת +20	קבוצת +15	גיל
-----	3	89	19-16
-----	8	11	20
20	79	-----	29-21
69	10	-----	40-30
11	-----	-----	+41
33.70	24.46	17.97	ממוצע גילאים
44	126	38	מספר חניכים

מהלוח עולים הנתונים הבאים:

- בקבוצת בני ה-20 יש בערך פי 3 משתתפים, מכל אחת מיתר הקבוצות.
- בכל קבוצה קיים אחוז מסוים של משתתפים, אשר ניתן לשייכו מבחינת הגיל גם לקבוצה אחרת (כ-10% בקבוצת ה-15 וכ-20% בשתי הקבוצות האחרות).
- בקבוצת ה-30+, 11% מהמשתתפים לכאורה אינם כלולים יותר בהגדרות קהל היעד.

מגדר

להלן נתוני המגדר:

לוח 3: מגדר המשתתפים בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

מגדר	קבוצת +15	קבוצת +20	קבוצת +30	סך הכול
זכר	76	67	66	69
נקבה	24	33	34	31

מהלוח עולה, כי מעבר לקבוצות, קיימים בתוכנית כ-70% גברים וכ-30% נשים. שיעור הנשים בקבוצת בני ה-15+ הינו נמוך, בהשוואה ליתר הקבוצות. יצויין, כי הפרעות כגון אספרגר ובעיות תקשורת רווחות יותר בקרב גברים, מאשר בקרב נשים. ייתכן, כי נתון זה עשוי להסביר, לפחות חלקית, את מיעוט הנשים בתוכנית.

לימודים ורמת השכלה

בקבוצת בני ה-15+, כל המשתתפים למעט אחד (3%) לומדים כיום. בקבוצת ה-20+, 26% לומדים ואילו בקבוצת ה-30+, 32% לומדים כיום. בחנו את רמת ההשכלה אליה הגיעו משתתפי שתי הקבוצות המבוגרות. להלן הנתונים בנושא:

לוח 4: רמת ההשכלה בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

קבוצות	חטיבת ביניים	תיכון ללא בגרות	בגרות	על תיכונית	אקדמאית
+20	-----	51	35	7	7
+30	7	27	23	14	29

מהלוח עולה, כי שתי הקבוצות מאופיינות בהטרוגניות גבוהה ברמת השכלתן. תופעה זו בולטת יותר בקבוצת בני ה-30+. לקבוצת ה-30+ רמת השכלה גבוהה יותר יחסית לקבוצת ה-20+.

עבודה

86% מהמשתתפים בתוכנית בקבוצת בני ה-30+ עובדים, לעומת 66% בקבוצת ה-20+ (בקבוצת ה-15+, איש מהמשתתפים אינו עובד).

שירות צבאי

בקבוצת ה-20+, 41% שירתו בצבא ואילו בקבוצת ה-30+, 47% שירתו בצבא.

מקום מגורים

להלן הנתונים בנושא:

לוח 5: מקום מגורים בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

קבוצות	עם ההורים	לבד	עם שותפים	אחר
+15	97	-----	3	-----
+20	91	5	2	2
+30	53	45	2	-----

מהנתונים עולה, כי בקבוצות בני ה-15+ וה-20+, מרבית המשתתפים מתגוררים עם הוריהם. בקבוצת ה-30+, מצאנו שתי תת קבוצות גדולות: האחת מתגוררת עם ההורים (55%) ואילו השנייה דרה לבדה (45%).

ותק בקבוצה

להלן הנתונים בנושא:

לוח 6: וותק בקבוצה (בחודשים) בחתך קבוצות הגיל (ממוצעים)

קבוצות +15	קבוצות +20	קבוצות +30	סך הכול
16.9	24.0	25.6	23.1

מהלוח עולה, כי וותק המשתתפים בקבוצת ה-15+ הינו נמוך, בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות.

משתני רקע התנהגותיים קוגניטיביים

מדריכי הקבוצות התבקשו להעריך את כושרם האינטלקטואלי של המשתתפים, כמו גם את יכולתם לקיים תקשורת חברתית יעילה. להלן הנתונים בנושא:

לוח 7: יכולת אינטלקטואלית ויכולת תקשור בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

קבוצות	יכולת אינטלקטואלית			יכולת תקשור		
	נמוכה	בינונית	גבוהה	נמוכה	בינונית	גבוהה
+15	20	49	31	24	31	45
+20	14	42	44	17	46	37
+30	3	38	59	7	40	53
סך הכל	13	42	45	16	42	42

מהממצאים עולה, כי מרבית המשתתפים הינם בעלי יכולת אינטלקטואלית בינונית-גבוהה, בהתאם להגדרות קהל היעד. כמו כן, ככל שקבוצות הגיל הינן מבוגרות יותר, כן הן מקבלות הערכה גבוהה יותר לגבי יכולת אינטלקטואלית ויכולת תקשור.

המדריכים התבקשו בנוסף לתאר מאפיינים נוספים של המשתתפים (מאפיינים אישיותיים, התנהגותיים וקוגניטיביים). במסגרת הטופס, ניתן היה לציין עד שלושה מאפיינים (ולפיכך האחוזים מסתכמים ליותר מ-100%). להלן הממצאים בנושא:

לוח 8: מאפיינים נוספים של המשתתפים בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

קבוצות	אספרגר	ליקוי למידה	הפרעות תקשורת	הפרעות קשב וריכוז	הפרעות אישיות	בעיות נפש	אחר
+15	51	49	14	19	3	0	5
+20	21	58	16	26	6	10	22
+30	11	36	2	27	7	24	24
סך הכול	25	51	13	25	5	12	19

מהלוח עולה, כי מעבר לקבוצות, המאפיינים השכיחים הינם ליקויי למידה, תסמונת אספרגר והפרעות קשב וריכוז. מצאנו גם פרופיל שכיח של משתתפים שאופיינו, הן בליקויי למידה והן בהפרעות קשב וריכוז. פרופיל זה הולם את הגדרות קהל היעד, כפי שתוכנן בראשית התוכנית.

בחתך קבוצות הגיל מצאנו, כי:

- בקבוצת ה-15 יש שכיחות גבוהה יחסית של אספרגר ושכיחות נמוכה יחסית של בעיות נפש.
- בקבוצת ה-20 לוקה בתסמונת אספרגר בשכיחות נמוכה.
- בקבוצת ה-30 נמצאה שכיחות נמוכה יחסית של תסמונת אספרגר, ליקויי למידה והפרעות תקשורת, ושכיחות גבוהה יחסית של בעיות נפש.

בנוסף, בדקנו מהם המאפיינים הבולטים בקבוצות השונות.

לוח 9: מאפיינים נוספים של המשתתפים בקבוצות השונות (אחוזים)

אספרגר		ליקויי למידה		הפרעות קשב וריכוז	
חיפה +15	54	חיפה +20	89	נהריה +20	56
קריית אונו +15	50	נהריה +20	67	חיפה +20	44
ראשון לציון +15	50	קריית אונו +30	67	ראשון לציון +30	44
קריית אונו +20	42	מודיעין +20	62	נתניה +30	43
ירושלים +30	40	נתניה +20	62		

הפרעות תקשורת		הפרעות אישיות		בעיות נפש	
מודיעין +20	46	מודיעין +20	31	ירושלים +30	60
ראשון לציון +15	38	קריית אונו +30	17	ראשון לציון +20	33
נהריה +20	33			ראשון לציון +30	33
				ירושלים +20	32

כפי שניתן לראות, בחלק מהקבוצות ישנו ריכוז משמעותי של בעלי תסמונת אספרגר, המהווים כ-50% מהקבוצה. ניתן להבין נתון זה לאור העובדה, כי זוהי אחת ההפרעות הבודדות, אשר מהותן הוא הליקוי החברתי. לפיכך, סביר, כי בעלי תסמונת זו יהוו מרכיב משמעותי בקרב משתתפי התוכנית. אוכלוסיה זו גם כלולה במפורש בהגדרת קהל היעד לתוכנית.

ממצא מעניין נוסף הוא האחוז הגבוה של בעלי "בעיות נפש", אשר נמצא במספר קבוצות. ראשית, יש להדגיש, כי אין מדובר במשתתפים בעלי הפרעה מוצהרת וממוסדת. לדברי מנהל התוכנית, מתוך כלל משתתפי התוכנית, ישנם בודדים בלבד הסובלים מהפרעות נפש ברמה הקלינית. המונח "בעיות נפש" מייצג קשיים או מצוקות רגשיות, הפוגעות ברווחתו של הפרט, אולם אינן חמורות דיין בכדי להכלילו תחת תווית של "נפגע נפש". לעתים, מצוקות אלו נובעות וקשורות קשר הדוק לליקוי המרכזי ממנו סובל המשתתף. לדוגמא, אנשים הסובלים מאספרגר נמצאים בסיכון לפתח מצוקה ודיכאון, עקב בדידותם

אף כי מדובר בתופעה, אשר התוכנית אינה ערוכה לטיפול בה, טוען מנהל התוכנית, כי זהו מאפיין בלתי נמנע. זהו תוצר של הלקות המרכזית ולדעתו המדריכים מצליחים להתמודד עם כך כראוי.

לעומת זאת, הפרעות אישיות לחלוטין אינן כלולות בהגדרת קהל היעד לתוכנית. גם לדברי מנהל התוכנית, "הפרעות אישיות הן בהחלט לא חלק מאוכלוסיית היעד. הם השוליים הרחבים שאנו משתדלים להימנע מהם". יתירה מכך, הפרעת אישיות קשה עלולה להיות הרסנית לקבוצה, עקב הדינמיקה השלילית העלולה להיווצר בין בעל ההפרעה לבין יתר חברי הקבוצה. כמו כן, האוריינטציה החברתית של הפעילות אינה נותנת מענה רגשי עמוק לצרכיהם של אנשים אלו.

לאור זאת, הנתונים בדבר אחוזים גבוהים של הפרעות אישיות בשתי קבוצות "רעים", דורשים התייחסות. יחד עם זאת, לדברי מנהל התוכנית, קיים קושי רב לאתר את בעלי הפרעות האישיות במהלך האינטייק, ואילו המועמדים אינם מדווחים מצידם על בעיות אלו. למעשה, הקריטריון האובייקטיבי היחיד המהווה כלי לזיהוי הפרעה נפשית קשה הוא שאלת הסינון הנוגעת לאשפוז פסיכיאטרי או לשימוש בתרופות פסיכיאטריות.

סיכום

מהנתונים עולה, כי:

- בכל קבוצת גיל קיים אחוז מסוים של משתתפים, שניתן לשייכו מבחינת הגיל גם לקבוצה אחרת.
- בתוכנית משתתפים כ-70% גברים וכ-30% נשים. שיעור הנשים בקבוצת ה-15+ הינו נמוך יחסית.
- בקבוצת בני ה-30+ רמת ההשכלה הטרוגנית וגבוהה יותר, מאשר בקבוצת בני ה-20+.
- 86% מהמשתתפים בקבוצת ה-30+ עובדים, לעומת 66% בקבוצת ה-20+.

- פחות ממחצית המשתתפים (בגילאים הרלוונטיים) שירתו בצבא (47% בקבוצת ה-30+ ו-41% בקבוצת ה-20+).
- בקבוצת בני ה-15+ וה-20+, מרבית המשתתפים מתגוררים עם הוריהם. בקבוצת ה-30+, 55% מתגוררים עם ההורים והיתר דרים לבדם.
- ככל שקבוצות הגיל מבוגרות יותר, המשתתפים בהן מקבלים הערכה גבוהה יותר לגבי היכולת האינטלקטואלית ויכולת התקשור. במשתנים אלו קיימת הטרוגניות גבוהה בקבוצות.
- מעבר לקבוצות, המאפיינים השכיחים בקרב המשתתפים הינם ליקויי למידה (51%); אספרגר (25%) והפרעות קשב וריכוז (25%). קבוצת ה-15+ מאופיינת בשכיחות גבוהה יחסית של תסמונת אספרגר ואילו בקבוצת ה-30+ ישנה שכיחות גבוהה יחסית של בעיות נפש. בחלק מהקבוצות קיים אחוז משמעותי של בעלי תסמונת אספרגר, בעיות נפש ובעלי הפרעות אישיות.

מהממצאים עולה, כי במרבית המקרים הולמת אוכלוסיית המשתתפים את הגדרות קהל היעד של התוכנית, מבחינת גיל, רמת אינטליגנציה, הלקויות המעורבות ומאפיינים נוספים.

יחד עם זאת, בחלק מהמקרים מצאנו מספר סטיות מהתכנון המקורי, כמו נוכחותם של בעלי הפרעות אישיות, והדבר דורש התייחסות מצד הנהלת התוכנית.

נקודה נוספת העולה מן הממצאים הינה המבנה ההטרוגני של הקבוצות. כאמור לעיל, הדבר מתחייב מעצם הגדרתה של התוכנית, המיועדת למגוון בעלי לקויות וקשיים, המשליכים על התחום חברתי. למעשה, להטרוגניות זו היבטים חיוביים לא מעטים. גם החיים עצמם הינם הטרוגניים, ועל המשתתפים ללמוד כיצד לתמרן במשעול החיים, תוך התחככות עם אנשים בעלי גוונים ומאפיינים שונים. לעולם לא יימצא אדם הדומה למשנהו לחלוטין, וקיום תקשורת חברתית יעילה כולל, בין היתר, את היכולת להתמודד עם מאפייניו השונים של הזולת.

יתירה מכך, לדברי מנהל התוכנית, המרקם הקבוצתי המיוחד מאפשר לכל משתתף לצבוע את הפעילות בגוון משלו, והדבר מייצר אווירה מיוחדת ומפיה חיים בקבוצה. לעתים דווקא המאפיינים השונים של המשתתפים מסייעים לקידום הקבוצה אל המטרה המשותפת, כפי שתואר באוזנינו: **"קבוצת אנשי אספרגר יכולה לספר לך במדויק את זמני היציאה וההגעה של כל האוטובוסים אל בית הקפה, אבל דווקא אחד עם ADHD ידרבן את הקבוצה לעשות את הצעד ולעלות על האוטובוס"**.

אין ספק, כי האוריינטציה חברתית של "רעים" מקלה על ההתמודדות עם ההטרוגניות הרבה. בקבוצה טיפולית, עשויה שונות זו להיות למוקש משמעותי, שכן הלקות החברתית של כל משתתף נובעת מהפרעה שונה ולפיכך הוא זקוק להתייחסות נפרדת. לדברי מנהל התוכנית,

בקבוצה חברתית הגישה היא שונה לחלוטין. ההתייחסות היא אל הליקוי החברתי עצמו, ולא אל מוקד ההפרעה, אשר יצרה אותו.

לכן, הניסיון הוא **"לקלוע למכנה הרחב של כל הלקויות האלו"**. למשל, קושי בדימוי עצמי עשוי לנבוע מסיבות רבות (אספרגר, לקות למידה, קשיי תקשורת וכו'), אולם לדעת מנהל התוכנית, הדבר אינו רלוונטי לצורך קביעת אופי הפעילות: **"אנו מטפלים בדימוי העצמי ומנסים לשפר אותו, ללא קשר להפרעה ממנה הוא נובע. ההתייחסויות הן שוות"**.

חרף יתרונות אלו, בלתי ניתן להתעלם גם מהקשיים העולים, כתוצאה מהמארג הקבוצתי המגוון. בניית פעילות אשר תתאים למגוון מאפיינים ולקויות אינה פשוטה, ולעתים קרובות קשה לביצוע בפועל. לדוגמא, כאשר ישנם פערים גדולים מבחינה אינטלקטואלית בין חברי הקבוצה, הרי שפעילויות המותאמות לחברים החזקים בקבוצה, יהיו קשות מידי עבור "החלשים". פעילויות המתמקדות בכישורים בסיסיים יותר בהתאם לצרכי "החלשים", ישעממו את המשתתפים הכשירים יותר.

בנוסף, לעתים קרובות ההטרוגניות יוצרת תופעה של תתי קבוצות, כאשר חלק מהמשתתפים מגובשים בינם לבין עצמם ומקיימים פעילות חברתית שוטפת, ואילו אחרים, אשר אינם מתאימים במאפייניהם לתת-קבוצה זו, נדחקים אל השוליים.

בעייתיות נוספת, הנגזרת מהשונות במאפייני המשתתפים, נוגעת לקושי לגייס משתתפים לקבוצות. באופן טבעי, אנשים נמשכים לדומים להם ונרתעים מפני חיכוך עם דמויות שונות מידי לטעמם. בפרט הדבר בולט בכל הנוגע ליכולת אינטלקטואלית ומיומנויות בסיסיות. לפיכך, מועמד בעל יכולות גבוהות יחסית עשוי להימנע מלהשתלב בקבוצה, המורכבת גם ממשתתפים בעלי יכולות נמוכות יותר.

הערכות משתתפים

הערכת המשתתפים – כלל הקבוצות

בלוח להלן מוצגים הנתונים לגבי הערכת המשתתפים על ידי המדריכים במחצית השנייה של שנת תשס"ו (להלן שלב "אחרי"). לגבי כל פריט, מוצג אחוז המקבלים הערכה גבוהה (צירוף הקטגוריות "במידה רבה מאוד" ו"במידה רבה"), אחוז המקבלים הערכה נמוכה (צירוף הקטגוריות "במידה מעטה" ו"כלל לא"), וממוצע הפריט (טווח 1-5, ציון גבוה מבטא מצב חיובי יותר). לפירוט, ראו נספח ב'.

לוח 10: הערכת משתתפים – שלב "אחרי" (מס' הערכות – 210)

ההיבט	ממוצע ההערכה	הערכה נמוכה (אחוזים)	הערכה גבוהה (אחוזים)	ההיבט המוערך
1	4.42	1	87	1. מתמיד בהגעה לפעילויות בקבוצה
2	4.18	0.5	82	2. מרגיש נוח, כיף לו בקבוצה
7	3.83	12	62	3. משתתף באופן פעיל בפעילויות הקבוצה (יוזם, מעיר הערות, מגיב, נותן משוב, מנהיג)
קשרים חברתיים				
3	3.95	5	69	4. מתעניין באחרים, שם לב לאנשים סביבו
10	3.47	14	42	5. מזהה מצבים חברתיים ויודע להתאים עצמו
8	3.54	24	53	6. יוזם יצירת קשר עם אחרים
6	3.86	8	72	7. נענה ליוזמות של אחרים ליצירת קשר
9	3.51	20	53	8. יש לו חברים בתוך הקבוצה
12	3.28	28	47	9. נפגש עם חברי הקבוצה מחוץ לשעות הפעילות
13	2.24	65	15	10. יש לו קשרים חברתיים, חוץ מחברי הקבוצה
קשר עם המדריך				
11	3.3	24	47	11. פונה לסיוע, נעזר בעת הצורך
4	3.9	16	68	12. מתעמת, בודק גבולות, לא מקבל הוראות*
5	3.9	6	71	13. מפיק תועלת מהמפגשים

* לאחר היפוך הסולם.

מהלוח עולה, כי הנושאים המקבלים הערכה גבוהה יחסית קשורים ל:

- נוכחות קבועה בפעילויות הקבוצה, תחושת נוחות וכיף;
- התעניינות באחרים ומתן תשומת לב לאנשים בסביבה;
- קבלת הוראות והימנעות מעימותים עם המדריך;
- משתתף בפעילויות בקבוצה ונענה ליוזמות של אחרים ליצירת קשר.

הערכה נמוכה יותר התקבלה לגבי קשרים חברתיים עם חברי הקבוצה מחוץ לשעות הפעילות ועם אנשים מחוץ לקבוצה. בנוסף, נמצא דירוג נמוך יחסית של היקף הפניות אל המדריך לצורך קבלת סיוע.

ההיבטים המוערכים קשורים במתאמים גבוהים ביניהם. כלומר, משתתף שקיבל הערכה גבוהה באחד הפריטים, קיבל הערכה גבוהה גם בפריטים האחרים (ולהפך). בוצע ניתוח גורמים על פריטים אלו ונמצא פקטור יחיד. לאור האמור, נבנה מדד "הערכת משתתפים" באמצעות מיצוע כל פריטי ההערכה (להוציא פריט 12). מקדם מהימנות אלפא קרונברך של המדד הינו 0.87 (זהו מקדם גבוה, המבטא את הומוגניות הנושאים שהוערכו). ממוצע המדד הינו 3.79 (סטיית תקן – 0.68). ביצענו השוואה בין נתוני שלב "לפני" (סוף שנת 2005) לבין נתוני שלב "אחרי". בלוח להלן מוצגים הממוצעים של פריטי ההערכה ומדד המסכם אותם – "הערכת משתתפים". הממוצעים מבוססים על 245 הערכות בשלב "לפני" ו-210 הערכות בשלב "אחרי". על מנת לבחון, האם הפער מובהק סטטיסטית, נכנסו לחישוב רק נתוני 174 המשתתפים, לגביהם התקבלו נתונים בשני מועדי הסקר. להלן הנתונים:

לוח 11: הערכת משתתפים – שלב "אחרי" לעומת שלב "לפני"

ממוצע ההערכה "אחרי"	ממוצע ההערכה "לפני"	ההיבט המוערך
4.42	4.43	1. מתמיד בהגעה לפעילויות בקבוצה
4.18	4.08	2. מרגיש נוח, כיף לו בקבוצה
*3.83	3.59	3. משתתף באופן פעיל בפעילויות הקבוצה (יוזם, מעיר הערות, מגיב, נותן משוב, מנהיג)
קשרים חברתיים		
*3.95	3.75	4. מתעניין באחרים, שם לב לאנשים סביבו
3.47	3.32	5. מזהה מצבים חברתיים ויודע להתאים עצמו
3.54	3.23	6. יוזם יצירת קשר עם אחרים
3.86	3.65	7. נענה ליוזמות של אחרים ליצירת קשר
*3.51	3.26	8. יש לו חברים בתוך הקבוצה
*3.28	2.89	9. נפגש עם חברי הקבוצה מחוץ לשעות הפעילות
2.24	2.22	10. יש לו קשרים חברתיים, תוך מחברי הקבוצה
קשר עם המדריך		
3.3	3.34	11. פונה לסיוע, נעזר בעת הצורך
*3.9	4.25	12. מתעמת, בודק גבולות, לא מקבל הוראות**
3.9	3.96	13. מפיק תועלת מהמפגשים
*3.78	3.48	מדד מסכם – "הערכת משתתפים"

* הפער מובהק סטטיסטית, $p < 0.05$.

** לאחר היפוך הסולם.

מהלוח עולה, כי ככלל, משתתפי התוכנית בשלב "אחרי" מקבלים הערכות גבוהות יותר, מאשר בשלב ה"לפני". חלק מהפערים מובהקים סטטיסטית: מהממצאים עולה, כי המשתתפים בשלב "אחרי" פעילים יותר בקבוצה, מתעניינים יותר באחרים ויש להם יותר חברים בקבוצה, עימם הם נפגשים גם לאחר שעות הפעילות. בנוסף, בהשוואה לשלב "אחרי", המשתתפים "מרשים" לעצמם להתעמת יותר עם המדריכים ולבדוק את הגבולות.

על מנת שהקורא יקבל תחושה לגבי אופי השינויים, המתרחשים בקרב המשתתפים (על פי תפיסת המדריכים), מובאים להלן מספר ציטוטים מתשובות המדריכים לשאלה פתוחה, אשר עסקה בתועלת שהפיק המשתתף (אם בכלל), מהמפגשים עד כה:

- "מסתגל חברתית, לומד הרבה מהתכנים ומיישם. יצר הרבה קשרים חברתיים".
- "לראשונה הוא מסתובב עם חברים רבים, יוצא למקומות בילוי וחווה חוויות המתאימות לגילו".
- "בתקופה שהתמיד, הפיק תועלת רבה. לאחרונה לא מתמיד ונמצא ברגרסיה".
- "יצרה קשרים חברתיים, מפנימה תכנים, אך מיישמת אותם רק בתוך הקבוצה ולא מחוצה לה".
- "תפס ביטחון בעצמו, מצא עבודה, יוצר קשרים. נמצא בקשר עם חברים מקבוצות 'רעים' אחרות. מעיז ליזום ולנסוע לבקר אותם במקומות מגוריהם".
- "בחורה שהקבוצה עשתה לה רק טוב, תפסה ביטחון עצמי".
- "מרגיש מאוד בוטח ונינוח בקבוצה. למד לשתף ולספר על עצמו, מארגן מפגשים אצלו בבית ויציאות לבילוי".
- "הבחור ארגן עם שניים נוספים נסיעה לחו"ל. מארגן יציאות לפאבים ולמועדונים. הפך מבחור שקט, מסכן וחסר ביטחון לבחור תוסס, מוביל וחברותי".
- "יצרה קשרים חברתיים נוספים וקיבלה מודעות להתנהגות בסיטואציות חברתיות. צריכה ללמוד ליישם את מה שלמדה".
- "נהנית להגיע למפגשים, אך לא משתתפת באופן פעיל, לא יוזמת מפגשים".

הערכת המשתתפים בחתך קבוצות הגיל

בלוח להלן נבחן את הנתונים בשלב "לפני" ובשלב "אחרי" בחתך קבוצות הגיל. הנתונים ברמת פריטים מוצגים בנספח ג'.

לוח 12: מדד "הערכת משתתפים" בחתך קבוצות הגיל – "לפני" לעומת "אחרי" (ממוצעים)

קבוצת +30	קבוצת +20	קבוצת +15	שלב
3.67	3.49	3.29	שלב "לפני"
*4.00	*3.78	3.54	שלב "אחרי"

* הפער מובהק סטטיסטית, $p < 0.05$.

מהנתונים עולה, כי בכל קבוצות הגיל, מתקבלת הערכה גבוהה יותר בשלב ה"אחרי". עם זאת, בקבוצת בני ה-15+, הפער אינו מובהק סטטיסטית.

בדקנו מהם הפערים המובהקים סטטיסטית ברמת פריטי ההערכה (ראו נספח ג'). בכל קבוצות הגיל נמצא, כי בשלב ה"אחרי" המשתתפים נפגשים יותר עם חברי הקבוצה לאחר שעות הפעילות ובודקים יותר את הגבולות מול המדריך. בקבוצת בני ה-20+ נמצא, כי בשלב ה"אחרי" המשתתפים חשים יותר בנוח בקבוצה, נהנים בה יותר, ומשתתפים יותר בפעילות הקבוצה. בנוסף, הם מגלים עניין רב יותר באנשים אחרים והינם בעלי קשרים חברתיים רבים יותר, מעבר לחברי הקבוצה. בקבוצת בני ה-30+ נמצא, כי בשלב ה"אחרי" ננקטות יוזמות רבות יותר ליצירת קשר עם אחרים ומדווח על חברים רבים יותר בתוך הקבוצה.

ותק בקבוצה ומדד הערכת משתתפים

בחנו כיצד משך הזמן בו משתתף נמצא בקבוצה קשור להערכה המתקבלת לגביו (בשלב "אחרי"). בקבוצת בני ה-15+ מצאנו, כי הוותיקים יותר בקבוצה פונים יותר למדריך לצורך קבלת סיוע ועזרה (מתאם פירסון – 0.39). יתר מרכיבי ההערכה אינם קשורים לוותק בקבוצה.

בקבוצת בני ה-20+ מצאנו, כי הוותיקים יותר:

- מזהים יותר מצבים חברתיים ומתאימים עצמם למצב (מתאם פירסון – 0.19);
- הם בעלי חברים רבים יותר בתוך הקבוצה (מתאם פירסון – 0.25);
- נפגשים יותר עם חברי הקבוצה, גם מחוץ לשעות הפעילות (מתאם פירסון – 0.24);
- מקבלים הערכה גבוהה יותר במדד ההערכה המסכם (מתאם פירסון – 0.17).

בקבוצת בני ה-30+ מצאנו, כי הוותיקים בודקים יותר את הגבולות מול המדריך, בהשוואה למשתתפים פחות ותיקים (מתאם פירסון – 0.52).

מעניין לציין, כי בשלב ה"לפני" מצאנו קשרים גבוהים ומובהקים סטטיסטית בין הוותק בקבוצה לבין מדד הערכת משתתפים בקבוצות הגיל 15+ ו-20+. לעומת זאת, בשלב "אחרי" נמצא קשר נמוך יחסית רק בקבוצת ה-20+.

מאפייני המשתתפים ומדד "הערכת משתתפים"

במסגרת זו בדקנו את הקשר בין משתני רקע שונים לבין מדד "הערכת משתתפים", בחתך קבוצות הגיל השונות. מהבדיקה עולה, כי המשתתפים: מגדר, גיל, לימודים, תעסוקה ומגורים עם ההורים, אינם קשורים (באף קבוצת גיל) עם מדד "הערכת משתתפים". בקבוצת בני ה-30+ מצאנו, כי משתתפים ששירתו בצבא קיבלו הערכה גבוהה יחסית למשתתפים שלא שירתו בצבא (מתאם פירסון – 0.38). בקבוצת בני ה-20+ מצאנו, כי השכלה גבוהה יותר נקשרה להערכה טובה יותר (מתאם פירסון – 0.24).

להלן מוצגים נתונים נוספים, לגבי הקשר בין מאפייני המשתתפים לבין מדד הערכת משתתפים:

לוח 13: מדד הערכת משתתפים ומאפייני המשתתפים בחתך קבוצות הגיל (מתאם פירסון)

קבוצות	יכולת אינטלקטואלית	יכולת תקשור	אספרגר	ליקויי למידה	הפרעות תקשורת	הפרעות קשב וריכוז	הפרעות אישיות	בעיות נפש
+15	*0.75	*0.76	-0.04	0.15	-0.36*	0.19	-0.01	-----
+20	*0.23	*0.51	-0.13	0.10	-0.26*	-0.04	-0.22*	0.01
+30	0.01	*0.57	-0.01	0.16	0.16	-0.10	-0.07	-0.16

* המתאם מובהק סטטיסטית, $p < 0.05$

מהנתונים עולה, כי יכולת תקשור (ניהול שיחה בסיסית, הבנת השני וכדומה) נמצאת במתאם גבוה (בכל שלוש הקבוצות) עם מדד "הערכת המשתתפים". בקבוצות +15 ו-+20 נמצא, כי פחות הפרעות תקשורת ויכולת אינטלקטואלית גבוהה יותר, קשורות להפקת תועלת רבה יותר מהתוכנית. בקבוצת בני ה-+20, פחות הפרעות אישיות נקשרו להערכה גבוהה יותר של המשתתפים.

סיכום

- המדריכים נותנים הערכה גבוהה למשתתפים בתוכנית. מבין הנושאים שנבדקו, הערכה נמוכה יחסית התקבלה לגבי קשרים חברתיים עם חברי הקבוצה מחוץ לשעות הפעילות ועם אנשים מחוץ לקבוצה.
- בהשוואה לשלב "לפני", בשלב "אחרי" התקבלו הערכות גבוהות יותר. חלק מהממצאים מובהקים סטטיסטית. כך, למשל, המשתתפים בשלב "אחרי" פעילים יותר בקבוצה, מתעניינים יותר באחרים ויש להם חברים רבים יותר בתוך הקבוצה, עימם הם נפגשים גם לאחר שעות הפעילות.
- בחתך קבוצות הגיל בשלב "אחרי" מצאנו, כי:
 - בכל הקבוצות, המשתתפים נפגשים יותר עם חברי הקבוצה לאחר שעות הפעילות ובודקים יותר את הגבולות מול המדריך.
 - בקבוצת בני ה-+20, המשתתפים חשים בנוח יותר בקבוצה, נהנים בה יותר ומשתתפים יותר בפעילות הקבוצה. בנוסף, הם מגלים עניין רב יותר באנשים אחרים והינם בעלי קשרים חברתיים רבים יותר, מעבר לחברי הקבוצה.
 - בקבוצת בני ה-+30, ננקטות יוזמות רבות יותר ליצירת קשר עם אחרים ומדווח על חברים רבים יותר בתוך הקבוצה.
- בקבוצת ה-+20 מצאנו, כי למשתתפים הוותיקים יותר יש חברים רבים יותר בתוך הקבוצה, עימם הם נפגשים גם מחוץ לשעות הפעילות. הוותיקים מזהים טוב יותר מצבים חברתיים ומתאימים עצמם למצב. בנוסף, הוותיקים מקבלים הערכה גבוהה יותר במדד המסכם.
- בחנו, אילו קבוצות מפיקות תועלת רבה יותר מהתוכנית. מהנתונים עולה, כי:

- יכולת תקשור נמצאת במתאם גבוה (בכל שלוש הקבוצות) עם מדד "הערכת משתתפים".
- בקבוצת בני ה-30+ מצאנו, כי משתתפים ששירתו בצבא מקבלים הערכה גבוהה יותר, בהשוואה לאלו שלא שירתו.
- בקבוצות 15+ ו-20+ נמצא, כי פחות הפרעות תקשורת ויכולת אינטלקטואלית גבוהה יותר, קשורות להפקת תועלת רבה יותר מהתוכנית.
- בקבוצת בני ה-20+, השכלה גבוהה יותר ופחות הפרעות אישיות, נקשרו להערכה גבוהה יותר של המשתתפים.

שאלון למשתתף

דיווח עצמי של המשתתפים – כלל הקבוצות

להלן, הנתונים שהתקבלו לגבי תשובות המשתתפים. מטעמי נוחות, מוצג אחוז העונים בשתי הקטגוריות הגבוהות והממוצע (הטווח הינו 1-4, כאשר ציון גבוה מבטא מצב חיובי יותר).
בנספח ד' מוצגים הנתונים בפירוט מלא.

לוח 14: דיווח עצמי של המשתתפים – שלב "אחרי"

פריטי השאלון	הערכה גבוהה	ממוצע	דירוג הנושא
האם טוב לך עם המדריך/כה?	95	3.64	1
האם טוב לך עם אנשים אחרים בקבוצה?	98	3.54	2
האם כיף לך לבוא לקבוצה?	93	3.43	3
האם יש לך חברים בתוך הקבוצה?	85	3.41	4
האם הפעילות בקבוצה מעניינת?	86	3.22	5
האם יש לך חברים מחוץ לקבוצה?	62	2.82	6

ככלל, המשתתפים מדווחים על שביעות רצון גבוהה יחסית מהקשר עם המדריך ועם האנשים האחרים בקבוצה. הם נהנים להגיע למפגשים ומוצאים את הפעילות מעניינת. 85% מהחניכים מדווחים גם שיש להם שני חברים או יותר בקבוצה. בהיבט של חברים מחוץ לקבוצה, הנתונים הינם נמוכים יותר. תשובות המשתתפים קשורות במתאמים גבוהים ביניהן. כלומר, חניך שביטא שביעות רצון באחד מהפריטים נטה לבטא מצב חיובי גם בפריטים האחרים (ולהפך).

לאור האמור, בנינו מדד "עמדות המשתתפים" באמצעות מיצוע כל הפריטים (להוציא שאלה 7). מקדם המהימנות של המדד הוא 0.70, ממוצע המדד הוא 3.44 (בטווח מ-1-4, כאשר מספרים גבוהים מבטאים עמדות חיוביות יותר) וסטיית התקן עומדת על 0.47. בחנו ברמת כלל המשתתפים, האם חלו שינויים בשלב ה"אחרי" יחסית לשלב ה"לפני". להלן הנתונים:

לוח 15: דיווח עצמי של המשתתפים – שלב "אחרי" לעומת "לפני"

פריטי השאלון	ממוצע "לפני"	ממוצע "אחרי"
האם כיף לך לבוא לקבוצה?	3.51	3.43
האם הפעילות בקבוצה מעניינת?	3.31	3.22
האם טוב לך עם אנשים אחרים בקבוצה?	3.49	3.54
האם טוב לך עם המדריך/כה?	3.72	3.64
האם יש לך חברים בתוך הקבוצה?	3.22	*3.41
האם יש לך חברים מחוץ לקבוצה?	2.83	2.82
מדד "עמדות המשתתפים"	3.45	3.44

* הפער מתקרב למובהקות סטטיסטית $p=0.08$

הדיווח של המשתתפים מבטא שביעות רצון גבוהה ודומה בשלב "לפני" ו-"אחרי". מספר החברים בתוך הקבוצה עלה בשלב "אחרי" והפער מתקרב למובהקות סטטיסטית.

עמדות המשתתפים בחתך קבוצת גיל

להלן נבחן את נתוני מדד "עמדות המשתתפים" תוך השוואת שלב "אחרי" לשלב "לפני": הנתונים ברמת הפריטים מוצגים בנספח ה'.

לוח 16: מדד "עמדות המשתתפים" בחתך קבוצות הגיל (ממוצעים)

שלב	קבוצות +15	קבוצות +20	קבוצות +30	סך הכול
"לפני"	3.45	3.49	3.31	3.45
"אחרי"	3.50	3.45	3.38	3.44

מהלוח עולה, כי מתקבלת רמה גבוהה ודומה של שביעות רצון בשני השלבים ("לפני" ו-"אחרי"), בחתכי הגיל השונים. גם ברמת הפריטים הפערים בין השלבים אינם מובהקים סטטיסטית (ראו נספח ה').

מדד "עמדות המשתתפים" בחתך וותק ומגדר

להלן הנתונים:

לוח 17: הקשר בין מדד "עמדות המשתתפים" לבין וותק ומגדר (מתאמי פירסון)

	קבוצות +15	קבוצות +20	קבוצות +30	סך הכול
מגדר	0.18	0.16	- 0.05	0.12
וותק	- 0.05	0.09	- 0.06	0.04

המתאמים אינם מובהקים סטטיסטית ($p > 0.05$). כלומר, לא נמצא קשר בין היות המשתתף גבר או אישה ובין מידת הוותק שלו בקבוצה לבין מדד העמדות כלפי הפעילות בקבוצה. מרבית הקשרים ברמת הפריטים נמוכים ולא מובהקים סטטיסטית. מעניין לציין כי בקבוצת גיל +15 מצאנו, כי החניכים היותר וותיקים מדווחים על הפעילות כפחות מעניינת ועל קשר פחות טוב עם המדריך (מתאמים: - 0.33).

השוואת מדדי "הערכת משתתפים" ו"עמדות משתתפים" לפי יישוב וקבוצה

להלן נשווה את מדד "הערכת המשתתפים" (ע"פ חוות דעתם של המדריכים) ואת מדד "עמדות המשתתפים" בקבוצות השונות. יש להתייחס רק לדירוג הקבוצות ולא לממוצעים, כי טווח המדדים הינו שונה (1-5 ב"הערכת המשתתפים" ו-1-4 ב"עמדות המשתתפים").

לוח 18: המדדים "הערכת משתתפים" ו"עמדות משתתפים" לפי קבוצות

קוד	קבוצה	עמדות משתתפים	דירוג	הערכת משתתפים	דירוג
1	חיפה: +15	3.31	13	3.58	12
2	חיפה: +20	3.54	6	3.62	11
3	ירושלים: +20	3.31	12	4.14	2
4	ירושלים: +30	3.13	16	4.17	1
5	רחובות: +15	3.72	1	---	---
6	מודיעין: +20	3.57	4	3.44	13
7	נהריה: +20	3.60	3	3.32	14
8	הרצליה: +20	3.23	14	3.65	10
9	נתניה: +20	3.56	5	3.93	4
10	נתניה: +30	3.40	11	3.90	6-5
11	קריית אונו: +15	3.40	10	3.67	9
12	קריית אונו: +20	3.52	7	3.90	6-5
13	קריית אונו: +30	3.22	15	4.08	3
14	ראשון לציון: +15	3.43	9	3.27	15
15	ראשון לציון: +20	3.45	8	3.82	8
16	ראשון לציון: +30	3.61	2	3.88	7

נראה, כי המשתתפים והמדריכים מסתכלים על היבטים שונים בבואם להעריך את הקבוצה. כך למשל בקרב המשתתפים: נהריה +20 ומודיעין +20 נמצאות בדירוג השלישי והרביעי. לעומת זאת, המדריכים מדרגים קבוצות אלו במקום 14 ו-13, בהתאמה. הקבוצות ירושלים +30 וקריית אונו +30 מדורגות ע"י המשתתפים במיקום ה-16 וה-15, לעומת דירוג 1 ו-3 בקרב המדריכים.

סיכום

המשתתפים בקבוצות הגיל השונות מדווחים על שביעות רצון גבוהה מהתוכנית ודומה בשלב "לפני" ו-"אחרי". מספר החברים בתוך הקבוצה עלה בשלב "אחרי" והפער מתקרב למובהקות סטטיסטית. אין קשר בין היות המשתתף גבר או אשה ובין מידת הוותק שלו בקבוצה לבין מדד העמדות כלפי התוכנית. קיים קשר נמוך בלבד בין דירוג החניכים את הקבוצות לבין דירוג המדריכים את הקבוצות.

מאפייני הפעילויות

כללי

מדריכי הקבוצות התבקשו למלא דף משוב על הפעילויות אותן העבירו לחניכיהם. הדף עסק בנושאי הפעילות, צורת הפעלת הנושאים, האם הפעילות בפועל הלמה את התכנון, קשיים שעלו וכיצד הם טופלו, מידת השגת מטרות המפגש ולקחים מהמפגש.

בסך הכל מולאו 141 דפי משוב, כ-9 דפים בממוצע בכל קבוצה. התשובות קודדו ונותחו כמותית. חלק מהתשובות נותחו איכותנית. בנספח ו' מוצגים דפי המשוב לפעילות, וכן, מפתח מפורט ששימש אותנו בקידוד הנתונים. בפרק זה יוצגו עיקרי הממצאים:

נושאי הפעילות וצורת הפעלתם

המדריכים אפיינו את נושאי הפעולה בהם עסקו בקבוצות. להלן הנתונים:

לוח 19: נושאי הפעילות בחתך קבוצת גיל (אחוזים)

סך הכול	קבוצות +30	קבוצות +20	קבוצות +15	נושאי הפעילות
33	29	38	29	היערכות לקראת אירוע, תכנון המשך פעילות הקבוצה
33	32	31	40	פעילות בנושא מסוים (מנהיגות; יצירת קשר וכד')
21	2	25	26	סיכום, עיבוד, למידה
18	18	18	20	סדנא/חוג
14	18	14	14	היכרות עם משתתפים (בקבוצה ובקבוצות אחרות)
14	15	14	14	בילוי, יציאה קבוצתית, ציון אירוע

נראה, כי פעילות ספציפית בנושא מסוים או היערכות לקראת אירוע מתרחשים בשכיחות גבוהה יחסית בקבוצות. לעומת זאת, היכרות עם משתתפים בתוך הקבוצה (משתתפים חדשים) או מחוץ לקבוצה, וכן בילוי משותף מתרחשים בשכיחות יותר נמוכה. לא נמצאו הבדלים בולטים בין קבוצות הגיל השונות, להוציא סיכום, עיבוד ולמידה המתרחשים פחות בקבוצת ה-30+.

בחנו גם את אופני הפעלת המפגש.

להלן הנתונים בנושא:

לוח 20 : אופני הפעלת המפגש בחתך קבוצות גיל (אחוזים)

סך הכול	קבוצות +30	קבוצות +20	קבוצות +15	אופני הפעלה
46	52	51	<u>28</u>	שיחות
28	21	33	25	ארגון ותכנון
26	24	21	41	הפעלות
15	21	13	16	פעילות מהנה/פעילות מחוץ למתנ"ס
11	7	11	16	משחק : סימולציות משחקי תפקידים
11	12	10	13	סבב "ימה נשמע"
10	<u>3</u>	13	13	פעולות בקבוצות "סיעור מוחות"
7	<u>0</u>	10	9	הנחייה בשיתוף חברי הקבוצה
4	6	4	0	מפגשים חברתיים עם משתתפים מקבוצות אחרות
3	3	3	3	קריאה בקבוצה

מהלוח עולה כי אופני ההפעלה היותר שכיחים הינם שיחות (שיחות סיכום, פתיחה, דיון וכו'), ארגון ותכנון של ועדות, תוכניות עבודה לקבוצה וכד', וכן, הפעלות מסוגים שונים. בקבוצת ה-15 מתרחשות פחות שיחות ויותר הפעלות, יחסית לקבוצות הגיל האחרות.

תכנון מול ביצוע

בחנו, עד כמה הפעילות הלמה את התוכנית. להלן הנתונים בנושא :

לוח 21 : מה קרה בפועל בפעילות בחתך קבוצות הגיל (אחוזים)

סך הכול	קבוצות +30	קבוצות +20	קבוצות +15	התרחשויות במפגש
71	87	69	61	הפעילות הלמה את התכנון
15	0	15	27	מצבים/קשיים הצריכו שינוי בתכנון
14	13	16	12	עלו נושאים/יוזמות/בקשות שלא קשורות לתכנון

מרבית הפעילויות התבצעו לפי התכנון. כך יותר בקבוצות ה-30+, ופחות בקבוצות ה-15+. שינויים מהתכנון נובעים עקב קשיים שעלו במהלך המפגש (יותר בקבוצות +15) או עקב יוזמות/בקשות של המשתתפים.

להלן דוגמאות לשינויים שחלו במהלך מפגש :

- "עד ההפסקה הכל הלך לפי התכנון והוגדרו הוועדות, שיש בהן צורך. בהפסקה היה אירוע אליים והנער שיזם אותו דיבר על מחשבות אובדניות ותחושות שונות מול חברי הקבוצה וחברים בבית הספר. הקבוצה הגיבה בתמיכה ובהזדהות. הקבוצה הגיבה נהדר

לקושי שאותו משתתף העלה והוחלט שאת המפגש הבא נקדיש לנושא החוויות הקשות בבית הספר. עם אותו משתתף נקבעה פגישה אישית".

- "התפתח דיון מעמיק בנושא (אסרטיביות), דבר שהוביל לנושא משמעותי בקב' 'עד כמה אני מיישם דברים שאני לומד עליהם'. כך למשל, אחד המשתתפים אמר, כי במצב בו חבר יבטל הגעה לסרט, הוא לא יאמר כלום מהחשש לפגוע בו. אחר כך התפתח דיון בנושא מי הנפגע האמיתי וכד'".

קשיים במהלך המפגש ודרכי התמודדות

בחנו עד כמה נוצר שיתוף פעולה של הקבוצה. להלן הנתונים בנושא:

לוח 22: רמת שיתוף הפעולה של הקבוצה בחתך קבוצות גיל (אחוזים)

רמת שיתוף פעולה					קבוצות
גבוהה מאוד	די גבוהה	ככה-ככה	די נמוכה	נמוכה מאוד	
48	46	6	---	---	+15
54	36	10	---	---	+20
76	24	---	---	---	+30
58	36	6	---	---	סך הכול

כללית, נמצאה רמת שיתוף פעולה גבוהה עם פעילויות הקבוצה. המצב יותר חיובי בקבוצת ה-30+.

בדקנו, האם עלו קשיים במהלך הפעילות. להלן הנתונים:

לוח 23: קשיים במהלך הפעילות בחתך קבוצות גיל (אחוזים)

קשיים	קבוצות +15	קבוצות +20	קבוצות +30	סך הכול
לא היו קשיים	23	31	50	33
קושי קוגניטיבי או פיזי של החניכים בביצוע הפעילות	27	19	19	21
העדר שיתוף פעולה וקושי להגיע להסכמה	20	17	8	13
אופי הפעילות (נושא רגיש וכד')	10	10	19	12
הפרעות מצד חברי הקבוצה	18	7	---	12
כעס, תסכול, אי שביעות רצון מצד החניכים	16	14	4	12
קשיים לוגיסטיים	13	6	4	7

בשליש מהפעילויות לא היו כל קשיים (המצב חיובי יותר בקבוצות ה-30+ ופחות חיובי בקבוצות ה-15+).

הקשיים העיקריים היו כרוכים בפעילויות שלא כל כך התאימו לחניכים או לחלקם (קוגניטיבית, פיזית או רגשית). קושי נוסף היה קשור לחוסר מוטיבציה ושיתוף פעולה, כמו גם לפאסיביות, תחושות כעס ותסכול והפרעות מצד חברי הקבוצה.

בדקנו בצורה איכותנית, כיצד טופלו הקשיים. להלן התשובות העיקריות שהתקבלו:

פתרון דרך החניכים והקבוצה

- עזרה מצד חניכים;
- גמישות מצד החניכים;
- ניסיון של החניכים להסביר דבר מה שלא הובן, כל אחד בדרכו שלו;
- (בעקבות חשש שהעלו החניכים משתיית משקאות חריפים בטיול מתוכנן) נערך סבב לבדיקה מי שותה וכמה. התברר כי רק אחד מהחניכים נוהג לשתות אלכוהול, והחניכים הסכימו כי הם יכולים לשמור זה על זה.
- הקבוצה הגיבה בצורה נפלאה לקושי שחניך העלה (קשיים בבית הספר ומול חברי הקבוצה), דבר שלווה באירוע אלים. בעקבות כך הוחלט להקדיש את המפגש הבא לנושא החוויות הקשות בבית הספר, ונקבעה שיחה אישית עם אותו משתתף.
- חניכים שהתקשו לספר ולשתף בתחילה, עשו זאת ביתר קלות לאחר שחזו בחבריהם עושים זאת.
- ניסיון משותף לתת עצות לפתרון בעיה.

צורת הפעלה של הקבוצה

- מתן "יד חופשית" לחניכים לדבר ולנהל שיחות חופשיות;
- שיחה/דיון;
- תרגילים, דמיון מודרך;
- חניכים שלא ראו/הבינו כתוביות בסרט עברו קדימה ושאלו כשלא הבינו דבר מה;
- שאלות ישירות ופרטניות ככלי לפתוח קבוצה שותקת;
- עמידה על כך שחניך שלא מעוניין להשתתף בפעילות יישאר בחדר;
- חניכה עזבה לאחר שסירבה להשתתף בפעילות והמדריך לחץ עליה להמשיך. בעקבות כך הופסקה הפעילות המתוכננת ופותח דיון בנושא חוסר השתתפות, לחץ וכו'.

פעילות יזומה של המדריך לפתרון של הקושי

- המדריך לוקח על עצמו את הארגון.
- תיווך בין חניכים בעזרת מדריכה, ניסיון להביע את המצוקה ולנהל דיאלוג (עם חניכים שחשו דחויים), מציאת פשרה.
- הבהרה לחניך מצד המדריך כי התנהגותו לא הולמת.
- לפתוח בעדינות כעסים שעלו בין משתתפים.

- סבלנות וקבלה מצד המנחה כדי לאפשר לחניכים להשתחרר.
- ניסיון לחבר חניכים שהביעו פסימיות כלפי גיוון והתחדשות הקבוצה לנושא.
- הבנה שאופן הראייה של כל חניך שונה.
- הסבר חוזר והדגמה למי שלא מבין.

השגת מטרות המפגש

בחנו תחילה עד כמה הושגו מטרות המפגש. להלן הנתונים:

לוח 24: השגת מטרות המפגש בחתך קבוצות גיל (אחוזים)

השגת מטרות	קבוצות +15	קבוצות +20	קבוצות +30	סך הכול
המטרות הושגו	80	60	85	71
המטרות הושגו בחלקן	11	36	12	24
הושגה מטרה שלא תוכננה	9	4	3	5

במרבית המפגשים המטרות הושגו באופן מלא. המצב קצת פחות חיובי בקבוצות ה-20+. גם בפגישות בהן לא הושגו כל המטרות הפיקו החניכים תועלת עקב השגת חלק מהמטרות, או מטרות אחרות שלא תוכננו מראש.

בדקנו את מאפייני המטרות שהושגו. להלן הנתונים בנושא:

לוח 25: מאפייני המטרות בחתך קבוצות גיל (אחוזים)

מאפייני המטרות	קבוצות +15	קבוצות +20	קבוצות +30	סך הכול
התנסויות חדשות ולמידה	41	50	47	47
גיבוש קבוצתי ושיתוף פעולה	47	32	59	42
היערכות ותכנון	21	18	15	18
הנאה, בילוי ואווירה טובה	12	15	24	17
שיפור כישורי קומוניקציה	15	14	15	14
הישג או מטרה פרטיים של חניך	21	15	3	14
סיכום, עיבוד ומשוב	6	10	6	8
היכרות, הרחבת מעגל ההיכרות	---	3	6	3

המטרות השכיחות קשורות ללמידה ולהתנסויות חדשות (אמירת ביקורת באופן שקול, אסרטיביות וכו') ולגיבוש קבוצתי. קבוצות הגיל השונות די דומות בנושא זה. עם זאת, בקבוצות ה-30+ הדגש הוא על גיבוש קבוצתי, ופחות על מטרות והישגים פרטיים של חניכים.

הפקת לקחים מהמפגש

בחנו בשאלה פתוחה מהם הלקחים שהפיקו המדריכים מהמפגשים. להלן עיקרי התשובות שעלו:

עקרונות בהפעלת המפגשים

1. הימנעות מפגיעה

- יש לנהוג בזהירות בשעת הפעלת לחץ על חניך.
- יש לבחון, האם יש לוותר על פעילות, במידה והיא מעוררת קשיים אצל חלק מהמשתתפים.
- יש למצוא פתרונות לחניכים הנוכחים במפגש שהתכנים בו לא נוגעים להם לכאורה.
- יש להמשיך לגעת בדברים ובמקביל לאסוף ולהכיל את החברים.
- לנסות ולעדן את המסרים.
- לעודד את החניכים להתעניין אחד בשני.

2. התאמת המפגש לצורכי הקבוצה ומאפייניה

- החניכים רוצים מפגשים בהם פשוט מקשיבים להם.
- הקבוצה מתקשה לנהל דיון רגשי (מבחינה וורבלית ומבחינת "השארות בפוקוס").
- הכרה ביכולת הקבוצה להעמיק. יש להמשיך בכיוון זה ולקיים מפגשים מורכבים.
- הקבוצה צריכה יותר עשייה ופחות תכנון.
- הכרה ביכולת הקבוצה להגדיר ציפיות קונקרטיות ולתכנן פעילות תוך קבלת הכוונה וסיוע.
- לתאם בין יכולותיו של מעביר הסדנא ליכולות המשתתפים.
- "לזרום" עם החניכים, ולא להישאר עם החומר שהמדריך הביא, גמישות.
- יש להבין באופן טוב יותר הן את החברים והן את המנחים.
- לא ניתן לתת מענה לרצונות של כולם.

3. עניין בפעילות

- עיסוק מתמשך בנושא מסוים עשוי לשעמם (סדנת איפור).
- לרענן את הפעילות.
- למצוא תכנים שיעניינו יותר חברים.

4. פעילות ברורה ומוגדרת

- לגרום למצבים להיות ברורים כדי להקל על המשתתפים.
- לעבוד באופן ממוקד ומכוון.
- לחדד את המשחק כך שיהיה יותר ברור.

5. תכנון והכנה

- להקדיש זמן רב יותר לתכנון, ולשתף בו את החניכים, לאפשר לחניכים להתכונן עצמאית לאירועים.
- הכנה מראש תורמת להצלחת המפגש.

מאפייני המפגשים המתקיימים במתנ"ס

- לערוך יותר משחקים.
- להביא תכנים משעשעים לקבוצה.
- יש צורך לקיים שיחות אישיות עם המשתתפים.
- חשיבות מפגשי סוף השנה ברמת הקבוצה וברמה האישית.
- דגש על סדנאות העשרה רלוונטיות לקבוצת הגיל.
- להמשיך בסגנון של הרצאה ושיחה אחריה.
- להטיל על החניכים להביא בעיה למפגש ולעבוד עליה, כדי להשיג מעורבות.
- שילוב של עבודה עצמית עם דיון ופעילות קבוצתית.

מאפייני המפגשים המתקיימים מחוץ למתנ"ס

- לערוך יותר מפגשים עם קבוצות אחרות.
- כשהולכים לסרט, כדאי ללכת לסרט ישראלי/דובר עברית.
- בעת יציאה לבית קפה – לבחור מקום שקט.
- להגביר מפגשים לא שגרתיים מחוץ לחדר.

נושאים נקודתיים

- יש לגעת באופן מעמיק יותר בנושא המיניות.
- נלקחו נקודות משמעותיות שעלו להמשך הפעילות בנושא אסרטיביות.
- החלטה להתחיל סדנת ניהול קונפליקט.
- לעבוד יותר על נושא מנהיגות ואחריות בקבוצה.
- לעסוק עוד בנושא תחביבים.
- לעבוד יותר בברור על נושא העברת קשר בין הקבוצה בטלפון.
- להוסיף ולהשקיע בחיבור בין הקבוצות.
- הקבוצה מתחברת לפעילויות בעלות אופי משפחתי.
- להכריח להסתכל אחד על השני ולשים לב לפרטים (בפעילות על הבעות פנים).
- לא להתייחס לנושא קשה רגשית ומדכא (משברים ופרידות) במפגש מסכם.

סיכום

- פעילות ספציפית בנושא מסוים (מנהיגות, יצירת קשר וכו') והיערכות לקראת אירוע או פעילות בקבוצה, מתרחשים בתדירות גבוהה יחסית.
- אופני ההפעלה השכיחים הינם: שיחות, ארגון ותכנון וכן הפעלות מסוגים שונים.
- כ-70% מהפעילויות מתבצעות בהתאם לתכנון. ביתר הפעילויות, קורים שינויים בגלל קושי שעלה בקבוצה, או בעקבות יוזמות ובקשות של המשתתפים.

- קיימת רמה גבוהה של שיתוף פעולה בפעילויות הקבוצה. שיתוף הפעולה גבוה יותר בקבוצת ה-30+.
- בשליש מהפעילויות לא עלו קשיים מיוחדים.
- הקשיים המדווחים קשורים לפעילות לא מתאימה למשתתפים (קוגניטיבית, פיזית או רגשית). סוג אחר של קושי נובע מפאסיביות ותסכול של חלק מהמשתתפים.
- במרבית המפגשים הושגו מטרות הפעילות במלואן (71%) או בחלקן (24%).
- המטרות המושגות קשורות להתנסויות חדשות וללמידה, כמו גם ליצירת גיבוש קבוצתי ושיתופי פעולה.

עיקרי הממצאים האיכותניים¹

הקדמה

במסגרת המחקר האיכותני, צפינו בפעילויות ושוחחנו עם מדריכים, קובעי מדיניות, משתתפים והורים, במשך למעלה משנתיים. הממצאים יפורטו בשלושה חלקים:

- א) ממצאים עיקריים של כל אחת מהקבוצות, בהן נערך המחקר.
- ב) דברי המרואיינים, לפי קבוצות (משתתפים, מדריכים, הורים ובעלי תפקידים), כשהם מחולקים לדפוסים עיקריים.
- ג) סיכום עיקרי הממצאים.

חלק א' – סיכום עיקרי הממצאים לפי קבוצות

קבוצת "רעים" במודיעין

הקבוצה במודיעין מורכבת ממשתתפים בני 20+, כאשר במפגשים נוכחים בדרך כלל 10 משתתפים. חלק ניכר מן המשתתפים אינם עובדים, ומתקשים למצוא עבודה. מרבית המשתתפים מודעים ביותר למצבם החברתי, כאשר הקושי העיקרי עליו מדברים חברי הקבוצה הוא מציאת בן זוג.

הקבוצה במודיעין עברה השנה שינוי משמעותי, כאשר הוחלפה מדריכת הקבוצה. המדריך החדש הביא משב רוח חדשה ומלאת אנרגיות והקבוצה התחזקה וחשה רענון.

הקבוצה מגובשת יחסית ומהווה קשר חברתי יחיד לחברי הקבוצה. החברים בקבוצה נמצאים בקשר יום יומי טלפוני ומקיימים מפגשים מחוץ לקבוצה לעתים קרובות. הם עורכים מסיבות ימי הולדת, הולכים יחד לסרטים ולפאבים ומעודכנים האחד בחיי השני. לדבריהם, הם חווים יחד את הילדות והנערות שלא חוו. החברים בקבוצה "צמאים" לפעילות חברתית ולדבריהם, הם מקבלים את המענה לכך מן המדריך. המפגשים נערכים בעיקר במתנ"ס של הגיל הרך. עם זאת, המשתתפים אינם אוהבים את המקום וחשים, כי אין להם פרטיות.

מבחינה אינטלקטואלית הרמה היא פחות או יותר אחידה, לכן הפעילויות המועברות מצליחות לגעת בכל אחד מהחברים ולתרום לו במידה מסוימת. לרוב, נעשית עבודה על בניית ביטחון עצמי ואסרטיביות. המדריך פונה בפעילויותיו לצד הרגשי של המשתתפים. לדבריו, זהו תהליך לא קל, אולם בכל פעם חשים בשיפור. הקושי היחיד שעלה היה, כי הפעילויות הן ארוכות טווח ולעיתים מתקשים החברים להבין את מהות הפעילות.

¹הממצאים בפרק זה נאספו ע"י דר' מלכה שבתאי, מר ירון יבלברג וגב' דגנית מיימון – כהן. פרק זה נכתב ע"י מר ירון יבלברג.

הורי המשתתפים מצטיירים כקבוצה חזקה, המקיימת פגישות שוטפות. בין היתר, מתכננים ההורים להקים פארק פרפרים, כדי שהמשתתפים יוכלו לעבוד בו.

משיחה עם המדריך עולה הצורך במדריך נוסף, כדי להצליח ולקלוט את כל המתרחש במהלך הפעילות.

קבוצת "רעים" בירושלים

הקבוצה מורכבת ממשתתפים בני 20+, כאשר במפגשים נוכחים בדרך כלל בין 10-12 משתתפים. חלק ניכר מן המשתתפים עובדים, ואילו אחרים מתקשים במציאת עבודה.

מהממצאים עולה, כי הקבוצה טרם גובשה לחלוטין. ישנה קבוצה של 8-10 משתתפים קבועים, המהווים את הליבה של הקבוצה. אליהם מצטרפים בכל פעם משתתפים נוספים. כמו כן, נוצרו בתוך הקבוצה מספר זוגות.

המפגשים נערכים בעיקר במתנ"ס, אך מדי פעם מתקיימת פעילות או יציאה משותפת מחוץ למתנ"ס. כמו כן, התקיימו בשנה האחרונה חוגים ספציפיים למשתתפי הקבוצה-תכשיטנות, פרשת שבוע, couching, אלבאום ועוד. הקבוצה הביעה צורך עז במפגשים נוספים ובהוספת צדדים "טיפוליים", יצירת מיומנויות ועוד.

מהראיונות עולה, כי שיחת "מה נשמע?" נתפסת כחשובה מאוד בקבוצה. היא נותנת מקום לכל אחד מהמשתתפים, המדריך שואל ומתעניין, ומתוך הסיפורים האישיים המדריך מעלה נושאים לדיון בקבוצה. פעילות זו מעניקה למשתתפים תחושת נתינה ויכולת לסייע לאחר.

לקבוצה יש ועדת תרבות, שנבחרת על ידי חברי הקבוצה כל כמה חודשים. ועדת התרבות נפגשת עם המדריך אחת לשבועיים ומעלה רעיונות לפעילויות שניתן לשלב בקבוצה. המדריך מתייעץ עם הקבוצה לגבי המשכת פעילויות קיימות, כמו ימי הולדת והוספת פעילויות חדשות, כגון סרט וטיול. מעבר לכך, הוא מעלה סיטואציות מהקבוצה ומבקש לפתח אותן. מהראיונות עולה, כי המשתתפים מרוצים מאוד מרב השיח שנוצר.

לקבוצה קשר מאוד טוב עם המדריך. הוא קשוב, נותן להם הרגשה של שווים ומתייחס אליהם בהתאם. כאשר נאלץ המדריך להעמיד את אחד המשתתפים במקומו, הדבר נעשה בליווי הסבר למשתתפים והשלכות לסיטואציות אחרות.

הרכב הקבוצה מגוון מאוד, מבחינת הרכב הלקויות השונות והרמה האינטלקטואלית. מחד, הדבר מסייע ליצירת סובלנות כלפי האחר השונה, אולם מאידך, הדבר מקשה על יצירת פעילות, אשר תתאים לכל המשתתפים. כמו כן, לא כל האנשים בקבוצה אכן מתאימים לה.

את הקבוצה ניתן לחלק בחלוקה גסה לשניים, מבחינת צרכי המשתתפים. חלק מהקבוצה הינו חזק יותר מבחינה אינטלקטואלית ואיתו ניתן לדון על יזמות ופעילויות מפתחות. לעומתם, ישנם חברים שיש לעבוד איתם על דברים בסיסיים יותר. בנוסף, מהמחקר עולה, כי בתוך הקבוצה ישנה תת-קבוצה של "מקובלים": הם נפגשים מחוץ לקבוצה, משוחחים בטלפון ולא תמיד מאפשרים כניסה של אחרים למעגל האישי שלהם.

הוקמה קבוצה להורים, אשר מתגבשת בימים אלו. ההורים מעוניינים בתוספת פעילויות לילדיהם, ושואפים לדעת יותר על הקבוצה.

מהממצאים עולה, כי עיקר תרומתה של הקבוצה מתבטאת ביצירת קשרים חברתיים, בעיקר בתוך הקבוצה. מתוך הראיונות שנערכו, אף אחד מהחברים לא הצליח ליצור קשר עם חבר מחוץ לקבוצה.

קבוצת "רעים" בנתניה

הקבוצה מורכבת מצעירים בני 30+, רובם גברים. במפגשים נוכחים בדרך כלל בין 10-16 משתתפים. ה"גרעין הקשה" של הקבוצה הוא בעל ותק של כ-2-2.5 שנים.

חלק ניכר מן המשתתפים עובדים, או שנמצאים בתהליכים הקשורים במציאת עבודה. החזקה במשרה חלקית או קבועה נתפסת כהישג משמעותי. המשתתפים מספרים על כך בגאווה ובעניינים בורקות ומביעים שאיפות "להצליח להחזיק במשרה". יצירת קשר עם מישהו ממקום העבודה שאינו חבר בקבוצה נתפסת כהישג משמעותי עוד יותר.

מרבית המשתתפים מודעים מאד למצבם החברתי והנפשי המיוחד. הם מצהירים על עצמם שיש להם "קשיי תקשורת" או שהם "בודדים". מלבד זאת, ניתן לתאר אותם כשקטים ומופנמים, ביישנים ואינם מישירים מבט, אולם משתפים פעולה ורגישים מאד לעצמם ולסביבה.

המפגשים נערכים בעיקר במתנ"ס, אבל מדי פעם מתקיימת פעילות או יציאה משותפת מחוץ למועדון. בפעילויות לוקחים חלק כמעט כל חברי הקבוצה, למעט שלושה משתתפים, הנחשבים "חריגים" גם בתוך הקבוצה. כל אחד מהם בעל מאפיינים אחרים, אולם הם שונים מן השאר, בכך שהם כמעט ואינם משתתפים בפעילויות באופן אקטיבי, אולם אינם מפריעים ומגיעים למפגשים בקביעות. חשוב לציין, שהקבוצה מגלה סובלנות ראויה להערכה והמשתתפים מנסים לערב אותם, מגלים אהדה ואמפתיה ואף מרואייין לא ציין את נוכחותם כמפריעה.

השיחה והדיון הקבוצתי הם לב הפעילות. המפגש נפתח בשיחה ובסבב "מה נשמע?". לאחר מכן מתבצעת לרוב פעילות המיועדת לצרכי הנאה, לימוד, עבודה על מטרה מסוימת, פיתוח יכולות וכד'. לאחר הפעילות מתקיימת שיחה רפלקסיבית, שבה כל משתתף מתבקש לדבר ולדון בפעילות שהתקיימה.

בדיונים שבהם יש דינמיקה טובה, מרבית המשתתפים נפתחים ומשתפים בגילוי לב את האחרים בבעיותיהם או ברגעי האושר שלהם. השיתוף, רמת הפתיחות, הכנות והקבלה של הדברים מצד המשתתפים, הינם מעוררי הערכה.

המדריך מהווה את הדמות הדומיננטית והמלכדת ואת ה"רוח החיה" של הקבוצה כולה. המשתתפים מאד מעריכים אותו וקשורים אליו. המדריך, מצידו, חש תחושת מחויבות גדולה כלפי הקבוצה וכלפי כל אחד מן המשתתפים. הוא עושה מאמצים לספק להם תכנים, שיענו על כל הצרכים והמטרות שהוגדרו ביחד, בתחילת השנה.

הקבוצה מהווה רשת חברתית יציבה, שהיא בגדר הישג ושינוי משמעותי לרוב המשתתפים. חברי הקבוצה נפגשים בימי שישי, נוסעים ביחד לטיולים, חלקם היו בחו"ל ביחד ואפילו נוצר זוג. גם במקרים של משבר אצל אחד החברים, כגון מוות של אדם קרוב, חברי הקבוצה התקשרו, באו לבקר וחלק ניכר מן המפגש השבועי הוקדש למשבר ולהתמודדות עימו. בראיונות חזרו על עצמן אמירות, כגון: **"עד שהצטרפתי לקבוצה לא היו לי חברים בכלל..אף פעם לא יצאתי בימי שישי...אך פעם לא חגגתי יום הולדת"**.

למרות זאת, מן הראיונות עולה, כי מרבית חברי הקבוצה חשים שלא חל שיפור משמעותי ביכולות החברתיות והתקשורתיות שלהם מחוץ למסגרת הקבוצה. לפחות שתי מרואיינות ציינו זאת כאכזבה, לעומת הציפיות המוקדמות שלהן. עם זאת, היו מרואיינים שכן דיווחו על התקדמות ניכרת במיומנויות החברתיות שלהם ועל שביעות רצון מן השיפור הזה, המיוחס לפעילות בקבוצה.

עבודה על יכולות חברתיות בסדנאות ותרגילים פרקטיים וכן עיסוק בזוגיות ומיניות הם שני התחומים, המעניינים ביותר את כל המרואיינים. חלק מהם הביעו אכזבה לנוכח מיעוט התרגול של מיומנויות חברתיות והצהירו, כי זו המטרה העיקרית לשמה באו. העיסוק בזוגיות ומיניות עלה כצורך משמעותי ביותר בקרב כל המרואיינים, החל מדרכי התקשורת עם המין השני, דרך זוגיות וכלה בקשר הגופני עם בן הזוג.

קבוצת "רעים" בראשון לציון

קבוצה לגילאי 20-30, המונה כ-22 משתתפים. כמו בקבוצה הקודמת, גם משתתפי קבוצה זו מאד מודעים למצבם החברתי והנפשי, אולם ניתן להבחין אצל חלק מהם ברגישות מיוחדת למצבם ובפגיעות הנובעת מכך. חשוב להם לא להיתפס כמוגבלים ושלא יזלזלו בהם.

ישנו קושי לאפיין את המשתתפים, כיוון שהקבוצה הטרוגנית מאד, והיא מכילה טווח רחב של גילאים, יכולות ורמות תקשורת שונות. מפאת גודל הקבוצה וההטרוגניות שלה, היא לא מהווה קבוצה אורגנית, כמו קבוצת בני ה-30+ בנתניה. במקום זאת, ישנם התגבשויות פנימיות של כ-2-3 קבוצות קטנות, המקיימות ביניהן קשרים הדוקים יותר, מחוץ לשעות הפעילות.

הקבוצה עברה שינוי משמעותי, כשעברה משני מדריכים למדריך אחד. על אף שהמדריך מאד אוהב ומוערך על ידי כולם, ניכר, כי הקבוצה עברה זעזוע בעקבות עזיבת המדריכה. רוב המרואיינים הביעו בקשה מפורשת שהיא תחזור, לא במקום המדריך הנוכחי, אלא לצידו. גם המדריכים בראיונות המוקדמים ציינו את העבודה בצוות כיתרון. הנושא נידון במסגרת הקבוצה, שעברה הכנה לקראת השינוי. בעקבות העזיבה נעשו מספר שינויים באופי המפגשים, שהחשובים שבהם הם מעורבות גדולה יותר של המשתתפים בהכנת והעברת המפגש וקיום חלק מהמפגשים בבתי המשתתפים.

המפגשים מתחילים בסבב "מה נשמע?". לאחר מכן מתבצעת פעילות כלשהי, כאשר השנה נתבקשו המשתתפים להנחות חלק מהמפגשים. כל הנחייה לוותה במפגש עם המדריך שישב עם המשתתף המנחה וביחד עבדו על ההנחיה. המדריך רואה בכך תהליך של העצמה, שעבד בצורה טובה מאד. כולם רצו ליטול חלק בהנחיה, והקדימות ניתנה למשתתפים "החלשים" יותר, שהפיקו מכך תועלת גדולה מאד.

כאמור, אחת ההחלטות שהתקבלו לאחר עזיבת המדריכה, היא קיום מפגש אחת לחודש כאורחים בביתו של אחד המשתתפים. הקבוצה פעילה כבר שלוש שנים ולמדריך היה חשוב להעמיק את ההיכרות בין חברי הקבוצה ובינו לבינם: **"רצייתי שיראו את החדר האחד של השני, שיראו את הבית, האוכל, שתהיה היכרות קצת יותר מעמיקה"**. החניכים התרגשו והשקיעו מאמץ רב באירוח. לדברי המדריך, פעילות זו מומלצת לקבוצות ותיקות, בהן למשתתפים יש כבר היכרות טובה האחד עם השני.

המדריך רצה לשלב גם סדנאות חיצוניות, אבל לטענתו, לא היה תקציב לנושא. המדריך הביע תסכול רב, מכך שהוא לא יכול לתת את מה שהם צריכים ולדעתו מדובר בהחטאת המטרה המרכזית. לטענתו, עצם ההגעה של מישהו מבחוץ היא מאד משמעותית עבורם. ראיונות החניכים מאשרים נקודה זו. החניכים משוועים לסדנאות יישומיות ולהגעה של מנחים מבחוץ. הם זוכרים סדנאות שנערכו לפני שנה ושנתיים כנקודות שיא במפגשים (מפגש עם קובי אוז, מפגש עם תומר היימן וכו').

נושאים כגון השגת רשיון נהיגה, עבודה וקשרים מחוץ לקבוצה (במיוחד רומנטיים) מהווים "מדדי יוקרה" בשיחות הקבוצתיות. המשתתפים מספרים על כך בגאווה או באכזבה (כשמתפתח נכשל שוב במבחן הנהיגה, לדוגמא).

להתרשמותנו, נוצר תהליך חיובי של התקדמות משתתפים בודדים, יחד עם תהליך עזיבה של משתתפים מתקדמים. חשוב לציין, כי המדריך רואה בעזיבה של משתתפים מתקדמים סימן חיובי לכך, שהם כבר אינם זקוקים למסגרת הקבוצתית ולא כביטוי למשבר או לחוסר התאמה. כמו כן, לדבריו, הוא הופתע לטובה מן ההתמודדות הטובה של חברי הקבוצה עם העזיבות, שבשנים הראשונות "ערערו את כל הקבוצה".

לדברי המדריך, עקב העיסוק הרב בעזיבת המדריכה, נוצר מצב שחיזק את הקבוצה ואת האמונה שלה בעצמה וביכולתה להתקיים, גם לנוכח משברים ועזיבות.

רוב המרואיינים מדווחים על התקדמות בכישורים החברתיים שלהם בתוך ומחוץ לקבוצה. עם זאת, עולה נימה של עייפות מהתכנים הקיימים ורצון לתכנים מעשיים יותר בצורת סדנאות יישומיות.

קבוצת "רעים" בקריית אונו

קבוצה זו נבדקה במסגרת הפיילוט שבוצע בראשית המחקר, והממצאים הנוגעים אליה פורסמו בדו"ח ביניים מס' 1. לשם הנוחיות, מובאים להלן עיקרי הממצאים. עם זאת, יש לזכור, כי ממצאים אלו נכונים לתאריך פרסומו של דו"ח הביניים, באפריל 2005. מן הסתם חלו שינויים בקבוצה עם השנים, ואין להסיק מכך על הפעילות המתקיימת כיום.

הקבוצה מורכבת מצעירים בני 15+, והיא הונחתה בעת ביצוע המחקר ע"י צמד מדריכות. למועדון "רעים" מקום קבוע, תחושת השתייכות ופרגון במתנ"ס המקומי.

נראה, כי עצם קיום הקבוצה הנו הישג חשוב ובעל ערך למשתתפים. המשתתפים ציינו את חשיבות הקבוצה בהיותה הזדמנות למפגש עם אנשים בעלי קשיים דומים לשלהם והזדמנות ללמידה מניסיונם של אחרים. כמו כן, הקבוצה מהווה עבורם מסגרת מקבלת ומבינה, בשונה ממסגרות חיים אחרות, בהן הם נוטלים חלק.

המשתתפים הדגישו את ערכה וחשיבותה של השתייכותם לקבוצה, אך יחד עם זאת, התרשמו ממיעוט קשרים חברתיים בין חברי הקבוצה, מחוץ למסגרת הקבוצה והפעילות שלה. כמו כן, מרבית המרואיינים ציינו, כי לא יצרו קשרים חברתיים מעבר לקשרים בתוך הקבוצה.

לגבי תכני הפעילות, בשלב בו בוצע הפיילוט, נראה היה כי הרבה מן הפעילות הינה עדיין בחזקת ניסוי וטעייה, או תהליך של למידה מצד המדריכות, אשר לא ידעו לזהות בבירור את היכולות והמגבלות של המשתתפים.

בקבוצה זו התקיימה סדנה ייחודית לחינוך מיני. הרציונל לארגונה נבע מהביקוש ומהצורך העז של המשתתפים בעבודה על תכנים הקשורים לזוגיות ולמיניות. עם זאת, לאחר תצפיות בשתיים מהפגישות, התרשמנו היא, כי המנחות לא התאימו את הסדנא לאופייה הייחודי של אוכלוסייה זו, אלא העבירו את הפעילות על פי מתכונת מוכרת וקיימת לאוכלוסיות אחרות. תגובות המשתתפים נעו החל מסערה והתפרצות, דרך שתיקה וניתוק מוחלט מהפעילות, וכלה בכעס וביטוי רגשות, הנובעים ממאפייניהם הייחודיים ומחוויותיהם בתחום זה. אף לדעת המדריכות, הסדנא היתה בעייתית ובלתי הולמת את מאפייני המשתתפים. הן ראו חשיבות רבה בעיסוק בנושא חינוך מיני, אך אופן הטיפול בתחום אינו ברור ומוסכם דיו.

המדריכות ציינו זאת כיתרון משמעותי את העבודה ב-CO, כתורמת משמעותית להצלחת הפעילות, נוכח המורכבות והקושי של העבודה עם אוכלוסיה זו. עם זאת, הן ביטאו תחושת חסר בכל הנוגע לקבלת אינפורמציה וכלים לעבודה עם אוכלוסיה זו מטעם הנהלת התוכנית.

חלק ב' – עיקרי הממצאים בראיונות

ראיונות חניכים

א. השאלה הראשונה שהופנתה למרואיינים היתה, כיצד הם שמעו על התכנית.

להלן חלק מן התשובות :

- "הכל התחיל כרעיון של אמא שלי, לא היו לי חברים בתיכון. ולאמא התחיל כל הרעיון."
- "לפני 4 שנים הייתי ב'לבב', זה כמו רעים לבוגרים בתל אביב, כאלו שנפלו בין הכסאות, עם בעיות תקשורת. אחרי 3 שנים התחלתי ללמוד ברחובות מחשבים וקראתי כתבה על רעים והחלטתי לנסות, אני מרוצה מאוד מהקבוצה."
- "שמעתי מפסיכולוג של שירותי הייעוץ."
- "שמעתי דרך מכרה...הבאנו עוד אחת שלמדה איתנו בבית הספר, העברנו מאחד לאחד."
- "קראתי בעיתון. לפני זה הייתי 3 שנים בקבוצת תמיכה. אחרי שהקבוצה הסתיימה, הרמתי טלפון."
- "הגעתי דרך הפסיכולוגית. היא שמעה על המקום הזה ממטופלת אחרת שלה והפנתה אותי, נתנה לי את המספר."

התשובות מורות על שלושה צינורות הגעה עיקריים :

1. פרסומים בתקשורת;
2. הפניה מגורם טיפולי;
3. מקורב ששמע על התכנית.

לא ניתן במחקר זה לאמוד את מספר האנשים שזקוקים לתכנית ולא שמעו עליה, אולם לנוכח התפוסה המלאה ברוב הקבוצות והתרחבות התכנית, ניתן לומר כי תכנית "רעים" עשתה לעצמה שם ועובדת קיומה מגיעה, בסופו של דבר, לפחות לחלק מקהלי היעד של התוכנית.

ב. ציפיות: רוב המרואיינים לא ציפו לגדולות מן התכנית. חלקם, שבעי אכזבות ורובם ציפו בעיקר לפגוש חברים וליצור לעצמם מסגרת חברתית. ניתן לומר, כי בעבור רובם, ציפיה זו מומשה.

- " היו ציפיות שייקח זמן עד שיהיה קשר חזק כמה שאפשר בין האנשים, שיהיו שעתיים בשבוע שאפשר... להירגע מבחינת להיפתח. להכיר עוד אנשים... "

כמובן, שעם התבססות הקבוצות, הציפיות מן התכנית החלו לעלות בהתאם. כפי שכבר נאמר, כיום הציפיות מתמקדות בלימוד מיומנויות חברתיות וכישורי חיים וחלק מן החניכים אינם מסתפקים עוד בעצם קיומה של הקבוצה.

ג. מה השתנה בעקבות התכנית? כמעט כל המרואיינים סיפרו על שינוי משמעותי שחל בחייהם, עקב ההשתתפות בתכנית. השינוי המשמעותי ביותר, כאמור, הוא בעצם קיומה של מסגרת חברתית, דבר המהווה חידוש עבור רוב המשתתפים.

מעבר לכך, המרואיינים דיווחו על שיפור במיומנויות החברתיות שלהם ועל תחושת פתיחות גדולה יותר ביחסיהם עם אנשים. גם התווספותם של אירועים, כגון יציאות בימי שישי, עריכת מסיבות יום-הולדת או טיול לחו"ל, מהווים שינוי משמעותי ביותר עבור המשתתפים.

חשוב להבין, כי מדובר באנשים בגילאי 20+, שחלקם מעולם לא חגגו יום הולדת עם חברים. במובן זה, ניתן לומר, כי התכנית הצליחה לעורר שינוי משמעותי בחיי המשתתפים ורובם מעריכים מאד את השינוי הזה. להלן מספר דוגמאות:

- "מאוד נהנית, הקבוצה עזרה לי ליצור חברים מחוץ לקבוצה. יותר ביטחון עצמי."
- " מרגיש שזה מחזיר לי את הנעורים שלא היו לי."
- " אני מאוד נהנה מהפעילות, צברתי חברים, זה ממש כוחות על טבעיים. בהתחלה יצאתי עם ההורים, יצאנו לטבע ביום העצמאות, וראיתי אחרים עם חברים שלהם. נצבט לי הלב, אמרתי: מתי יהיה תורי?... מרגיש ביטחון עצמי, עזר, חמימות, אהבה, קשר משפחתי. ללא זה - כלום. מי חשב לצאת מהבית, לפגוש חברים."
- " יש לי חברים, יותר מתקשרים. פעם זה היה בלתי אפשרי. הם מתקשרים אלי, SMS, פעם זה לא היה. אין לי חברים מחוץ לקבוצה, רק את אלה."
- " יוצאת המון. ימי שישי או שאני יוצאת איתם או נפגשים. עושים המון פעילות ועושים ימי הולדת. לפני כן, הייתי קובעת ואומרים לי שלא רוצים לבוא ומתחילים לריב איתי. היו חברות וידידים מבית הספר ושום דבר לא היה קורה."
- "רכשתי בטחון עצמי. פעם חששתי לדבר, היום לדבר זה בא חופשי."
- "בגיל 20, פעם ראשונה בחיים שלי שעשיתי מסיבת יום הולדת עם חברים ובאו הרבה אנשים."
- "אני יותר מעורב חברתית. מארגן יציאות, מרגיש שאני קצת פתוח גם בחוץ."

- "למדתי יותר לדבר עם אנשים, לתקשר. הייתי תקוע בבית. היום אני יוצא לשישי שבת, נסעתי עם שלומי לאיטליה. רק דברים טובים. אם לא הייתי מגיע לקבוצה, לא יודע לאן הייתי מגיע."

ד. פעילויות מועדפות: קשה למצוא מכנה משותף רחב בהעדפת הפעילויות. חלק אוהבים את סבב ה"מה נשמע?" ואחרים סבורים, כי הוא גוזל זמן רב מידי. חלק נהנה מפעילויות חברתיות וחלק אחר מעדיף פעילויות לימודיות בעלות אופי סדנתי:

- " אוהבת יציאות, מדכא לשבת בבית."
- " אני אוהב את המשחק סיפור בהמשכים..את מכירה, משחק נחמד, להפעיל את החשיבה...סוגיות על אי בודד. הפעלה על ריבים, למה אנשים רבים ומה גורם למתיחות."
- " לא אוהבת את ה"מה נשמע?"... רוצה שיהיו פעילויות או שהמדריך יעביר או שאנחנו נעביר או נצא ונראה סרט.."
- " לא ממש אוהבת (את הפעילויות), אני באה יותר בגלל החברה."
- "אני אוהבת פעילות כמו זו שהייתה עם הקלפים, שנוגעים לחיי היומיום, דברים שאני צריכה לשפר אצל עצמי".

ההבדל המשמעותי ביותר שמצאנו בהקשר זה הוא בין משתתפים חדשים לותיקים. החדשים נהנים, באופן כללי, מכל סוגי הפעילויות. הותיקים, לעומתם, מצפים לפעילויות בעלות ערך מוסף ומעט עייפים משיחות ומשחקים מופשטים. ממצא זה הולם את האמירה החוזרת על עצמה לכל אורך המחקר: הצורך של המשתתפים הותיקים בתכנים יישומיים יותר.

ה. המדריך/ה: בנושא זה עלתה הסכמה כמעט גורפת. למעט ביקורת מסויימת שהושמעה כלפי אחת המדריכות שכבר אינה בתפקידה, המשתתפים בכל הקבוצות הביעו אהבה והערכה כלפי המדריכים. כפי שנאמר בחלק הראשון, המדריכים הם לב ליבה של התכנית והם עושים את עבודתם מתוך תחושת מחויבות גדולה לתכנית ולמשתתפים:

- " מחבבת אותו "
- " אני אוהב אותו, מת עליו. הוא איכפתי."
- " מרגיש שתומך. מתייחס אלי כבוגר."
- "הקבוצה הזאת מחזיקה כבר הרבה זמן ואחת הסיבות זה המדריך והאישיות שלו והסבלנות שלו, משמש הרבה פעמים דבק, בסבלנות, בהומור.."

1. המלצות לשיפור: ההמלצות העיקריות חזרו על הצורך בסדנאות מעשיות, מיומנויות חברתיות שונות ותכנים יישומיים. ניתן לציין את נושא הזוגיות והמיניות כאחד הנושאים המבוקשים במיוחד להעמקה בשנה הבאה. להלן מספר דוגמאות:

- " לדעתי היה כדאי קצת יותר לצאת מתחום החדר."
- "יותר שיחות על קשרים חברתיים מחוץ לקבוצה"
- "שמה שלמדנו לעשות במסגרת הזאת, יהיה גם במסגרות אחרות. אני מדברת על לימודים ועבודה."
- "כל דבר שהוא חווייתי, אבל יש בו ערך מוסף. שאני מרגישה שלמדתי משהו."
- "סדנאות בנושאי זוגיות ומיניות."

ראיונות הורים

א. על התכנית: ההורים שרואיינו סיפרו על היסטוריה של סבל וקשיים, המלווים אותם ואת ילדיהם, כמעט מן הלידה. הקושי הרב לא נבע רק מן השוני של הילדים והבעיות שלהם, אלא גם מן ההגדרות העמומות של ההפרעה.

בהקשר זה, כמו לילדיהם, גם להורים מהווה עצם קיומה של הקבוצה, ועל אחת כמה וכמה הצלחתה, מענה על צורך ממשי ודחוף. ההורים מבחינים בשינוי שחל בילדיהם, אם כי בעיקר במסגרת הקבוצה ופחות מחוצה לה. להלן מספר ציטוטים מדברי ההורים, כפי שעלו במהלך הראיונות:

- "הקבוצה זה להחזיר לבן אדם את הכבוד שלו. יש לה מקום שמקבלים אותה, שאוהבים אותה...מבינה שלכל אחד יש את הקושי שלו, יכולה להרפות את המתח. יכלה להיות היא עצמה, בלי להיאבק על מקומה. לא צריכה להצדיק את הקיום שלה."
- "הקבוצה בשבילנו זה רווח נקי. מבית הספר היה תסכול, היתה בכיתת מב"ר, שם נודדים אנשים כדי לעשות בגרות. ילדים לא הבינו, למה היא באה לבי"ס. ניסינו לעבוד עם העובדת הסוציאלית, אבל הילדים לא הניחו לה..."
- " הרעיון של הקבוצה מאוד חשוב, הוא שינה את פני המפה של הילדים הללו."
- " להרגיש שלילדה שלי יש מקום להתבטא, לפגוש אנשים, המון שקט. אני לא יודעת אם מספיק, אבל יותר טוב מכלום."

מהראיונות עולה, כי ההורים מעריכים את חשיבות הקבוצה ואת תרומתה לילדיהם והם מוכנים להיות פעילים ולתרום יותר למען הקבוצות. לדעתנו, במיוחד לנוכח קשיים תקציביים, ניתן למנף את המוטיבציה של חלק מההורים לכיוון של תרומה להתפתחות הקבוצות. נראה, כי פעילויות מעורבות של משתתפים והורים עלולות להיות בעייתיות, לאור יחסיהם הלקויים של חלק מהמשתתפים עם הוריהם.

כמו כן, לחלק מההורים סגנון התנהגותי הפוגע בהתקדמות ילדיהם. עם זאת, בהחלט ישנו מקום למעורבות ההורים מבחינת הקשר שלהם עם המדריכים, קבלת כלים להתמודדות עם ילדיהם וכן הלאה. יצויין, כי כיום מונתה רכזת הורים, המופקדת על ייעול הקשר עם ההורים.

ב. ביקורת והמלצות: טענות ההורים ובקשותיהם לעתיד דומות מאד לטענות המשתתפים, ובמיוחד הותיקים. גם ההורים מביעים צורך ברכישת מיומנויות חברתיות וכישורי חיים פרקטיים. גם ההורים מבקשים להרחיב את המעגל החברתי של ילדיהם, אל מעבר לגבולות הקבוצה.

ההורים מוטרדים יותר מילדיהם בבעיות של דיור ותעסוקה והם מבקשים עבודה בקבוצות גם בנושאים אלו. טענה נוספת שעלתה היא הצורך במעורבות גדולה יותר של ההורים ובשיתוף שלהם בנעשה בקבוצות. ההתארגנות הספונטנית של ההורים במודיעין מעידה על הצורך הזה.

להלן מספר דוגמאות:

- "יש מפגש, מסעדות, טיולים, אבל זה לא נותן מספיק כלים להתמודד עם סיטואציות חברתיות, רק מה שעולה בקבוצה. אין כלים להיפגש מחוץ לקבוצה, להרים טלפון לחבר, ליזום לפגישה. צריכים הרבה לגשר, יש להם אישיות שונה וקשה להם עם המאבקים של עצמם. צריכים יותר הדרכה וקבלת האחר. אין להם את הכלים. כל החיים הם רק נאבקים להצדיק את עצמם".
- "אני רוצה משהו לכישורי חיים, להבין, לדאוג לעצמך, להתקלח, להחליף בגדים כדי שלאחרים יהיה נעים לידך. לקבל תובנות, שיקול דעת בענייני כספים, כישורי חיים שיתנו כלים לחיים עצמם, כדי להרגיש עצמאות אחרת. לתת משימות מתוך הקבוצה. כל אחד יספר איך עמד במשימה ואז לתת פידבקים. סדנא לדימוי עצמי לשיפור, לקבל כלים לשיפור. מאחר שהיו הרבה כישלונות, אז הדימוי העצמי נמוך... פה צריך יותר לעבוד על הדימוי העצמי, שיהיו כוחות להתמודד עם דברים. לאהוב את עצמי על היתרונות והחסרונות."
- "יותר לשתף את ההורים. לא יודעים מה קורה שם. פעם ראשונה נפגשנו עם ההורים, הם רוצים לעשות משהו מול ביטוח לאומי. חבל שפגישה כזאת לא היתה קודם. היה טוב, השלמנו תמונות אחד לשני. ההורים מנסים לעשות ולראות מה יהיה הלאה. כקבוצה יש יותר כח. היתה הרגשה שאתה לא לבד."
- "אנחנו כהורים לא מקבלים את הכלים המספקים, שמעו אותנו אבל לא עשו עם זה כלום (בקבוצת התמיכה)".
- "זה פיתרון נהדר, אבל מה זה שעתיים בשבוע? לא רוצים שהקבוצה תהיה טיפולית, אלא קבוצה חברתית. לא יוצרים קשר חברתי, יש מיליון פעילויות שאפשר לעשות,

נכון שזה עולה כסף ויש בעיה של מימון. אני יודעת, שיש אנשים שעדיין לא שילמו. אני שמחה שיש פתרון חברתי, אבל יש צרכים גדולים יותר, צורך בדיוור ותעסוקה. אנחנו צריכים לפעול, הדברים נשארו ככה עד לפני חודש. התקשרה אלי אמא של -- ואספנו את כל ההורים ודיברנו על פתרונות דיוור ועל עניין התעסוקה. זה דברים שקצת גדולים עלינו כהורים לבד."

ראיונות מדריכים

א. על התכנית: המדריכים שרואינו מאמינים במטרות התכנית ובצורך שלה באוכלוסייה. אמונה זו והקשר שנוצר עם המשתתפים הם הגורמים העיקריים למחויבות הגדולה, לה היינו עדים במהלך המחקר.

- "אני חושבת שזה רעיון מצויין... עצם ההזדמנות שניתנת להם. להביא אותם לחדר אחד, זה דבר גדול. הם באים בהתמדה, למרות שאני לא עשיתי הרבה...יש כאלו שבשבילם יום רביעי זה הכל..."
- "תכנית מצוינת. נותנת מענה לפלח אוכלוסייה עצום שעד היום נפל בין הכיסאות. אני מאד מאמינה בתכנית..."

עם זאת, בחלק מן הראיונות הופנו לא מעט טענות כלפי דרגים גבוהים יותר, המעורבים בתכנית (ראו: שאיפות וביקורת).

ב. שינוי בקרב החניכים: המדריכים פוגשים את המשתתפים פעם בשבוע, אך מצויים בקשר טלפוני שוטף עם חלקם הגדול. עם זאת, תשובותיהם לגבי שינוי היו מאד זהירות. הם סיפרו על שינוי לטובה מבחינת הפתיחות בקבוצה ובדינמיקה הקבוצתית, אבל חלקם גם טענו שקשה מאד לצפות לשינוי אצל חלק מן המשתתפים ועצם העובדה שהם מגיעים לקבוצה, היא כשלעצמה תהליך חיובי.

- "יש התקדמות, מאוד קטנה. יש התקדמות ברמה של יותר ביטחון עצמי ואז זה גם משפיע על תחומי החיים הפרטיים. הם השתפרו בתחום התעסוקה."
- "שינוי ראשון שאני רואה זה הקביעות. הם מגיעים, כי הם מבינים שזה חשוב. אתה רואה שינוי בחיים שלהם והם מביאים תוכן לתכנית.. משתמשים בזה כדי לשתף, לדבר, לפתור בעיות בצורה טובה."

ג. חברתי או טיפולי? אחת הבעיות הלא-פשוטות של המדריכים היא המתח בין הקבוצה כמסגרת חברתית לבין הדרישה, שעולה לעיתים מצד גורמים שונים, לדגש טיפולי יותר.

- "עצם ההגדרה כמועדון חברתי, הרגשתי מחויבת לגבולות הללו. אני יודעת שחלקם לא בשלים עדיין לטיפול, הרגשתי שזה לא פייר לעשות את זה. אני הגדרתי את זה, זה כמובן קשור לחששות שלי, לידע שלי, לביטחון העצמי שלי, שלא נכנסתי לזה."

זה מועדון חברתי-אז זה מועדון חברתי. היו כאלה שהתייעצו איתי והפניתי אותם למקום יותר טיפולי. "

- "כועסים עלייך מכל הכיוונים. אתה אומר משהו במפגש ואז האמא מתקשרת וצועקת עלייך: איך אמרת לה דבר כזה, אתה לא יודע שהיא ככה וככה...מצד שני מצפים שתיתן להם איזושהי הכוונה...אנחנו לא אנשי טיפול וטוב שכך, אבל זה מעמיד אותנו הרבה פעמים בקונפליקטים קשים...".

- "אני משלב בין השניים."

תכנית "רעים" אינה מוגדרת כקבוצה טיפולית ולמדריכים אין מיומנויות מקצועיות בתחום הזה. עם זאת, ברור, שחלק מן התכנים שהוזכרו קודם לכן כמבוקשים על ידי משתתפים והורים, נוגעים בהיבטים טיפוליים. גם סדנאות כישורי חיים ועבודה על מיומנויות חברתיות, דורשת הדרכה והכוונה, שלא ניתנת כעת.

על כן, ניתן להבין את הקושי בו נתקלים חלק מהמדריכים, בבואם להגדיר את התכנים האידיאליים למפגשים. מומלץ לחשוב מחדש על ההגדרה המדוייקת של קבוצות "רעים" ולהעניק למדריכים את ההכשרה הראויה, על מנת שהציפיות הנובעות מן ההגדרה, לא יהיו מופרכות ולמדריכים יהיו הכלים לעמוד בהן.

ד. שאיפות וביקורת: הטענות העיקריות של המדריכים, כפי שהן עולות ממחקר זה, נוגעות להיעדרם של תכנית מובנה ומאגר פעילויות, ההולם את תפיסת התכנית.

כאמור, הפעילויות נבחרות על פי יוזמת המדריך ובשיטה של ניסוי וטעייה. באופן טבעי, למדריכים ותיקים שמעורבים מספר שנים בתכנית, ניסיון רב יותר, וחלקם אף משתפים את המשתתפים בתהליך ההחלטה לגבי אופי הפעילויות ובהנחיית הפעילויות עצמן.

עם זאת, מדריכים חדשים חווים התלבטויות רבות וחשים בחסרונה של יד מכוונת. טענה נוספת שעלתה בהקשר זה היא סוגיית התקציב. המדריכים היו רוצים להביא יותר סדנאות של אנשי מקצוע, אך אין להם תקציב לכך:

- "אני הייתי רוצה שהתוכנית תהיה יותר עשירה, שדברים לא יפלו בגלל כסף, שיהיו יותר חוגים. שרעים יהיה מועדון עם מבנה, זו הפנטזיה, ששם יתקיימו המפגשים וגם חוגים מיוחדים לאוכלוסיה הזו, שלא הכל יהיה על אותן שעותיים בשבוע."

- "מקצועית, הלוואי שתהיה מערכת יותר חזקה ואז הכל יהיה יותר מקצועי, שיהיה לזה המשך רחב יותר, מערך של דיור מוגן בקהילה."

- "יש קושי כל הזמן לייצר תוכן. אין משהו מובנה. לפעמים מעבירים ידע מקבוצה לקבוצה, אבל אין משהו שמגיע מלמעלה."

- בעיה נוספת שהועלתה קשורה לתגמול המדריכים, שאינו מכסה, לדעתם, את כל שעות ההשקעה הלא רשמיות בקבוצה (פתרון משברים במהלך השבוע, טלפונים, ארגון, ועוד):
- "מתייחסים אל המדריכים כמדריכי צופים. מבחינת שכר, מבחינת קידום".
 - "לא. אני לא מרוצה מהשכר, אבל אני לא אעזוב בגלל זה".

מנהלי המתנ"סים

א. המתנ"ס: מנהלי המתנ"סים עימם שוחחנו הפגינו בקיאות רבה בתוכנית (למעט מנהלת חדשה שרק נכנסה לתפקיד בנתניה) וראו חשיבות בכך שהיא מתקיימת במתנ"ס, שהוא מוסד קהילתי. גם המשתתפים שראינו ציינו, כי המתנ"ס הוא "פלטפורמה אידיאלית" וכי הם אינם מעדיפים מיקום אחר, כגון בתי המשתתפים. הפעילות במתנ"ס והחשיפה לחוגים נוספים ופעילויות נוספות, הביאו לכדי מעורבות של משתתפי "רעים" במסגרות אחרות, כגון התנדבות או חוגים נוספים:

- "מקום טבעי, המתנ"ס זה מרכז קהילתי, שנותן לכל הקהילה שרות. לא חשוב מי יש חשיבות שאנשים ובני נוער יבואו למקום נורמטיבי, לא למקום שצבוע כמרכז של מוגבלים".
- "אני חושבת שהם יכולים ליהנות ממגוון שירותים ולהיות חלק מהקהילה, במיוחד אנשים שיש להם בעיות חברתיות".
- "מתנ"ס זה לא רק חוג מקראמה וציור. זה צריך להיות גם השותפות. רוצה לראות אותם עוד שנה בחוגים, מאמינה שזה יבוא בשלב מסוים".

ב. קשר לתכנית: מנהלי המתנ"סים אינם מעורבים ואינם מתערבים באופן העברת המפגשים. הם מעורבים בעיקר בפן הניהולי, בקשר עם המדריך ובפתרון בעיות שוטפות. עם זאת, לטענתם, הם מכירים היטב את הקבוצה ואת חבריה ועוקבים אחר התפתחותם.

- "קשר ניהולי בעיקר, אבל בגלל שזה פרויקט כ"כ ייחודי, של אנשים עם צרכים כ"כ ייחודיים, אז אני קצת יותר מעורבת, מכירה את חלק מהמשתתפים... נכנסתי פעם לפעילות, אבל אין לי השפעה על תכני ההדרכה... ברמה הניהולית אני מעורבת, כולל בעיות שצצות. אם משהו לא מתאים וצריך את הגיבוי שלנו, המתנ"ס צריך להיות מעורב. המדריך שמנחה קבוצה נהנה מהמון מרחב, לא כמו בחוג אחר, שומרים על האינטימיות שלהם ועם זאת, מודעים לזה שהם פה".
- "אני מלווה את המדריך אישית... אני מכיר את החבר'ה, הם מכירים אותי. מאוד חשובה לי הקבוצה הזו".

יצוין, עם זאת, כי לדברי מנהל התוכנית, נושא זה לוקה בחסר בקרב חלק ממנהלי המתנ"סים.

לדעתנו, קשר כגון זה הינו חשוב ומומלץ לפתח אותו באופן מובנה יותר. לדוגמה, האפשרות שחלק מן המשתתפים יתנדבו במתנ"ס (בחוגי קשישים או אנשים בעלי מוגבלויות וכדומה) או ישתתפו בחוגים לפי יכולותיהם, נראית כהמשך טבעי וחיובי עבור חלק מן המשתתפים.

ג. המלצות: ההמלצה המשמעותית ביותר היתה לערב יותר את ההורים, באופן דומה לדברי המדריכים וההורים עצמם. ניתן לומר שיש הסכמה גורפת בקרב כל בעלי התפקידים המשמעותיים בחיי המשתתפים, כי יש לשים דגש רב יותר על עירוב ההורים, שיתופם והכוונתם.

- " **התוכנית עובדת מאוד יפה. צריך להשקיע בעבודה עם ההורים, יש מכנה משותף לילדים, (הם) צמחו בדינמיקה משותפת בבית. כדי לשפר, היה נכון לערב את ההורים. הילדים משתנים-פעם הילד ישב בבית, היום הוא יוצא. מה שקל להבין אצל ילד בן 17, קשה להבין אצל ילד בן 30. לכן, חשוב להשקיע ולעשות קבוצת הורים.**"

להלן המלצות נוספות שעלו:

- " **לתת להם קראוון שיהיה רק שלהם, שיהיה מועדון רעים. שתהיה להם אפשרות לבוא מתי שרוצים. מין בית כזה, מעבר ללכת לסרט, לראות טלוויזיה...הרעיון של רעים, פעילות של פעם בשבוע צריכה להיות מוקד ולהקנות כישורים חברתיים שזו המטרה. צריך להבין שהם לא ילדים.**"

חלק ג' – סיכום הממצאים העיקריים

לאחר כשלוש שנים של פעילות, ניתן לומר, כי ברוב המקומות, נוצרו קבוצות יציבות ומגובשות, שמתפקדות כקבוצות חברתיות אורגניות, גם מחוץ לשעות הפעילות הרשמיות.

מהמחקר האיכותני עולה, כי התכנית עונה על צורך אמיתי באוכלוסיה ואף ניתן לומר שהיא לא עונה על כל הצורך. לטענת מדריכים, משתתפים ובעלי תפקידים, ישנם עוד הרבה אנשים דומים, שאינם מקבלים תמיכה ומסגרת.

מעל ומעבר לכל ההשגות, הבעיות וההצעות לשיפור, שיפורטו בהמשך, מצאנו, כי עצם קיומה של הקבוצה מהווה שינוי משמעותי בחייהם של המשתתפים. מרואיינים בקבוצות שונות ובגילאים שונים, סיפרו בכנות מרגשת על הבדידות שהייתה חלק בלתי נפרד מחייהם עד להצטרפות לקבוצה. הבדידות באה לידי ביטוי במספר מועט עד אפסי של קשרים חברתיים, קשיים ביצירת תקשורת בסיסית עם זרים ומחסור מודע בפעילויות שנתפסות כבסיסיות ביותר, כגון יציאה לבלות בימי שישי או חגיגת יום הולדת.

השינוי הזה בחייהם, עצם קיומה של רשת חברתית וקשרים אישיים, היא ההישג הגדול והמשמעותי ביותר של התכנית.

המדריכים הם לב ליבה של התכנית והכוח המניע והמשפיע ביותר. להתרשמותנו, המדריכים מסורים מאד לקבוצה, רואים בעבודתם שליחות ונתינה ועושים כל מאמץ, על מנת לסייע לקבוצה ולמשתתפים.

רוב המפגשים בנויים בצורה של סבב ראשוני (שיכול לקחת גם חצי שעה ויותר), פעילות, דיון וסיכום. חלק גדול מן הפעילויות מתבצע בעבודה מול קלפים מסוגים שונים. המדריכים טוענים שמדובר בכלי חזק, שמאפשר מגוון של אפשרויות צמיחה והתפתחות. להתרשמותנו, חלק מן הפעילויות בקלפים הן מופשטות מדי ואינן תורמות למשתתפים, בייחוד הותיקים שמתחילים לגלות סימני שובע מסוג הפעילות הזו. בנוסף, חלק מן הפעילויות שבהן נעשה שימוש בקלפים, נתפסות כילדותיות על ידי המשתתפים עצמם ואנו נוטים להסכים עם טענה זו.

כאמור, בקבוצות ה-20+ נצפתה רגישות גבוהה להגדרות העצמיות של המשתתפים וחשש מסטיגמה או מזלזול. בחלק מן הפעילויות הנידונות, עלתה תחושה של מבוכה בקרב משתתפים אלה.

רק בשנה האחרונה, החלה להסתמן מגמה של תוכניות עבודה שנתיות מסודרות ומתוכננות. עדיין קיימת תחושה של ניסוי וטעייה, בכל הקשור לתכני הפעילויות (למעט קבוצה אחת שבה צפינו). עם זאת, מתהליך זה עלה ממצא ברור ומובהק: רוב המשתתפים מעוניינים בתכנים, פרקטיים בתחומים השונים של מיומנויות חברתיות. סבבי השיחות והדיונים הרבים בתוך הקבוצה חשובים, אך מתחילים להיות לא מספקים, במיוחד עבור משתתפים ותיקים. משתתפים אלה מביעים בפירוש רצון לסדנאות עבודה ומנחים חיצוניים שיעשירו את "ארגז הכלים" החברתי שלהם.

לטענת אחד המדריכים, המחסור בסדנאות בולט במיוחד בקבוצת ה-30+. קבוצות אלה הן קטנות יותר והמשתתפים בהן, שחלקם מתקרבים לגילאי ה-40, אינם מסתפקים בעצם קיומה של הקבוצה, אלא רואים בה קרקע פוריה לתרגול ולדיון במיומנויות שהם מעוניינים לפתח מחוץ לקבוצה.

קבוצות ה-30+ מאופיינות גם בעניין רב יותר בזוגיות ובמיניות ומביעים רצון להרחבת הפעילות בתחומים אלה. יחד עם זאת, יש לקחת בחשבון את ניסיונה הלא-מוצלח של קבוצת הנוער בקריית אונו עם סדנא מסוג זה, ולהתאים את אופי הסדנא למאפיינים של משתתפי "רעים".

הורי המשתתפים מעורבים במידות שונות בפעילות בקבוצה. המדריכים ובעלי התפקידים מסכימים, כי להורים חלק משמעותי בתהליך האישי והקבוצתי של המשתתפים. הצורך בסדנה להורים עלה מספר פעמים במהלך הראיונות.

כמובן, שלא תמיד מעורבות הורים תתרום בכיוון חיובי. בגלל המאפיינים המיוחדים של המשתתפים, חלקם מצויים במערכת יחסים מאד בעייתית עם הבית וההורים ומוצאים בקבוצה מסגרת לביטוי עצמאות וחוסר תלות. עם זאת, יש מקום למעורבות גדולה יותר של ההורים, בין אם כשותפים פעילים ובין אם כמשתתפים בסדנאות או בפעילויות שמכוונות לצרכים שלהם. גם ההורים שרואיינו הביעו צורך בליווי, עזרה וכלים להתמודדות עם בעיות שונות, שמהוות חלק בלתי נפרד מחייהם.

מספר המפגשים והיקף הפעילות נתפסים כמעטים, הן עבור המשתתפים והן עבור ההורים. עולה צורך ברור בהרחבת היקף הפעילות ובקיומה של מסגרת המשך. הנושאים המטרידים ביותר הם מגורים ותעסוקה. קיומה של מסגרת דיור מוגן יכולה להוות את אחד הפתרונות האפשריים. מומלץ לחשוב על פתרון דומה בנושא התעסוקה.

קיים מתח אינהרנטי בין הגדרת התכנית כמסגרת חברתית, לבין המציאות, ש"נוגעת" כל הזמן באספקטים טיפוליים, והדרישה לתכנים יישומיים ופרקטיים, שגם הם, טיפוליים במהותם. ייתכן, כי ההגדרה הראשונית אינה מספקת (במיוחד את הותיקים) ויש לחשוב על הגדרה מורכבת יותר לגבי מהות התכנית כולה.

לסיכום, נראה כי כל מי שנפגש עם תוכנית "רעים" מקרוב, נדהם מעצם קיומה של אוכלוסייה רחבה ומגוונת כל כך של אנשים בעלי בעיות חברתיות, שמביאות אותם למצבים קיצוניים של בדידות וניכור חברתי. אלו אנשים מורכבים, רגישים באופן יוצא דופן, שסווגו ומסווגים תחת מגוון של תסמונות, הפרעות ואנומליות שונות ומעורפלות, אך התחושה היא שמבחינה ממסדית, "הם נפלו בין הכיסאות".

כפי שנאמר, תחושתנו היא, כי התכנית חשפה רק את קצהו של פלח אוכלוסייה גדול הרבה יותר. במובן זה, התכנית מהווה פריצת דרך, הן בהנחת היסוד שלה לגבי קיומה של אוכלוסייה כזו והצורך לתת לה מענה, והן בהגשמה המעשית של הנחה זו וביצירת הדבר שנתפס כאלמנטרי ביותר עבור רובנו : רשת חברתית.

החדשנות והייחוד של תכנית זו, הביא למצב שבו יש לבנות הכל מאפס : החל ממספר המדריכים, מספר המשתתפים, הגדרות המשתתפים, הגדרת גבולות, תכנים, בעיות תקציביות, אחריות מוסרית וחוקית ועוד. במהלך שלושת השנים האחרונות הצטבר ידע, עלו תובנות והופקו לקחים.

האתגרים המשמעותיים של התכנית, כפי שהם עולים ממחקר זה הם:

- ✓ התרחבות התכנית למקומות נוספים ;
- ✓ תגבור הפן היישומי בצורה של סדנאות ומנחים חיצוניים ;
- ✓ שימת דגש מיוחד למיקום ולצרכים הייחודיים של קבוצות ה-30+ והמשתתפים הוותיקים ככלל.

סיכום ומשמעויות

מאפייני התוכנית ומשתתפיה

פריסה ופעילויות

במסגרת התוכנית הוקמו כ-20 קבוצות ב-11 מתנ"סים ברחבי הארץ, כמו גם קבוצות ייחודיות למגזר החרדי ולגילאים 9-13. הפעילויות מתקיימות אחת לשבוע והן בעלות גוון חברתי מובהק, כמצופה ממטרות התוכנית. עם זאת, מרבית המשתתפים אינם מעורבים בפעילויות קהילתיות, למרות שמדובר באחת ממטרות התוכנית.

קשר עם גורמי מנהלה

לדברי מנהל התוכנית, מתקיים קשר יציב ויעיל עם הגורמים המעורבים ברמת המטה. יחד עם זאת, ישנו מקום לשיפור מבחינת הקשר של המדריכים עם מנהלי המתנ"סים. בעוד חלקם מעורבים מאוד בפעילות, הרי שאחרים מפגינים התייחסות פושרת יחסית.

מבנה וניהול

עם השנים חלו שינויים במבנה התקציבי של התוכנית, כך שחלקם של המשתתפים במימון התוכנית גדל. חרף החששות ממהלך זה, הרי שהקבוצות שרדו את השינוי. למעשה, הדבר מהווה עדות לכך, שהתוכנית הינה אטרקטיבית ומספקת שירות, אשר לו ביקוש רב באוכלוסייה. יחד עם זאת, שינוי זה גרר תלות רבה במספר האנשים בקבוצה, הגורמת לעתים להתערבותם של שיקולים זרים בקבלת מועמדים ובהחלטה על פעילויות.

השינויים התקציביים גררו גם מעבר מהנחיה ב-CO להנחיה בודדת. נראה, כי השינוי לא ערער את יציבות הקבוצות, אולם להנחיה ב-CO היו איכויות ייחודיות, אשר אינן קיימות במצב הנוכחי, כגון Modeling, שליטה מרבית בקבוצה, מניעת שחיקה ועוד.

במהלך השנים חלו גם שינויים באיוש תפקיד מנהל/ת התוכנית. 3 מנהלות כיהנו בתפקיד זה לאורך תקופה בת 3 שנים, וכיום מאייש את התפקיד המנהל הרביעי במספר. נראה, כי חילופי כוח האדם הללו פגעו בעיקר ברמה המערכתית של התוכנית: לא נבנתה תודעת ארגון ולא נוסחה תפיסה אחידה לכלל הקבוצות. כמו כן, נוצרה תחושה של חוסר יציבות ומתח ברמת המדריכים.

מאפייני המשתתפים

התוכנית נועדה לצעירים ובני נוער בעלי ליקויי תקשורת מסוגים שונים, כולל תסמונת אספרגר. המחקר הכמותי אפשר לנו לאפיין את המשתתפים במספר היבטים. מהמחקר עולה, כי בכל קבוצת גיל קיים אחוז מסוים של משתתפים, שניתן לשייכו מבחינת הגיל גם לקבוצה אחרת. כמו כן, 11% מהמשתתפים בקבוצות ה-30+ לכאורה אינם נכנסים בהגדרות קהל היעד לתוכנית, אשר הגבילו את גיל המקסימום ל-39.

בתוכנית משתתפים כ-70% גברים וכ-30% נשים (באופן ההולם את תפוצת ההפרעות באוכלוסיה). שיעור הנשים בקבוצת ה-15+ הינו נמוך יחסית.

בקבוצת בני ה-30+ רמת ההשכלה הטרוגנית וגבוהה יותר, מאשר בקבוצת בני ה-20+. 86% מהמשתתפים בקבוצת ה-30+ עובדים, לעומת 66% בקבוצת ה-20+. פחות ממחצית המשתתפים (בגילאים הרלוונטיים) שירתו בצבא (47% בקבוצת ה-30+ ו-41% בקבוצת ה-20+). בקבוצת בני ה-15+ וה-20+, מרבית המשתתפים מתגוררים עם הוריהם. בקבוצת ה-30+, 55% מתגוררים עם ההורים והיתר דרים לבדם.

מהנתונים עולה, כי ככל שקבוצות הגיל מבוגרות יותר, המשתתפים בהן מקבלים הערכה גבוהה יותר לגבי היכולת האינטלקטואלית ויכולת התקשור. במשתנים אלו קיימת הטרוגניות גבוהה בקבוצות, אולם נראה כי למרבית המשתתפים רמת אינטליגנציה בינונית-גבוהה, כמתבקש מהגדרות קהל היעד לתוכנית.

מעבר לקבוצות, המאפיינים השכיחים בקרב המשתתפים הינם ליקויי למידה (51%); אספרגר (25%) והפרעות קשב וריכוז (25%). פרופיל זה הולם את קהל היעד, שתוכנן עבור התוכנית. קבוצת ה-15+ מאופיינת בשכיחות גבוהה יחסית של תסמונת אספרגר ואילו בקבוצת ה-30+ ישנה שכיחות גבוהה יחסית של בעיות נפש. כמו כן, בחלק מהקבוצות ישנו ריכוז משמעותי של אספרגר ובעיות נפש, ביחס להפרעות אחרות. להתרשמותנו, עם זאת, הדבר מתחייב מהגדרות קהל היעד לתוכנית. לעומת זאת, בשתי קבוצות "רעים" נמצא אחוז משמעותי של בעלי הפרעות אישיות. אנשים אלו, ככל הנראה, אינם מתאימים לתוכנית ועלולים לפגוע בהתנהלותן התקינה של הקבוצות.

לסיכום, מתקבלת תמונה של קבוצות הטרוגניות, המתחייבת ברובה מעצם מהותו של קהל היעד, המורכב ממגוון בעלי לקויות וקשיים. להטרוגניות זו היבטים חיוביים רבים, אולם לעתים הדבר מקשה על גיוס משתתפים ברמה אינטלקטואלית גבוהה, וגורר את היווצרותן של תתי קבוצות. כמו כן, ההטרוגניות מציבה אתגר בפני המדריכים, בכל הנוגע לבחירת הפעילויות המתאימות ואופן הפעלתן. גם לקבוצות הגיל השונות צרכים שונים (לדוגמא עבודה, דיור, זוגיות), המחייבים אף הם הגדרה דיפרנציאלית של התוכנית.

האם התוכנית יוצרת שינוי משמעותי?

לאחר כשלוש שנים של פעילות, ניתן לומר כי ברוב המקומות נוצרו קבוצות יציבות ומגובשות שמתפקדות כקבוצות חברתיות אורגניות, גם מחוץ לשעות הפעילות הרשמיות. נראה, כי התוכנית עונה על צורך אמיתי באוכלוסיה, וכי קיימים אנשים נוספים, שהיו יכולים להיעזר בתוכנית "רעים".

המשתתפים בקבוצות הגיל השונות מדווחים במחקר הכמותי על שביעות רצון גבוהה מהתוכנית הן בשלב "לפני" והן בשלב "אחרי". מספר החברים בתוך הקבוצה עלה בשלב "אחרי" והפער מתקרב למובהקות סטטיסטית.

המשתתפים בקבוצות השונות סיפרו במחקר האיכותני על הבדידות שהייתה חלק בלתי נפרד מחייהם, על מיעוט קשרים חברתיים ועל קשיים ביצירת תקשורת בסיסית עם זרים, וזאת עד להצטרפותם לקבוצה. השינוי הזה בחייהם, כלומר עצם קיומה של רשת חברתית וקשרים אישיים, הוא ההישג הגדול והמשמעותי ביותר של התוכנית.

המדריכים נותנים (במחקר הכמותי) הערכה גבוהה למשתתפים בתוכנית. בהשוואה לשלב "לפני", בשלב "אחרי" התקבלו הערכות גבוהות יותר. חלק מהממצאים מובהקים סטטיסטית. כך, למשל, המשתתפים בשלב "אחרי" פעילים יותר בקבוצה, מתעניינים יותר באחרים ויש להם חברים רבים יותר בתוך הקבוצה, עימם הם נפגשים גם לאחר שעות הפעילות. בראיונות עם הורי המשתתפים בתוכנית דווח על שינויים משמעותיים שהם תופסים בחיי ילדיהם.

נראה איפה, כי לתוכנית "רעים" תרומה משמעותית לחיי המשתתפים בה.

למי התוכנית מסייעת יותר?

בתשובות המשתתפים עצמם לגבי התוכנית לא מצאנו קשר בין היות המשתתף גבר או אישה, ובין מידת הוותק שלו בקבוצה לבין מדד העמדות כלפי התוכנית.

בניתוח של הערכת המדריכים מצאנו, כי בקבוצות ה-20+ למשתתפים הוותיקים יש חברים רבים יותר בתוך הקבוצה, עימם הם נפגשים גם מחוץ לשעות הפעילות. הוותיקים מזהים טוב יותר מצבים חברתיים ומתאימים עצמם למצב. בנוסף, הוותיקים מקבלים הערכה גבוהה יותר במדד המסכם.

מעבר לכך, בחנו, אילו קבוצות מפיקות תועלת רבה יותר מהתוכנית. מהנתונים עולה, כי:

- יכולת תקשור נמצאת במתאם גבוה (בכל שלוש הקבוצות) עם מדד "הערכת משתתפים".
- בקבוצת בני ה-30+ מצאנו, כי משתתפים ששירתו בצבא מקבלים הערכה גבוהה יותר, בהשוואה לאלו שלא שירתו.
- בקבוצות 15+ ו-20+ נמצא, כי פחות הפרעות תקשורת ויכולת אינטלקטואלית גבוהה יותר, קשורות להפקת תועלת רבה יותר מהתוכנית.
- בקבוצת בני ה-20+, השכלה גבוהה יותר ופחות הפרעות אישיות, נקשרו להערכה גבוהה יותר של המשתתפים.

נראה, כי יכולת קוגניטיבית ויכולת לתקשר (ניהול שיחה בסיסית, רצף מילולי הגיוני, הבנת השני וכו'), הם המשתנים העיקריים המסבירים (לדעת המדריכים) את מידת ההצלחה של המשתתפים בתוכנית.

מאפייני הפעילות

בשנה האחרונה החלה להסתמן מגמה של תוכניות עבודה שנתיות מסודרות ומתוכננות. עם זאת, עדיין קיימת תחושה של ניסוי וטעייה בכל הקשור לתכני הפעילויות.

על מנת לבחון את התכנים, מילאו המדריכים דפי משוב על מדגם של פעילויות. מניתוח דפי המשוב עלו מספר ממצאים:

- פעילות ספציפית בנושא מסוים (מנהיגות, יצירת קשר וכו') והיערכות לקראת אירוע או פעילות בקבוצה, מתרחשים בתדירות גבוהה יחסית.
- אופני ההפעלה היותר שכיחים הינם: שיחות, ארגון ותכנון וכן הפעלות מסוגים שונים.
- כ-70% מהפעילויות מתבצעות בהתאם לתכנון. ביתר הפעילויות, קורים שינויים בגלל קושי שעלה בקבוצה, או בעקבות יוזמות ובקשות של המשתתפים.
- קיימת רמה גבוהה של שיתוף פעולה בפעילויות. שיתוף הפעולה גדול יותר בקבוצת ה-30+.
- בשליש מהפעילויות לא עלו קשיים מיוחדים.
- הקשיים המדווחים קשורים לפעילות לא מתאימה למשתתפים (קוגניטיבית, פיזית או רגשית). סוג אחר של קושי נובע מפאסיביות ותסכול של חלק מהמשתתפים.
- במרבית המפגשים הושגו מטרות הפעילות במלואן (71%) או בחלקן (24%).
- המטרות המושגות קשורות להתנסויות חדשות וללמידה, כמו גם ליצירת גיבוש בקבוצתי ושיתופי פעולה.

במחקר האיכותני נוכחנו, כי חלק גדול מן הפעילויות מתבצע בעבודה מול קלפים מסוגים שונים. המדריכים טוענים שמדובר בכלי חזק, שמאפשר מגוון של אפשרויות צמיחה והתפתחות. להתרשמותנו, חלק מן הפעילויות בקלפים הן מופשטות מדי ואינן תורמות למשתתפים, בייחוד הותיקים שמתחילים לגלות סימני שובע מסוג הפעילות הזו. בנוסף, חלק מן הפעילויות שבהן נעשה שימוש בקלפים, נתפסות כילדותיות על ידי המשתתפים עצמם.

מראיונות העומק עלה ממצא ברור ומובהק: רוב המשתתפים מעוניינים בתכנים, פרקטיים בתחומים השונים של מיומנויות חברתיות. סבבי השיחות והדיונים הרבים בתוך הקבוצה חשובים, אך מתחילים להיות לא מספקים, במיוחד עבור משתתפים ותיקים. משתתפים אלה מביעים בפירוש רצון לסדנאות עבודה ומנחים חיצוניים שיעשירו את "ארגז הכלים" החברתי שלהם.

ממצא נוסף עלה בקבוצות ה-30+, המאופיינות בעניין רב יותר בזוגיות ובמיניות ומביעות רצון להרחבת הפעילות בתחומים אלה. כמו כן, בקבוצות המבוגרות (20+ ו-30+) עלה הצורך בטיפול/דיון בסוגיית המגורים ומציאת תעסוקה.

המדריכים

המדריכים הם לב ליבה של התכנית והכוח המניע והמשפיע ביותר. להתרשמותנו, המדריכים מסורים מאוד לקבוצה, רואים בעבודתם שליחות ונתינה ועושים כל מאמץ, על מנת לסייע לקבוצה ולמשתתפים. בראיונות העומק ובשאלונים שמילאו המשתתפים, קיבלו המדריכים הערכה גבוהה מאוד.

יחד עם זאת, קיים מתח אינהרנטי בין הגדרת התכנית כמסגרת חברתית, לבין המציאות, ש"נוגעת" כל הזמן באספקטים טיפוליים, והדרישה לתכנים יישומיים ופרקטיים, שגם הם, טיפוליים במהותם. מתח זה יוצר קונפליקט עבור המדריכים, המוצאים עצמם לחוצים בתווך שבין דרישות המשתתפים לבין מאפייני התוכנית והעדר הכשרה מספקת בתחום הטיפולי.

הורי המשתתפים

הורי המשתתפים מעורבים במידות שונות בפעילות בקבוצה. המדריכים ובעלי התפקידים מסכימים, כי להורים חלק משמעותי בתהליך האישי והקבוצתי של המשתתפים. הצורך בסדנה להורים עלה מספר פעמים במהלך הראיונות.

יש לקחת בחשבון, כי חלק מהמשתתפים מצויים במערכת יחסים בעייתית עם הבית וההורים ומוצאים בקבוצה מסגרת לביטוי עצמאות וחוסר תלות. כמו כן, לחלק מההורים ישנו סגנון התערבותי, המקבע את ההתנהגות המאל-אדפטיבית של המשתתפים. עם זאת, יש מקום למעורבות גדולה יותר של ההורים, בין אם כשותפים פעילים ובין אם כמשתתפים בסדנאות או בפעילויות שמכוונות לצרכים שלהם. גם ההורים שרואינו הביעו צורך בליווי, עזרה וכלים להתמודדות עם בעיות שונות, שמהוות חלק בלתי נפרד מחייהם. יצוין, כי כיום מונתה רכות הורים, המופקדת על שיפור הקשר עם ההורים.

המלצות

✓ לאור הביקוש הרב הקיים לתוכנית באוכלוסייה, נראה כי יש מקום להגביר את המאמצים לרתימתם של משרדי ממשלה שונים (כגון משרד הרווחה ומשרד החינוך), לצורך תמיכה תקציבית ותפעולית בתוכנית. תמיכה משמעותית מצד גופים אלו תייצב את התוכנית ועשויה לאפשר גם את החזרתם של מאפיינים יחודיים, אשר תרמו רבות למשתתפי התוכנית, כגון הנחיה ב-CO.

- ✓ רצוי לפעול בקרב מנהלי המתנ"סים, על מנת להדק את הקשר בינם לבין המדריכים. קשר זה יסייע הן לתפעול יעיל יותר של הקבוצה והן לצורך מתן התחושה למדריך, כי יש לו גיבוי ותמיכה גם ברמה המקומית.
- ✓ נראה, כי ההגדרה הראשונית של תוכנית "רעים" כמסגרת חברתית אינה מספקת (במיוחד את הוטיקים). מומלץ לחשוב על הגדרה מורכבת יותר לגבי מהות התכנית כולה, אשר תעניק התייחסות למתח שנוצר, כתוצאה מהחיכוך התכוף עם אספקטים טיפוליים. בהתאם לכך, יש להכין את המדריכים דרך הכשרה והשתלמויות לתפקידם בהגדרה החדשה.
- ✓ חשוב לעודד את הבנייתן של תוכניות עבודה מסודרות ולהקים מאגר של פעילויות וסדנאות המותאם לצרכים של הקבוצות השונות ולמאפייני המשתתפים.
- ✓ בהקשר זה, מומלץ להרבות בתוכניות ופעילויות העוסקות בתכנים פרקטיים בתחומים השונים של מיומנויות חברתיות. יש להוסיף ככל האפשר סדנאות ופעילויות של גורמים חיצוניים, בפרט בקבוצות הוטיקות.
- ✓ נראה, כי קיים צורך משמעותי לעסוק בתחום הזוגיות, בעיקר בקבוצות ה-30+. יחד עם זאת, לאור ניסיונה של קבוצת הנוער בקריית אונו עם סדנא מסוג זה, יש לבחון כיצד להתאים סדנאות אלו למאפיינים הספציפיים של משתתפי "רעים".
- ✓ יש לבנות פעילויות העוסקות במגורים ובמציאות תעסוקה עבור הקבוצות המבוגרות (20+ ו-30+). בהקשר זה, ניתן להכשיר את המשתתפים להשתמש בלקותם כיתרון. לדוגמה, אנשים הלוקים בתסמונת אספרגר מאופיינים לעתים קרובות בזיכרון יוצא דופן. כישרון זה עשוי לפצות על ליקוייהם בתחומים אחרים ולהעניק להם יתרון ועדיפות במקומות תעסוקה ולימודים, הדורשים יכולת מסוג זה.
- ✓ יש לנצל את העובדה שהפעילויות מתבצעות במתנ"סים, בכדי לנסות לשלב את המשתתפים בחוגים ובפעילויות נוספות המתקיימים במסגרת המתנ"ס. כמו כן, ניתן לעודד התנדבות של המשתתפים במתנ"ס (חוגי קשישים, פעילות עם אנשים בעלי מוגבלות וכד'). הדבר עולה בקנה אחד גם עם מטרות התוכנית.
- ✓ מומלץ להבנות מדיניות בנוגע להכללת משתתפים, אשר מאפייניהם עומדים בסתירה להגדרות קהל היעד, כגון המשך השתתפותם של אנשים, אשר התגלו כבעלי הפרעת אישיות. כמו כן, יש לשקול את הצורך ביצירת מינון נכון בקבוצות, כך שלא יוצר ריכוז יתר של בעלי הפרעות מסוג מסוים.

✓ נוכח הקשיים התקציביים בהם נתונה התוכנית, יש לחפש דרכים למנף את המוטיבציה של חלק מההורים לכיוון של תרומה להתפתחות הקבוצה. עם זאת, מומלץ לערב את ההורים באופן אשר לא יפגע ברצונם של המשתתפים למצוא מסגרת חברתית, המנותקת מבית הוריהם.

לדוגמא, ניתן לקיים סדנאות ייעודיות עבור ההורים, אשר יעניקו כלים להתמודדות עם התנהגויות ילדיהם, יספקו מידע והכוונה לגבי אופציות סיוע שונות ויתוו להורים את הדרך למקסם את השיפור שחל בילדיהם. כמו כן, ניתן לפתוח קבוצות תמיכה להורים, במסגרתן יחלקו ההורים חוויות משותפות וילמדו האחד מניסיונו של השני. מעבר לכך, יש לשקול האם רצוי לקיים קשר עם ההורים ברמת המדריך, על מנת שאלו יפרשו בפניו קשיים שונים, בהם יוכל לטפל במסגרת הקבוצה.

לסיכום

תוכנית "רעים" הצליחה לפרוץ עבור המשתתפים נתיב מתוך הבדידות וקשיי התקשורת שמאפיינים אותם. תרומתה של התוכנית מתבטאת בעיקר ביצירת רשת חברתית תומכת ובהקניית מיומנויות חברתיות.

התוכניות צברה ניסיון במשך שלוש שנים. מומלץ להפיק לקחים מהידע שנצבר לכיוון של הבניית התוכנית, התאמתה לצרכים הדיפרנציאליים של המשתתפים ומתן דגש על "כלי עבודה" פרקטיים ומיומנויות חברתיות מעשיות.

רשימה ביבליוגרפית

מזרחי, טליה (2003). מפעל מיוחד: תוכנית "רעים" - תקציר הפרויקט. החברה למתנ"סים - המחלקה לנכים ואוכלוסיות מיוחדות, מוגש לידי המוסד לביטוח לאומי, אגף פיתוח שירותים, תחום מפעלים מיוחדים.

ספקטור, נ. (2007). כישורים חברתיים וליקויי למידה. מתוך אתר מאמרים, ספריית מאמרים לשימוש חופשי: www.articles.co.il.

אורבך, נ. (2007). קשיים חברתיים ורגשיים. מתוך אתר מרכז התמיכה בלקויי למידה. www.add.org.il/Articles_06.htm

ולגרין, ר. (2004). "לא לזה התכוונתי" – לקויות שפה ותקשורת. סיכום הרצאה שניתנה ב-12/12/2004 במסגרת הכנס השני על תסמונת אספרגר, קשיי תקשורת וחיברות.

ליון - ירושלמי, ו. (2006). הודעה לעיתונות: תוכנית רעים מביאה תקווה לשיפור. החברה למתנ"סים, המחלקה לנכים ואוכלוסיות מיוחדות.

מנור, א. (2002). הפרעות בקשב וריכוז – ADHD – הגדרה, אבחון וטיפול. להיות כמו כולם, גיליון 18. ניצן: אגודה לקידום ילדים ובוגרים לקויי למידה, הסתגלות ותפקוד.

אתר עמותת אספרגר ישראל (אפ"י): <http://www.asperger.org.il/files/default.htm>

לידר, ע. (2006). לקויות נפוצות בקרב משתתפי תוכנית "רעים" - מסמך פנימי. החברה למתנ"סים, המחלקה לנכים ואוכלוסיות מיוחדות.

יוסף, ע. אוטיזם ו-PDD. מתוך אתר המחלקה לאם לילד ולמתבגר, משרד הבריאות. www.health.gov.il

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – Fourth Edition, Text Revision: DSM-IV-TR. (2000). Published by the American Psychiatric Association, Washington D.C.

נספחים

נספח א' : מאפייני המשתתפים – התפלגות התשובות באחוזים

N=210

נבקשך למלא מספר פרטי רקע על החניכים בקבוצתך. פרטים אלו ישמשו אותנו לצורך לימוד מאפייני המשתתפים בתוכנית "רעים" בקבוצות השונות. בנוסף, נוכל לבחון, האם קיים סוג מסוים של חניכים, המפיק תועלת רבה יותר מהתוכנית. נא מלא את קוד החניך לפי רשימת הקודים בה השתמשת, על מנת למלא את טפסי הערכת המשתתפים.

בתודה מראש, צוות המחקר

קוד משתתף _____

מין: 1. זכר 2. נקבה
69 31

ותק ממוצע בקבוצה: 23.1 חודש

1. גיל: _____ שנים

לימודים

2. האם לומד כיום? 1. כן, פרט _____ 2. לא
40.91 59.09

3. מהי רמת ההשכלה אליה הגיע?

1. חט"ב 2. תיכון ללא בגרות 3. תיכון עם בגרות 4. על תיכונית (טכנאי וכו') 5. אקדמאית
3.74 38.5 39.04 7.49 11.23

עבודה

4. האם עובד כיום? 1. כן, פרט _____ 2. לא
41.75 58.25

צבא

5. האם שירת בצבא?

1. שירות מלא 2. שירות חלקי 3. לא שירת 9. לא רלוונטי (נוער, לפני גיוס וכו')
25.25 8.42 45.54 20.79

מגורים

6. היכן מתגורר החניך?

1. עם ההורים	2. לבד	3. עם בן/בת זוג	4. עם שותפים לדירה	5. אחר
84.21	12.44	-----	2.39	0.96

7. מאפייני רקע עיקריים (מותר לציין יותר ממשובה אחת)

1. אספרגר	2. ליקויי למידה	3. הפרעות תקשורת (כגון, גמגום)
24.15	51.21	12.56

4. הפרעות קשב וריכוז עם/בלי היפראקטיביות	5. הפרעות אישיות	6. בעיות נפשיות	7. אחר
24.64	5.31	11.59	19.32

8. יכולת לתקשר ביחס לחניכים האחרים (ניהול שיחה בסיסית, רצף מילולי הגיוני, הבנת השני):

1. נמוכה	2. בינונית	3. גבוהה
15.8	42.1	42.1

9. יכולת אינטלקטואלית:

1. נמוכה	2. בינונית	3. גבוהה
13	42	45

נספח ב' : הערכת משתתפים ("אחרי")-התפלגות התשובות באחוזים

N=210

למדריך שלום! כידוע לך, מתבצע מחקר לגבי יעילות תוכנית "רעים" ותרומתה למשתתפים. מטרת המחקר הינה להפיק לקחים, על מנת לייעל (במידת הצורך) את העבודה בקבוצות השונות. כחלק מהמחקר הינד מתבקש להעריך כל משתתף ומשתתף בקבוצתך במספר נושאים. הערכה דומה תתבקש לתת בעוד מספר חודשים, וכך, נוכל לבחון עד כמה התקדמו המשתתפים בקבוצה. כדי להבטיח את חיסיון הנתונים, נא תן לכל משתתף קוד מספרי (שיהיה ידוע רק לך). כך, נוכל להשוות את נתוני החניכים לאורך זמן, מבלי לפגוע בסודיות הנתונים. (לצורך נוחות, המשפטים מנוסחים בלשון זכר, אך מיוחסים כמובן גם למשתתפות).

תודה מראש על שיתוף הפעולה, צוות המחקר

תאריך _____

קוד משתתף _____ קבוצה: +15 / +20 / +30 ותק המשתתף בקבוצה _____ חודשים

מין: 1. זכר 2. נקבה.

רמה אינטלקטואלית ביחס לחניכים האחרים: 3. גבוהה 2. בינונית 1. נמוכה

לא יודע 9	כלל לא 1	במידה מועטה 2	במידה בינונית 3	במידה רבה 4	במידה רבה מאוד 5	לפניך רשימה של היבטים שונים. נסה להעריך את המשתתף בכל אחד מהיבטים אלה:
-----	-----	1.45	11.59	30.92	56.04	1. מתמיד בהגעה לפעילויות בקבוצה
(0.49)	-----	0.49	17.56	45.85	36.10	2. מרגיש נוח, כיף לו בקבוצה
-----	-----	11.59	26.09	29.95	32.37	3. משתתף באופן פעיל בפעילויות הקבוצה (יוזם, מעיר הערות, מגיב, נותן משוב, מנהיג)
קשרים חברתיים						
-----	-----	5.31	25.61	38.16	30.92	4. מתעניין באחרים, שם לב לאנשים סביבו
(0.48)	0.97	13.11	44.17	21.36	20.39	5. מזהה מצבים חברתיים ויודע להתאים עצמו
(0.48)	3.40	20.39	22.82	34.95	18.45	6. יוזם יצירת קשר עם אחרים
(1.45)	0.49	7.35	20.59	49.02	22.55	7. נענה ליוזמות של אחרים ליצירת קשר
-----	1.94	18.45	26.21	33.01	20.39	8. יש לו חברים בתוך הקבוצה
(0.48)	7.77	20.39	25.24	29.13	17.48	9. נפגש עם חברי הקבוצה מחוץ לשעות הפעילות
(20.77)	25.61	39.63	20.12	14.02	0.61	10. יש לו קשרים חברתיים, חוץ מחברי הקבוצה
קשר עם המדריך						
(2.93)	7.04	16.58	29.15	33.67	13.57	11. פונה לסיוע, נעזר בעת הצורך
(2.97)	41.3	27.04	15.82	11.73	4.08	12. מתעמת, בודק גבולות, לא מקבל הוראות
(0.99)	1.0	4.98	23.38	44.28	26.37	13. מפיק תועלת מהמפגשים

14. נסה להעריך במילים שלך, במה המשתתף הפיק תועלת (אם הפיק) מהמפגשים עד כה?

15. האם יש לך הערות נוספות?

ישוב תודה !

**נספח ג' : הערכת משתתפים בחתך קבוצות גיל – השוואה בין "לפני" ו"אחרי"
(הנתונים בממוצעים)**

שלב "אחרי"			שלב "לפני"			לפניך רשימת היבטים שונים. נסה להעריך את המשתתף בכל אחד מהיבטים אלה
בני +30	בני +20	בני +15	בני +30	בני +20	בני +15	
4.64	4.42	4.11	4.76	4.40	4.24	1. מתמיד בהגעה לפעילויות בקבוצה
4.36	*4.14	4.06	4.47	*3.98	3.98	2. מרגיש נוח, כיף לו בקבוצה
3.93	*3.84	3.67	4.10	*3.49	3.38	3. משתתף באופן פעיל בפעילויות הקבוצה (יזום, מעיר הערות, מגיב, נותן משוב, מנהיג)
קשרים חברתיים						
4.11	*3.98	3.61	3.90	*3.75	3.61	4. מתעניין באחרים, שם לב לאנשים סביבו
3.89	3.48	2.92	3.58	3.35	3.03	5. מזהה מצבים חברתיים ויודע להתאים עצמו
*3.82	3.58	3.06	*3.43	3.22	3.10	6. יוזם יצירת קשר עם אחרים
3.96	3.87	3.68	3.62	3.67	3.62	7. נענה ליוזמות של אחרים ליצירת קשר
*3.73	3.51	3.28	*3.35	3.49	2.69	8. יש לו חברים <u>בתוך</u> הקבוצה
*3.58	*3.19	*3.23	*3.14	*3.03	*2.39	9. נפגש עם חברי הקבוצה מחוץ לשעות הפעילות
2.14	*2.36	1.64	2.26	*2.17	2.32	10. יש לו קשרים חברתיים, <u>תוך</u> מחברי הקבוצה
קשר עם המדריך						
3.36	3.26	3.37	3.60	3.32	3.19	11. פונה לסיוע, נעזר בעת הצורך
*2.18	*2.06	*2.17	*1.41	*1.80	*1.95	12. מתעמת, בודק גבולות, לא מקבל הוראות
4.02	3.84	3.94	3.90	4.00	3.94	13. מפיק תועלת מהמפגשים
*4.00	*3.78	3.54	*3.67	*3.49	3.29	סך הכל

* הפער מובהק סטטיסטית, $p < 0.05$.

נספח ד': שאלון למשתתף – התפלגות התשובות באחוזים

N=196

רצינו לדעת, איך אנשים מרגישים בקבוצה, ועד כמה הקבוצה עוזרת להם. אין צורך לכתוב את השם על השאלון וסודיות התשובות מובטחת. התשובות שלך יוכלו לשפר את מה שקורה בקבוצות.

תודה מראש על שיתוף הפעולה, צוות המחקר

נא סמן בעיגול את התשובה הנכונה לגביך:

ממוצע 3.43	1. מאוד לא כיף 1.19%	2. לא כל כך כיף 5.36%	3. די כיף 42.86%	4. כיף מאוד 50.6%	1. האם כיף לך לבוא לקבוצה?
ממוצע 3.22	1. מאוד לא מעניינת 1.2%	2. לא כל כך מעניינת 12.65%	3. די מעניינת 48.8%	4. מעניינת מאוד 37.35%	2. האם הפעילות בקבוצה מעניינת?
ממוצע 3.54	1. מאוד לא טוב --	2. לא כל כך טוב 2.41%	3. די טוב 41.57%	4. טוב מאוד 56.02%	3. האם טוב לך עם אנשים אחרים בקבוצה?
ממוצע 3.64	1. מאוד לא טוב 1.21%	2. לא כל כך טוב 3.03%	3. די טוב 26.06%	4. טוב מאוד 69.7%	4. האם טוב לך עם המדריך/המדריכה שם _____?
	1. מאוד לא טוב 3.13%	2. לא כל כך טוב 6.25%	3. די טוב 25.0%	4. טוב מאוד 65.63%	5. האם טוב לך עם המדריך/המדריכה (אם יש עוד מדריך/מדריכה נוסף/ת) * שם _____?
ממוצע 3.41	1. אין לי חברים בתוך הקבוצה 6.67%	2. יש לי חבר אחד 8.48%	3. יש לי 2 חברים 22.42%	4. יש לי 3 חברים או יותר 62.42%	6. האם יש לך חברים <u>בתוך</u> הקבוצה?
ממוצע 2.82	1. אין לי חברים מחוץ לקבוצה 21.34%	2. יש לי חבר אחד 16.46%	3. יש לי 2 חברים 20.73%	4. יש לי 3 חברים או יותר 41.46%	7. האם יש לך חברים <u>מחוץ</u> לקבוצה?

* מולא רק בקבוצות +15 ו-20 בקריית אונו, N=39.

8. מהו מינך? 1. זכר 2. נקבה
68.32% 31.68%

9. כמה חודשים אתה נמצא/את נמצאת בקבוצה? _____ חודשים.
18.92

ושוב תודה!

**נספח ה': שאלון למשתתף בחתך קבוצות גיל – השוואת שלב "לפני" ל- "אחרי"
(הנתונים בממוצעים)**

שלב "אחרי"			שלב "לפני"			הפריט	מספר פריט
בני +30	בני +20	בני +15	בני +30	בני +20	בני +15		
3.31	3.45	3.49	3.26	3.62	3.45	האם כיף לך לבוא לקבוצה?	1
3.11	3.21	3.35	3.25	3.33	3.31	האם הפעילות בקבוצה מעניינת?	2
3.57	3.49	3.63	3.44	3.50	3.50	האם טוב לך עם אנשים אחרים בקבוצה?	3
3.61	3.62	3.73	3.62	3.75	3.73	האם טוב לך עם המדריך/המדריכה?	5-4
3.35	3.45	3.32	3.00	3.29	3.22	האם יש לך חברים <u>בתוך</u> הקבוצה?	6
2.79	2.78	2.97	2.78	2.80	2.92	האם יש לך חברים <u>מחוץ</u> לקבוצה?	7
3.38	3.45	3.50	3.31	3.49	3.45	מדד "עמדות משתתפים"	

* הפערים אינם מובהקים סטטיסטית

נספח ו': דפי המשוב לפעילות ודפי הקידוד

דף משוב לפעילות במסגרת תוכנית "רעים" (יש למלא בתום המפגש הראשון של כל חודש)

1. ישוב _____ 2. תאריך המפגש _____
3. קבוצת גיל: 1. נוער (+15) 2. צעירים (+20) 3. מבוגרים (+30) 4. אחר _____

4. מה היו מטרות המפגש? _____

5. מה היתה הפעילות המתוכננת למפגש? _____

6. מה קרה בפועל? (האם הפעילות בפועל הלמה את התכנון? אם לא, מדוע? האם עלו נושאים אחרים, שלא קשורים לתכנון? האם עלו יוזמות/רעיונות/בקשות מצד המשתתפים? פרטי/)

6. מידת שיתוף הפעולה של הקבוצה היתה: _____

5. גבוהה מאוד 4. די גבוהה 3. ככה-ככה 2. די נמוכה 1. נמוכה מאוד

7. האם עלו קשיים? אם כן, מהם וכיצד טופלו? _____

8. האם הושגו מטרות המפגש ברמה הקבוצתית והאישית? האם הושגו מטרות נוספות?

ברמה הקבוצתית: _____

ברמה האישית: _____

9. מהם הלקחים העיקריים מן המפגש (שיעזרו לבצע את המפגשים הבאים בצורה טובה יותר)?

10. נתוני מנהלה: גודל הקבוצה _____ מס' נעדרים _____ מס' מאחרים _____

שם המדריך ממלא הטופס _____ חתימה _____

דף משוב לפעילות – מפתח לקידוד

4. נושא הפעילות (3 אפשרויות)

1. היכרות עם משתתפים חדשים או מקבוצות אחרות/מדריך/מטפלים/רכזת התוכנית/רכזים במתנ"ס ועם המתנ"ס עצמו.
2. היערכות לקראת אירוע/תכנון המשך פעילות הקבוצה: היערכות לקראת טיול/בילוי/פורים/ חנוכה/פסח/יום הולדת/מסיבה/מפגש עם קב' אחרות, חידוש הקשר, תיאום והגדרת ציפיות.
3. פעילות בנושא מסוים: שוני ושונות, כלים ליצירת דיון בקבוצה, קבוצה לעזרה עצמית, שעות הפנאי ותכנון משחקים, איך אני בעבודה, מנהיגות, יצירת קשר, מתן וקבלת עזרה, קבלת החלטות, יישוב קונפליקטים, פרואקטיביות, ניהול רגשות, מבנה משפחתי, "הפוך על הפוך", אחרי החגים, מודל R.S., חברות בקבוצה, בטחון, אהבה, תכנים שעולים מההתנסות הקבוצתית "מחוץ לחדר", עימות, "עוזר ונעזר", מעורבות, בחירה, שמועה, השתלבות משתתף חדש בקבוצה (אני או אדם אחר), קומיקס, אמון, מריבה, רגשות, זוגיות, משפחה וחג, יום הולדת, מיניות, העוויות פנים, פאסיביות ואקטיביות, תקשורת, אחריות ושימת לב זה לזה, תכנון זמן, לוח שנה וחגים, היכרות עם עצמי, בניית מאגר כישורים קבוצתי ותפקידי מנחה בקב', משחק, "סיפור הפרפר".
4. סדנה/חוג: צילום, איפור, תיאטרון, סדנת תקשורת, אלבאום – שיפור מוטוריקה וקשב, היכרות עצמית, דימוי עצמי ודימוי גוף, אסרטיביות, היכרות עצמית, התמודדות עם התנגדויות, coaching, יזמות, "ארץ מורשת" – טיולים וטבע (הכרת ארץ ישראל, צמחי תבלין).
5. בילוי, יציאה קבוצתית, ציון אירוע.
6. סיכום, עיבוד, למידה: חוויות מהמפגש הקודם, איסוף למידות ממפגש עם קב' אחרת, למידה מאירועים שהיו בקב', סיכום פעילות קודמת, עיבוד תכנים שעלו במהלך השבוע, סיכום אישי לנלמד בקבוצה, סיכום (פעילות, שנת פעילות), עזיבת המדריך, משוב קבוצתי, הנחיית הקבוצה ומשוב על ההנחיה, פתרון מריבות.

5. סוגי פעילויות ואופני הפעלה המתוכננים למפגש(אפשר 3 אפשרויות)

1. ארגון ותכנון: ארגון ובחירות לועדות המפעילות את הקבוצה, בניית תכנית עבודה קבוצתית, בחירת נושאים לפעילות ולהנחיה עצמית (של החניכים), חזרה על מושגי יסוד בקבוצה הנוגעים למטרות ותפקודים, הודעות, כתיבת חוזה לשנת הפעילות.
2. שיחות: שיחת סיכום, שיחה פתוחה, שיחה קבוצתית, דיון, סבבי שיחה, חוויות/נושאים שהטרידו באירוע/מפגש קודם (טיול לאילת), שיחת היכרות ושאלות-תשובות עם משתתפים/ רכזת התוכנית, משוב קבוצתי, שיחה שהחניכים ביקשו, פתרון מריבות שנתגלעו בין החניכים, סבבי coaching, דיון על ראיונות שחניכים ערכו עם "מנהיגים".

3. פעילות מהנה/פעילות מחוץ למתנ"ס/ס/חגיגה: סרט, מסיבה/מסיבת פתיחת שנה, סיור, חגיגות שנה לקבוצה, מפגש אצל אחד המשתתפים, באולינג, חגיגת יום הולדת, ביקור חניך בבי"ח, ארוחה, להזמין פיצה, יציאה לבית קפה, מופע סטנד אפ.
4. הנחיה שנערכת ע"י או בשיתוף עם משתתפי הקבוצה: הנחיית הפעילות או חלק ממנה, חניך מציג תחביבים והפעילות נערכת סביב זה, משתתף מספר על נושא הקרוב ללב.
5. פעילות בקבוצות, תרגיל בזוגות, סיעור מוחות.
6. סבב "מה נשמע".
7. משחק: סימולציה, משחק חוויתי, משחקי תפקידים, משחק אסוציאציות, תכנון משחקים, תחרות, דמיון מודרך.
8. קריאה: קריאה משותפת, הקראת פרק מספר שנכתב ע"י משתתף.
9. הפעילות: להסתובב בחדר ולמלא בריסטולים בנושאים הקשורים לסיכום הנחיה שנעשתה ע"י המשתתפים, תרגילי תנועה, כל חניך מצייר גבר ואישה ומציין את ההבדלים, לחיצת יד למי שנראים "מזמינים", פעילות עם מסכות, ביטוי בכתב, בציור או בשיח חופשי, כ"א מביא דיסק עם מוזיקה אהובה, כל חניך בוחר חפצים המתייחסים לו ולעצמו ביחס לקבוצה, הקבי חולקה לחוליות שיצאו לשכונה "לאסוף סיפורים", ת"ז (מילוי שאלון על עצמי), שאלון בנושא מיומנויות חברתיות, עבודה עם דפים, הרצאה, הרצאת אורח, "פינג פונג" שאלות, צילום סרט על הקבוצה, בישול, סיפור הפרפר.
10. פעילות חברתית – היכרות עם משתתפים מקבוצות אחרות.

6. מה קרה בפועל? (מנותח גם איכותנית)

1. הפעילות הלמה את התכנון.
2. עלו נושאים שלא קשורים לתכנון: הפילוג בין הבנות והבנים בקבוצה, קשרים בתוך הקבוצה, בילויים בקבוצה (כעס וביקורת כלפי אחת המשתתפות, נושא "כמה אני מיישם דברים שאני לומד עליהם", דיון בנושא תחושה ורצון לצאת לבילוי כאשר אין עם מי.
3. עלו יוזמות/רעיונות/בקשות מצד המשתתפים: יוזמה לבילוי והוצאתו לפועל, להמשיך בילוי מעבר למתוכנן/גם לאחר עזיבת המדריך, יוזמה למפגש סיום בקיץ, לחגוג את ל"ג בעומר, הצעה והתארגנות לעשות מדורה, חניך הביא כיבוד, העלו בקשה ויצרו חוזה קבוצתי חדש, החניכים החליטו לבלות בקניון במקום לערוך מדורת ל"ג בעומר, חניכים יישמו דברים שעלו במפגשים קודמים, בקשה לסיור רגלי בשכונה בעקבות סבבי שיחה בנושא שעות הפנאי, בקשה לטיול ופעילות משותפת עם קבוצות אחרות, בקשה לפגישות אישיות, ביקשו לדבר על מריבה שנתגלעה בחגיגת יום הולדת ביום שבת, בקשה לפעילויות חוץ ולפעילויות חוויתיות (בישול).
4. מצבים/קשיים הצריכו שינוי בתכנון: קיצור פעילות מסוימת, שינוי טקסטים בסרט שצולם על הקבוצה כדי להתאימם לדרישות הקבוצה, אירועים בפעילות הצריכו שיחות

אישיות, עלה צורך לבצע הצבעה כדי למצוא איזון בין רצונות כולם, לא כל החניכים הביאו חומר שנתבקשו להביא.

5. אחת הפעילויות נמשכה יותר זמן משתוכנן/לא הספיקו כל מה שתוכנן.

7. מידת שיתוף הפעולה של הקבוצה

5. גבוהה מאוד 4. די גבוהה 3. ככה-ככה 2. די נמוכה 1. נמוכה מאוד

8.א. האם עלו קשיים? (אפשר 3 אפשרויות)

1. קושי של החניכים בביצוע פעילות: קשיי סמנטיקה מילולית, קושי בהבנת טקסט מורכב, קושי בהבנת הדיון, קושי לראות ולהבין את הכתוביות בעת צפייה בסרט, בעיות מוטוריות, קושי להתמסר לתרגילי תנועה ולהשתחרר, קושי להתחבר לאלמנטים פסיים של סדנת אלבאום, קושי בהבעת רגש או הבעות פנים, קושי הנובע מהבדלים קוגניטיביים בין חניכים, קושי בהבנה ודבקות בתבנית החשיבה (גם בשל אספרגר), קושי בביצוע משחק, קושי של חניכים לשתף, קושי להתרכז, קושי להישאר לשבת במקום (בבית קפה או בפעילות), פסימיות וניתוק.
2. אי שביעות רצון מצד החניכים: כלפי פעילות מסוימת/מחיר טיול או פעילות, ספקות כלפי התוכנית לשנה החדשה, שעמום של חניכים, שאלות קשות מצד החניכים (לגבי עזיבת המדריך).
3. קשיים לוגיסטיים: קשיי התארגנות, קשיי הגעה לבית חולים, מחסור בחומרים, קושי לארח חברים בנוכחות ההורים, יו"ר ועד השכונה הצטרף בהפתעה, רעש בבית קפה.
4. קשיים הנובעים מאופי הפעילות או התכנים: תכנים שעלו עוררו חרדה, אי נחת או הובילו לקיפאון בקבוצה, חששות של החניכים באשר ליכולתם להתמודד עם הנחיה עצמית של קבוצה, השתתקות בעקבות עיסוק בנושא רגיש, קושי בהבנת תכנים, חששות לקראת מפגש עם קב' אחרת, הסתייגות של הקבוצה מאופן הראייה של אחת החניכות, קושי ליישם דברים שנלמדו בקבוצה, חניכים לא התחברו לתכנים או כלים שסופקו, קשיים רגשיים בעת דיון (בנושא משברים ופרדות), קושי להתייחס לרגשות קנאה ושנאה, קושי להתחבר לתכנים, קושי להכיר משתתפים אחרים במפגש משותף.
5. כעס ותסכול של החניכים: כעס של חניך (כלפי המדריך או חניכים אחרים), עזיבה של חניך באמצע פעילות, דיון סוער, ויכוח בין חניכים, עימות בין הקבוצה לחניך בשל אי הבנת התכנים, תקרית אלימה בהפסקה שלוותה בדיבור על מחשבות אובדניות וקשיים, תחושה של דחייה מצד משתתפים אחרים.
6. הפרעות מצד חברי הקבוצה: היעדרות/איחורים של חניכים, רעש, קושי להשתלט על החניכים שהיו נתונים בסערת רגשות בעקבות משחק, צורך לשים גבולות לחניך שהציף ושיתף יתר על המידה, רמאות במשחק.
7. העדר שיתוף פעולה וקושי להגיע להסכמה: פסיביות של משתתפים, ניסיון לכפות על כולם עמדה דומיננטית (ללכת לקניון למרות שלא כולם רצו), קשיים בקליטת חניך חדש

או בהיכרות עם משתתפים אחרים, קושי בקבלת החלטות, אי לקיחת אחריות, קושי לענות על הצרכים של כולם, חוסר רצון מצד החניכים לבצע פעילות, השתעממות של חניכים, לא שיחקו משחק באופן שוויוני, לא הביאו פריטים שנתבקשו להביא, היעדר נכונות להתייחס באופן פתוח לנושא, חוסר רצון להשתתף בפעילות, מורת רוח של חניכים על כך שחבריהם לא מתחשבים ברצונותיהם, תחושה של תקיעות בקבוצה.

8. לא היו קשיים.

8.ב. כיצד טופלו הקשיים?

--- ראה פירוט התשובות בסעיף 6.4 בגוף הדו"ח---

9.א. מטרות המפגש שהושגו (אפשר 3 אפשרויות)

1. גיבוש קבוצתי ושיתוף פעולה: פתיחות, חשיפה אישית, יוזמה, מעורבות, תחושת שותפות ושייכות, תחושה של חבורה לגיטימית, קבלת משתתף חדש (לרבות משתתפת בקבוצה של בנים), עבודה משותפת, קבלת החלטה משותפת, פעילות לטובת היחיד, גמישות, עזרה הדדית, מתן פידבק חיובי, הבנה שאפשר לבקש ולקבל עזרה מהקבוצה, יציבות, יכולת להביע רגשות וחששות, ביטוי עצמי, אקטיביות, מחויבות, סובלנות, דיון, קשב, פתרון מריבה, אפשרות לחלוק דרכי התמודדות, הקשבה, סיוע, תובנה לגבי פתירת בעיות בקבוצה, דאגה לאחר, הרגעת הרוחות, חיבור מחודש, חזרה לשגרה, שיפור היכרות בין חברי שתי קבוצות שחוברו.
2. היכרות, הרחבת מעגל ההיכרויות: מפגש עם חניכים מקבוצות אחרות, רצון להכיר משתתפים מקבוצות אחרות.
3. שיפור כישורי קומוניקציה: השתתפות בדיון אקטיבי, ביטוי עצמי, יכולת לנהל "סמול טוק", פיתוח יכולת אינטראקטיבית, הנחיה מול הקבוצה (גורמת למנחה לגלות את יכולותיו ומגבלותיו), הבנה שלכל אחד משמעות שונה לאותה מילה, רגישות למילים, הבעות פנים.
4. הנאה, בילוי ואווירה טובה: התנסות בסיטואציות חברתיות מקובלות ובילוי נורמטיבי, הרחבת רפרטואר ההתנסויות הקבוצתי, זמן איכות עם חברים, תחושה חמה, רענון, תחושת חוויה, הקלה, שמחה (לחזור לפעילות), חוויה, העצמה קבוצתית.
5. התנסויות חדשות ולמידה: למשל על עריכת משוב, פתיחות ונגיעה בדברים שלא נפתחו קודם (מיניות), עליית תכנים משמעותיים והתמודדות עם משמעותם (לדוג' אסרטיביות), חשיפה למסגרת טיפולית ונכונות לטיפול (אלבאום), יישום מודל שנלמד, כ"א למד איך הוא משבש דברים (בנושא שמועה), הקניית ידע, הכרות עם הטבע, קבלת עצות כיצד למלא ריקנות והבנה שריקנות היא נחלת אנשים נוספים, אמירת ביקורת באופן שקול, הבנה כי קיימים הבדלים בין אישיים, למידה על עצמי, התמודדות, הזדמנות לבחון תפקוד אישי ואיך נראים בעיני הקבוצה, התחברות לרגשות, הבנה

- שעימות הוא לא בהכרח דבר רע, לגיטימציה לקחת החלטה שונה מכולם, ללמוד להגיב אחרת, מודעות או התחברות לתכנים שעלו, הפנמת מסר הפעילות, בחירה אישית.
6. היערכות ותכנון: תיאום ציפיות, רענון מטרות הקבוצה, משוב, למידה של המדריך את הקבוצה.
7. הישג או מטרה פרטיים של חניך: הצלחה, ניצחון, יוזמה שהצליחה, התמודדות עם פחד ממצלמה וקהל, משוב חיובי על הנחיית מפגש, העצמה (למשתתפים שנבחרו לועדות, שהשתתפו בטורניר באולינג, שהציגו תחביב אישי), שמחה של חניך שזכה ליחס אוהד מהקבוצה (חגיגת יום הולדת, ביקור בבי"ח, קליטה של חניכה חדשה), אירוח בבית, שיחה אישית עם המדריך, תחושת ביטחון.
8. סיכום, עיבוד ומשוב: חוויות מהמפגש הקודם.

9. ב. האם הושגו המטרות שתוכננו?

1. הושגו המטרות.
2. הושגו חלק מן המטרות/המטרה הושגה באופן חלקי או שלא הושגה עבור כולם/המטרה לא הושגה בדרך שתכנן המדריך: הקבוצה התקשתה להתחבר למסרים, הקבוצה נסערה מתכנים שעלו, עלו קשיים וחששות, לא כולם נהנו במסיבה, לא היתה למידה ברמה אישית, לא כולם התחברו לנושא, מי שלא נבחר לוועד התקשה להכיל זאת, חניכים נעלבו והרגישו תחת התקפה.
3. הושגה מטרה שלא תוכננה
4. לא הושגו המטרות

10. לקחים

--- ראה פירוט התשובות בסעיף 6.6 בגוף הדו"ח ---

נספח ז' : כלי המחקר האיכותניים – דף תצפית

1. קוד קבוצה
 2. תאריך המפגש
 3. שעת התחלת המפגש ושעת סיום
 4. מיקום פיזי של הפעילות (מועדון מתנ"ס או מחוצה לו, האם למיקום יש השפעה על אופי הפעילות)?
 5. מספר נוכחים ומספר מאחרים
-
6. מהו הנושא המרכזי במפגש?
 7. מהן הפעילויות העיקריות שאירעו במהלך המפגש? (תיעוד הפעילויות וניתוחן לפי פעילויות המקדמות מיומנות חברתית או לא מקדמות, בתוך ומחוץ לקבוצה).
 8. שיתוף פעולה: מידת ההשתתפות של החברים, הגעה לכל המשתתפים, התנגדות לפעילות, התלהבות, חוסר עניין.
 9. תגובות החניכים לפעילות: שפת גוף, הערות בין החניכים לבין עצמם, הערות מול המדריכים, הפרעות, דיבורים.
 10. העצמה אישית וקבוצתית: באיזה מידה מתרחשות יוזמות של חניכים, החניכים מובילים פעילות, לוקחים אחריות, נעשית חלוקת תפקידים בתוך הקבוצה, מקשיבים לאחרים (מדריך, חברים), נותנים משוב.
 11. סבב דיווחי החניכים: סבב הדיווחים "מה עשיתי השבוע?" עד כמה מבטא פעילות חברתית, ועל ציר הזמן עד כמה חלים שינויים במספר החברים ובלקיחת חלק בפעילות חברתית?
 12. תהליכים קבוצתיים (על ציר הזמן)
 - גיבוש החניכים לקבוצה, ניתוב כוח הקבוצה למטרות.
 - טיפול מקצועי במתחים בין החניכים לבין עצמם ובין החניכים למדריך.
 - תגובות המדריך לקשיים ובעיות, לביקורת (התעלמות, סבלנות, התייחסות עניינית).
 - "שעיר לעזאזל" בקבוצה, שמירת טינה, "אנטי".
 - האווירה בקבוצה, בדיחות, מתח, שמחה.
 - השתלטות בודדים על המפגש.
 13. קשיים, התנגדויות, אירועים חריגים.
 14. מה קורה בסיום המפגש: האם מתבצע סיכום, הפקת לקחים, "שיעורי בית" לפעם הבאה.
 15. התרחשויות במהלך ההפסקה.

נספח ח' : כלי המחקר האיכותניים – מדריך ראיון לחניכים

1. קוד חניך, קוד קבוצה, זמן בקבוצה.
2. סיפור חיים ומאפיינים מיוחדים.
3. כיצד שמע / הגיע לקבוצה.
4. מה חשב על התוכנית, כאשר הגיע אליה (חששות, תקוות, ציפיות) ומה חושב כיום.
5. **תרומת התוכנית :**
 - האם אוהב / נהנה מהפעילות?
 - חברים / פעילות חברתית :
 - האם התוכנית עזרה להשיג חברים חדשים בתוך הקבוצה ו/או מחוץ לקבוצה?
 - האם חלו שינויים במספר החברים, מאז התחיל בקבוצה?
 - האם חלו שינויים במספר הפעילויות החברתיות בהן הוא נוטל חלק?
 - אילו דברים חשובים למד : מה למד מהפעילויות וכיצד זה מתבטא ביום יום שלו?
 - מה השתנה בעקבות התוכנית (דימוי עצמי, יוזמות חברתיות, ביטחון עצמי לדבר עם אנשים, לצאת מחוץ לבית, עצמאות, כישורי חיים, דברים פרקטיים וכו')?
 - איכות חיים : האם יותר "כיף לחיות" כיום יחסית לתחילת התוכנית?
 - קשר עם אנשים בוגרים : ההורים/המורים. האם השתנה משהו בהתייחסות שלך אליהם ושלהם אליך, ואיך אתה מסביר את זה.
 - קשר עם בני גילי שאינם בקבוצה : תלמידים מכיתתי, אחים/אחיות.
 - חשיבות השירות בצבא, עבודה, התנדבות.
 - אילו פעילויות הוא אוהב ואילו פחות אוהב.
6. **מערכת יחסים עם המדריך :**
 - האם המדריך עוזר / תומך / מקשיב / מבין?
 - משקף, מלמד דרכים חדשות לפעול, מתייחס אליך כבוגר.
 - במה שונה התנהגותו מההורים/מורים שלך?
 - איך המרואיין מסתדר עם המדריך?
7. **מערכת יחסים עם החברים לקבוצה :**
 - האם אוהב להיפגש עם החברים : בקבוצה, בנפרד. בזמן הפעילות/מחוץ לזמן הפעילות?
 - האם החברים מתאימים להיות בקבוצה אחת?
 - האם מסתדר / לא מסתדר עם חברי הקבוצה?

- מה המקום שאתה תופס בקבוצה: מנהיג, מוביל, מובל, משתף פעולה, משתלט, דומיננטי, מוצא ביטוי יחודי לעצמי
- מה היה רוצה לשנות / להמליץ, כדי שהתוכנית תהיה יותר טובה?

נספח ט': כלי המחקר האיכותניים – מדריך ראיון לבעלי תפקידים

1. רקע אישי ומקצועי ונתיב ההגעה להדרכה בתכנית
2. רציונאל הפרוייקט על מרכיביו – ה"אני מאמין"
 - כיצד מתוכננת ונבנית תוכנית הפעילות השנתית? מהו הרציונל? מהן המטרות?
 - כיצד מתוכננת ונבנית הפעילות היומית?
 - מובחנות מתוכניות אחרות (קבוצת "אנושי").
3. קריטריונים לפעילות מוצלחת / שנה מוצלחת.
4. מה נעשה בשטח:
 - פעילויות מוצלחות/פחות מוצלחות;
 - אילו פעילויות נעשות מחוץ למסגרת הקבוצה;
 - קשר להורים (קשר, קונפליקטים);
 - עבודה פרטנית;
 - קשר בין המדריכים של הקבוצות השונות, זרימת מידע בין מדריכים;
 - קשר בין המדריכים למנהלת התוכנית ולמחלקה לנכויות;
 - קשר למתנ"ס בו פועלת התוכנית.
5. כיצד מאפיין המדריך את הקבוצות (קטגוריות, תתי קבוצות וכו')?
6. נקודות חוזק וקושי של התוכנית.
7. תרומת הפרוייקט:
 - קריטריונים להתקדמות חניך (כללי ובתת הקבוצות השונות). =;
 - אילו שינויים חלו במשתתפים מנקודת מבטו של המדריך?
 - אילו שינויים חלו (אם בכלל) בהורי החניכים?
8. תפקיד המדריך:
 - עמימות בהגדרת התפקיד: תפקיד חברתי לעומת מאפיינים טיפוליים;
 - גיוס חניכים;
 - עומס ולחצים;
 - תגמולים ושכר.

9. הכשרה וליווי מקצועי:

- ידע/הכשרה לקראת ההדרכה בתכנית.
- באיזו מידה ההנחייה המקצועית מספקת ?
- איזו עזרה/תמיכה נוספת היה רוצה לקבל ?

10. המלצות לשיפור

11. ציפיות מהמחקר

(בעלי תפקידים אחרים יישאלו ברמת פירוט בהתאם לתפקידם והיכרותם עם הפרוייקט).

National Insurance Institute

Research and Planning Administration Division for Service Development

**"Re'im": Social Groups for Youngsters with
Communication Deficits and Learning
Disabilities**

by

Dr. Yaakov Ezrachi

Dr. Malka Shabtay

Jerusalem, May 2008

Abstract

The "Re'im" program was developed for youngsters and teenagers with various kinds of communication deficits, who suffer from social problems. The program was accompanied by formative and summative evaluation, combining qualitative research methods (observations, interviews with participants, parents and instructors in 5 groups, and staff interviews) with quantitative methods (instructors' evaluations of participants, activity reports and participant questionnaires). Data were collected in two phases: A "before" phase, which was carried out during October 2005- December 2005, and an "after" phase which was carried out during June 2006-August 2006. **Following is an abstract of the research results:**

Program characteristics: The program included the formation of 20 groups in 11 community centers. The groups were divided according to age (15-19, 20-29, 30-39) and were engaged in social activities once a week. Over the years the program underwent several structural changes, the most important ones being: participants sharing program costs, changing from co-instruction to individual instruction and frequent changes in management.

The groups survived the changes and most of them continued working. Moreover, the fact the participants were willing to share the program costs testifies to the demand for this service among the population. However, the participants sharing in the program costs created a strong dependence on the number of participants in the group, which caused irrelevant considerations to interfere with the decision making process. Furthermore, co-instruction has special advantages which were lost by the change to individual instruction. Therefore, it is recommended harnessing the relevant government offices to support the program economically.

Participants' characteristics: Each age group includes a certain percentage of participants that, according to their age, can be included in another group. Furthermore, 11% of the participants in the 30+ age group do not, according to their age, actually meet the target group criteria. 70% of the participants in the program are men and 30%

are women. The level of education in the 30+ age group is more heterogeneous and higher than in the 20+ age group. The percentage of working people among the 30+ participants is also higher. Less than half of the participants (in the relevant age groups) served in the army. Most of the participants in the 15+ and 20+ age groups live with their parents. In the 30+ age group, 55% live with their parents and the rest live alone. Most of the participants are of average to high intelligence. The higher the age group, the better their scores regarding their intellectual and communicative capabilities.

Frequent disabilities are learning disabilities (51%); Asperger syndrome (25%) and attention and concentration disorders (25%). Some of the groups have a high concentration of Asperger syndrome and mental problems relative to other disorders. Although these data result from the definition of the target groups, it is probably necessary to define a desirable mix of the various disabilities in order to prevent an overrepresentation of participants with certain disorders.

Furthermore, two "Reim" groups include a significant percentage of personality disorders. This fact requires serious attention, since such individuals most probably do not fit into the program and may hinder the management of the groups.

The participants form heterogeneous groups concerning their educational level, their intellectual and communicative abilities and types of disorders. This heterogeneity benefits the participants, by preparing them for coping with real life situations which are heterogeneous by their nature. Likewise, the combination of different participant characteristics is sometimes helpful for the progress of the group. However, this heterogeneity may create social problems in the groups and interferes with the recruitment of participants. In addition, it causes complications and hardships for the instructors, such as the need to adapt the activities to the different needs of the participants.

Activities: In the first years the program was not based on a comprehensive model, which included annual and systematic work programs. Furthermore, there was no pool of activities adapted to the needs of the different groups and participants' characteristics.

Today this issue is being tackled, and it is important to encourage and develop it. In addition, the instructors must be professionally trained to function in a program defined as social, but having multiple treatment aspects.

It is clear from the interviews that most participants (in particular the old-timers) are interested in practical issues that deal with social skills and enrichment of their social "tool kit". The older age group has special needs, such as: partnership and sexuality, employment and housing (although, it is necessary to adapt the workshops to the specific characteristics of the participants). Furthermore, the participants are not involved in community activities, although this is one of the objectives of the program. It seems therefore appropriate to include the participants in community center activities or in various local volunteer programs.

The instructors are the axis of the program. We got the impression that the instructors are highly dedicated to their groups and that they consider their work as a mission. A similar picture emerged from in-depth interviews and participant questionnaires.

Parents: Today a parent's coordinator has been appointed to deal with this topic, which until recently was not awarded enough attention. It seems that the parents are interested in taking a more extensive part in the activities, but care must be taken not to interfere with the need of the participants for independence.

Contribution of the program: It appears that the program fills a genuine need of the population and that it makes a significant contribution to the life of its participants. In most places coherent groups were formed, which function as organic social groups, also outside the official hours of activity. In the quantitative studies, the participants reported a high level of satisfaction in the two phases of the research, while in the qualitative study the participants ranked the very existence of the social network as the most significant achievement of the program.

Furthermore, it appears that relative to the "before" phase, the instructors awarded higher rankings to the participants in the "after" phase for different parameters, such as:

group activities, interest in the other person and the existence of social relationships with members of the group, including in daily life. The parents also believed that the program caused a significant change in the life of their children. According to the instructors, participants with higher cognitive and communicative abilities benefit more from the program.

Summarizing, the findings show that the program fills the needs of a segment of the population that until now "fell between two stools". According to the participants, instructors and parents, the program clears the way to the social world for them. It is recommended to learn from the knowledge accumulated so far how to construct the program conception, how to adapt it to the needs of the participants and to emphasize acquisition of practical social skills.